İki Çağın Hükümdarı

Fatih Sultan Mehmed

a

İÇİNDEKİLER

KUŞATMA VE FETİH

KUTLU FETİH SONRASINDA YAŞANAN GELİŞMELER

İKİ ÇAĞIN HÜKÜMDARININ EŞSİZ VASIFLARI

FETH-İ MÜBİN'İN MÂNEVİ ÖNDERLERİ

BİR LİDERİN YETİŞME SÜRECİ

ŞEHZÂDE MEHMED'İN DOĞUMU VE ÇOCUKLUĞU

Türk tarihinin en kudretli şahsiyetlerinden biri olan Fatih Sultan Mehmed, 30 Mart 1432 Pazar günü Edirne Sarayı'nda Hüma Hâtun'dan dünyaya geldi. Sultan II. Murad, seher vakti bir oğlunun dünyaya geldiği müjdesini aldığı sırada Kur'ân-ı Kerim'den Muhammed Sûresi'ni okuyordu. Bundan dolayı oğluna "Muhammed" ismini vermek istedi; ancak Osmanlı geleneğinde Muhammed ismine karşı fevkalâde bir edep inceliği gösterildiği için, yeni doğan şehzâdeye "Mehmed" isminin verilmesi münasip görüldü.

Şehzâde Mehmed'in annesi Hüma Hâtun, Candaroğulları ailesinden Müslüman bir Türk'tü. Bazı tarihçilere göre ise, İsfendiyaroğlu İbrahim Bey'in kızı Hatice Hâlime Hâtun'du. Aslı nereden gelirse gelsin bu talihli Müslüman Türk kadını oğlunun gerçek saltanat yıllarını

ve "Fatih" unvanını aldığı dönemi göremeden 1449'da vefat etti. Bizans Devleti'nin merkezi Konstantiniyye'yi fethederek Hazreti Muhammed'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) övgüsüne mazhar olan bir sultana anne olma şerefine eren Hüma Hâtun, Bursa'daki Muradiye Camii'nin doğusunda bulunan Hâtuniye Türbesi'ne defnedildi. Türbenin bulunduğu mahalle, o tarihlerden itibaren Hüma Hâtun Mahallesi adıyla anılmaya başlandı.

Bir kısım tarihçilerin iddia ettikleri gibi Fatih Sultan Mehmed'in annesi ona Hıristiyanlık inancını aşılayan gayrimüslim bir kadın değildi. Her nedense Fatih'in üvey annesi Sırp Kralı George Brankoviç'in kızı Mara Despina ile öz annesi Hüma Hâtun bazı tarihçiler tarafından yanlışlıkla, bazılarınca da kasden birbirine karıştırıldı. Sultan II. Murad ile evliliğinden çocuğu olmayan ve ömrünün sonuna kadar Ortodoks olarak yaşayan Mara Despina, Osmanlı sultanının vefatından sonra Sırbistan'a döndü ve bir başkasıyla evlenmedi. 1457'de İstanbul'a geldiği zaman Fatih, üvey annesine hürmet gösterdi ve ona her türlü yardımı yaptı. Fatih'in edebinden "validem" diye hitap ettiği Mara Despina, daha sonra Serez'deki bir manastıra çekildi. Sultan II. Bâyezid devrinde (1487) vefat edince Selanik'teki Komca Manastırı'na defnedildi. İşte Fatih'in, bu manastırı üvey annesine tahsis ettiğini ifade eden fermanı, öteden beri bazılarınca onun Hıristiyan olduğuna delil olarak gösterildi. Buna bağlı

olarak bu tarihi çarpıtmayı İstanbul'un fethinden sonra gayrimüslimlere tanınan hakların sebebi olarak gösterenler de oldu. Aslında fetihten sonra Ortodokslara gösterilen hoşgörü, Osmanlı Devleti'nde var olan din ve vicdan hürriyetinin tabiî bir neticesiydi.

Küçük yaşlardan itibaren atak, cesur ve mucit tabiatı, ilme fevkalâde merakı ve sıra dışı hâliyle dikkat çeken Şehzâde Mehmed, devrinin en mümtaz âlimlerinden ve hocalarından ders aldı. Kararlı, doğru bildiğinden şaşmayan, dehâ derecesinde üstün bir zekâya sahip olan şehzâdenin dinî, ilmî, edebî ve askerî sahalardaki tahsiline olağanüstü ehemmiyet gösterildi. Bu sahalardaki şahsî gayretleri ve gelişim süreci, tecrübeli hocalar tarafından yakından takip edildi. Sultan II. Murad da oğlunun eğitimi hususunda son derece titiz davrandı ve erken yaşlardan itibaren devrin en tanınmış hocalarını Şehzâde Mehmed için âdeta seferber etti.

Büyük bir mefkûre insanı olarak yetiştirilen Şehzâde Mehmed'in ilk hocası Molla Yegân'dı. Onun eğitimiyle Molla Gürânî Hazretleri de bizzat meşgul oldu. Şehzâdenin hareketli, biraz da haşarı bir çocuk olmasına karşın Molla Gürânî, son derece ciddi, ağırbaşlı bir insandı. İlmî seviyesi ile mütenasip bir vakara sahipti. Hattâ bir keresinde disipline sokmak için Şehzâde Mehmed'i falakaya bile yatırmış ve hâdiseden haberdar olan Sultan II. Murad

da hiçbir müdahalede bulunmamıştı. Şehzâde Mehmed, ilerleyen yıllarda meşhur din ve fen âlimi Akşemseddin Hazretleri'nin talebesi oldu. Zahirî ve batınî ilimlere vâkıf olan bu zât, Sultan II. Murad'ın bu gözde şehzâdesinin her şeyi ile doğrudan meşgul olmaya başladı.

Görüldüğü üzere yetişme devresinde İstanbul Fatihi'nin bir yanında Akşemseddin Hazretleri, bir yanında da Molla Gürânî Hazretleri vardı. Bu şahsiyetler, fennî ve dinî ilimlerde zirveleri tutuyorlardı. Bir çağı kapatıp diğerini aralayan Fatih Sultan Mehmed'in yetişmesinde rol oynayan ilim ve gönül ehli hocaların hepsi de, tam mânâsıyla birer temsil insanıydı. Hak ve hakikati hayatları boyunca temsil eden, Hazreti Peygamber'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) müjdelediği bir zaferin kahramanını yetiştiren nadide şahsiyetlerdi. Fetih, onların temsil ettiği tasavvufî ve ahlâkî kültürün Fatih'e yüklediği idealizm ufku sayesinde gerçekleşti. Dinî ve fennî ilimleri birlikte okuyarak, çeşitli ilimlerde âlimlerle münazara yapabilecek bir seviyeye erişen Şehzâde Mehmed, devrinin popüler dillerini okuyup yazabiliyor; dünyada ortaya çıkan buluşları takip ediyor ve önemli bilim adamlarını tanıyordu. Ders aldığı hocalar arasında Hıristiyan ilim adamları da vardı.

Sultan II. Murad ve âlimlerin yanında, Hümâ Hâtun da oğlunun üzerine titredi. Bu talihli kadın, müjdelenen şehzâdesini fetih türküleriyle büyüttü. Kibar ve zarif bir

karaktere sahip olan Şehzâde Mehmed'in ruh terbiyesi ve Feth-i Mübin'in gönül plânı böyle ehil insanların elinde şekillendi. Sağlam medrese geleneğinin yıldızının parladığı bir dönemde yetişen Şehzâde Mehmed, asil karakterinin ulaştığı olgunlukla fethin başkahramanı olmayı hak etti. Bununla birlikte o, gerektiğinde haşmetli ve sert olmayı bilen bir hükümdardı.

Küçüklüğünden itibaren hem kalbinde hem de zihninde ilim ve irfanı birleştiren Şehzâde Mehmed, cihanı aydınlatan İslâm inancına ve tarihi derinliğe sahip zengin Türk kültürüne vâkıf oldu. Yüksek mefkûrelere sahip bir lider olarak 19 yaşında Osmanlı Devleti'nin başına geçti ve muazzam bir hazırlık sürecinden sonra kazandığı zaferle 21 yaşında Konstantiniyye'yi fethetti. Böylece Türk-İslâm âleminin "Fatih" unvanıyla andığı bir sultan oldu. Bu unvanı yalnızca, Allah Resûlü'nün (sallallâhu aleyhi ve sellem), mutlaka alınacağını müjdelediği Konstantiniyye'yi fetheden bu genç, bilge, faziletli, cesaretli, kararlı ve imânlı Osmanlı hükümdarı kullandı. "Ebûl-feth Sultan Muhammet Han" olarak dünya tarihinde müstesnâ bir yer edinen Fatih, Âlemlerin Sultanı'nın (sallallâhu aleyhi ve sellem) beyanıyla kutlu bir kumandandı ve şanlı silah arkadaşları da kutlu askerlerdi.

Şehzâde Mehmed, üzerinde emeği bulunan hocalarına karşı fevkalâde hürmetkâr ve saygılı davranıyordu. Onları

yanından ayırmıyor; fikirlerine ve kanaatlerine fevkalâde değer veriyordu. Bu hürmet ve gayretinin bir neticesi olarak, daha çocuk denebilecek bir yaşta devleti idare edebilecek vasıflara erişti. O tarihlerde devlet adamları tasavvuf ehlini ve mâneviyat erenlerini yanlarında bulunduruyor; onların mânevî himmetlerini üzerlerinde hissediyorlardı. Devlet erkânıyla tasavvuf ehli arasında mesafe yoktu. Büyük hedeflere ulaşma adına fikirler ve tecrübeler sentez ediliyor; devlet ve milletin bekâsı için birlikte hareket ediliyordu.

Osmanlı Devleti'nde tatbik edilen güzel uygulamalardan biri de şehzâdelerin devlet tecrübesi kazanmaları için küçük yaşlardan itibaren sancağa çıkarılmalarıydı. Her biri otorite olan hocalardan dinî, ilmî ve askerî sahalarda üst düzey bir eğitim alan Şehzâde Mehmed de, bu çerçevede daha 12 yaşında iken devlet idaresini öğrenmesi için iki lalası ile birlikte 1443'te Edirne'den Manisa'ya vali olarak gönderildi. Aynı yılın sonlarında ağabeyi Amasya valisi Şehzâde Alâeddin'in vefat etmesi üzerine Osmanlı tahtının tek varisi olarak kaldı. 1444 yılı baharına doğru Sultan II. Murad, hakkında büyük ümitler beslediği oğlu Şehzâde Mehmed'i Manisa'dan çağırdı ve kendi elleriyle tahta çıkardı.

Altıncı Osmanlı padişahı olan II. Murad (1404-1451) bir gazâ sultanıydı. Kuruluş devrinin bu şanlı, âdil padişahı çok başka bir insandı. Diğer Osmanlı padişahlarından

farklı tarafları vardı, kendine has hususiyetleriyle dikkat çekiyordu. Edirne'deki Dâr'ül Hadis, Üçşerefeli ve Muradiye camilerini inşâ ettirdi; devrin mânevi dinamiklerinden Hacı Bayram Veli ve Akşemseddin Hazretleri ile görüştü. Küçüklüğünden itibaren büyük âlimlerden ders gören II. Murad, daha 12 yaşında iken idarî ve askerî tecrübe kazanması için Lala Yörgüç Paşa nezaretinde Amasya valiliğine tayin edildi. Osmanlı padişahı olduktan sonra ömrü harp meydanlarında ve gazâlarda geçti. Anadolu'da ve Balkanlar'da kazandığı zaferlerle Ankara Savaşı'nın olumsuz tesirlerini sardı. Osmanlı Devleti'nin sınırlarını dedesi Yıldırım Bâyezid devrinin ötesine taşıdı ve İstanbul'un fethine zemin hazırladı. 1451'de vefat ettiği zaman geride her açıdan sağlam temellere oturtulmuş, kudretli bir devlet bıraktı.

Sıkı bir disiplin altında çok iyi bir eğitim alan Şehzâde Mehmed, işte böyle bir babanın himayesinde yetişti ve mesuliyet şuuru kazandı. O, ciddiyeti, sarsılmaz imânı, vazife şuuru ve yüksek iradesi ile üstün kabiliyetlere sahip bir şahsiyetti. Bu hâliyle küçük yaşlardan itibaren etrafına tesir etmeye başladı. Onun ileride büyük zaferlere erişeceği daha o dönemden itibaren yakın çevresi tarafından hissediliyordu. Nitekim 49 yıl yaşayan Fatih, 30 yıllık saltanatı müddetince seferden sefere koştu. İstanbul'un fethinin hâricinde Anadolu'da, Balkanlar'da ve denizlerde pek çok bölgeyi Osmanlı sınırlarına dâhil etti. Kazandığı

zaferlerle irili ufaklı çok sayıda devlete, prensliğe ve despotluğa son verdi. Sadece eşsiz vasıflara ve idari tecrübeye sahip bir devlet adamı olarak değil, büyük bir kumandan ve diplomat olarak da siyasî tarihteki yerini aldı.

Bu kabiliyetlerinin yanında Fatih Sultan Mehmed, bilim adamı hüviyeti, mühendislik ve mimarlık esaslarına vâkıf zekâsı, kanunlara vukufiyeti, adaletli ve hoşgörülü tavrı, şâirliği ve sanatkârlığı ile de hafızalarda silinmez izler bıraktı. Sahip olduğu hususiyet ve kabiliyetlerle, kendinden sonra tahta çıkan Osmanlı sultanlarına derinden tesir etti. Askerî, siyasî, idarî ve hukukî sahalarda Devlet-i Âliye'nin temellerini güçlendirdi. Dünyayı idrak etmede Osmanlı askerî ve idarî kadrosuna yeni perspektifler kazandırdı. Bilhassa merkezi otoritenin güçlendirilmesine mâtuf gayretleri, Osmanlı Devleti'nin diğer Türk-İslâm devletlerine nazaran daha uzun ömürlü olmasına zemin hazırladı.

GENÇLİK YILLARI VE SALTANAT TECRÜBELERİ

Osmanlı akıncı kuvvetleri 1440'lı yılların başlarında Balkanlarda bazı yenilgiler aldı. Balkanlarda daha evvel fethedilen bazı topraklar kaybedildi, Sırp Despotluğu ve Eflâk üzerinde Macarların baskısı arttı. Sultan II. Murad bu gelişmeler üzerine, tahtın tek varisi olarak kalan Şehzâde Mehmed'in tecrübe ve zaman kazanması için dış siyasette sulh yolunu tercih etti. Macar kralı, Sırp despotu ve Hunyadi Yanoş'un elçileriyle 12 Haziran 1444'te Edirne'de Segedin Barış Antlaşması imzalanırken Şehzâde Mehmed de hazır bulundu. Yine bu dönemde Mısır'daki İslâm âlimlerinin mânevî desteğinde Karamanoğulları Beyliği ile de sulh yapıldı. Beyşehir, Akşehir ve Seydişehir toprakları bu beyliğe bırakıldı.

Osmanlı tahtında bulunduğu müddet (1421-1444) içerisinde Anadolu'da ve Balkan topraklarında yaşanan

siyasî ve askerî gelişmeler, kırk yaşına gelen Sultan II. Murad'ı bir hayli yıpratmıştı. II. Murad, Segedin Sulh Antlaşması'ndan sonra Mihalıç ovasında kapıkulu askerlerinin ve paşaların önünde devletin idaresini oğlu Şehzâde Mehmed'e bıraktığını resmen ilân etti. II. Murad'ın çok büyük değer verdiği ve hürmet ettiği Hacı Bayram Veli Hazretleri, Allah'ın izniyle Şehzâde Mehmed'in İstanbul'u fethedeceğini işaret buyurmuştu. Bundan dolayı Murad Han, "Sağlığımda oğlumun padişahlığını göreyim." mülâhazasıyla 1444 Ağustos'unda kendi elleriyle oğlunu tahta çıkardı. Sultan II. Murad'ın Şehzâde Mehmed'e duyduğu güven, herkes tarafından görüldü. Böylece Osmanlı Devleti'nde Sultan II. Mehmed'in birinci saltanat devresi başlamış oldu.

Sultan II. Murad, çok zahmetli geçen saltanat yıllarının ardından ruhen dinlenmek; ilim ve ibadet-ü taatle meşgul olmak istiyordu. Bu niyetle Bursa civarında zâhidlerle birlikte inzivâ hayatına çekildi. Ancak yokluğunda meydana gelen askerî ve siyasî gelişmeler ona dinlenme imkânı vermedi. Osmanlı tahtına henüz 12 yaşında bir şehzâdenin geçmesi, Papa liderliğindeki Katolik dünyasına beklemediği fırsatlar sundu. Devlet idaresinin çocuk denebilecek bir yaştaki şehzâdeye bırakılması hem içeride hem de dışarıda büyük buhranlara yol açtı. Zaten Osmanlı öncü kuvvetleri yakın zamanlarda üst üste birkaç yenilgi almıştı. Segedin Sulh Antlaşması'na

rağmen, Edirne'de meydana gelen bu gelişme, Papalık başta olmak üzere Macarları ve bütün Avrupa devletlerini ümitlendirdi. Macaristan'da savaşçı bir cereyan uyanırken Papa yeni bir Haçlı seferinin liderliğine soyundu. Batıdaki Hıristiyan güçler, Bizans aracılığı ile Karamanoğulları Beyliği'ni de ortak bir saldırıda yanlarına almaya çalışıyorlardı.

Genç hükümdar, dış siyasette bu problemlerle boğuşurken içeride de ciddi sorunlarla karşı karşıya kaldı. Edirne'deki paşalar arasında rekabet ve çekişme vardı. Halkın bir kısmı Haçlı ittifakının meydana getirdiği endişeyle Anadolu'ya çekilmeye başlamıştı. O günlerde Edirne'de çıkan bir yangın ve Hurufî ayaklanması da pâyitahta büyük tahribata yol açtı. Batıniliğin bir kolu olan "Hurufîlik", 1394'te idam edilen Fazlullah Esterâbâdî tarafından kuruldu. Ehl-i sünnet akidesi dışında kalan bâtıl bir mezhepti. 15. ve 16. asırlarda Anadolu'da ve Rumeli'de Bayrâmîler, Melâmîler, Kalenderîler, Bektaşîler ve Kızılbaşlar üzerinde tesirli olan Hurûfîler, Sultan II. Mehmed'in ilk saltanat yıllarında Osmanlı sarayına kadar girmeyi başarmışlardı. Ancak genç padişaha sokulmak isteyen kötü niyetli bu insanların, o dönemde fitne ve dalâlet çıkarmalarına geçit verilmedi.

Sultan II. Mehmed'in duruma bir türlü hâkim olamaması, II. Murad devrinin kudretli veziriâzamı Çandarlı

Halil Paşa'nın harekete geçmesine ve genç hükümdar üzerindeki baskısının artmasına zemin hazırladı. Buna mukabil, Çandarlı Halil Paşa'nın eski rakibi Rumeli Beylerbeyi vezir Şehâbeddin Şâhin başta olmak üzere, şehzâde lalası Nişancı İbrahim Paşa ve Zağanos Paşa gibi devlet büyükleri, Sultan II. Mehmed'in etrafında toplanmışlardı. Bu paşaların esas gayesi, Çandarlı Halil Paşa'yı tesirsiz hâle getirmek ve Sultan II. Mehmed adına siyasî iktidarı onun elinden almaktı. Sultan II. Mehmed'in aleyhine gelişen bir başka hâdise de, 1444 yazında Bizans cephesinde ortaya çıktı. Bizans'ın himayesinde bulunan Osmanlı şehzâdesi Orhan Çelebi, tahtı II. Mehmed'in elinden almak için harekete geçti. İnceğiz'e gelen Orhan Çelebi, taraftar bulamayınca Dobruca'ya kaçtı. Nihayetinde Vezir Şehâbeddin Paşa'nın ısrarlı takibi neticesinde bir şey yapamadan tekrar Bizans'a sığındı.

İşte bu gelişmeler üzerine Haçlılar, Osmanlı Devleti'ne karşı yeni bir ittifak yaparak hazırlıklarını süratle tamamladılar. Ak Şövalye diye bilinen Erdel Voyvodası Hunyadi Yanoş (Yanko), Segedin Antlaşması'nı bozdu ve büyük bir Haçlı ordusunun başında harekete geçti. Macar ve Eflâk askerlerinin yanında Papalık kuvvetlerinin de desteğini alan Hunyadi Yanoş, Sultan II. Murad'ın yokluğundan faydalanmak istedi. Haçlı ordusu 18-22 Eylül 1444'te Tuna nehrini geçip Türk topraklarına girdi ve Varna'yı kuşattı. Aynı günlerde bir Haçlı donanması da

Anadolu'dan Rumeli'ye asker geçişini engellemek için Boğazları tutmuştu.

Osmanlı Devleti'nin başında bulunan ve dolayısıyla ordunun başkumandanı olan Sultan II. Mehmed, güçlü ve kudretli bir şahsiyete sahipti, heyecanlıydı; fakat başını Çandarlı Halil Paşa'nın çektiği bazı devlet adamlarının kanaatine göre tecrübesizdi. Bu devlet adamlarına göre, II. Mehmed'in yerine babasının ordunun başında bulunması daha iyi neticeler verebilirdi. Osmanlı ordusu, Haçlılara karşı sefer hazırlıklarına başlamıştı; fakat bazı komutanlar ve askerler ısrarla II. Murad'ı başlarında görmek istiyorlardı. Yapılan meşveret sonrasında II. Mehmed, bilhassa Veziriâzam Çandarlı Halil Paşa'nın ısrarı üzerine babası Murad Han'ı tahta ve ordunun başına geçmesi için Edirne'ye dâvet etti.

Tecrübeli padişah, oğlunun teklifini evvelâ kabul etmek istemedi; ancak ömrünün 28 yılını muharebe meydanlarında geçiren II. Murad, önde gelen devlet adamlarının ve ordu komutanlarının ısrarıyla yeniden idareyi eline aldı. II. Murad'ın Rumeli'ye geçip Osmanlı kuvvetlerinin başına geçmesinde ateşin bir zekâya sahip olan II. Mehmed'in yaşından beklenmeyecek ifadelerle dolu tarihî mektubu tesirli oldu. II. Mehmed'in mektubunda dile getirdiği kararlılık, onun ileride nasıl büyük bir lider olacağının en dikkat çekici işaretlerinden biriydi. Rivayetlere

göre genç sultan, meşhur mektubunda babasını şu ifadelerle tahta çağırmıştı:

"Düşman sınırımızı aşmış olup devleti tehdit etmeye başlamıştır. Eğer siz padişah iseniz ordunuzun başına geçiniz. Askeriniz sizi başında görmek istemektedir. Yok, eğer ben padişah isem, emrediyorum Osmanlı ordusunun başına geçiniz!"

İşte Bursa'da bulunan II. Murad, vâki olan bu dâvet ve Kassabzâde Mahmud Bey'in ısrarları neticesinde inzivâdan çıktı. Hemen Edirne'ye doğru hareket etti ve 1444'te tekrar Osmanlı sultanı oldu. Bazı rivayetlere göre Varna Zaferi öncesinde II. Murad'ın Edirne'ye gelip idareyi eline almasında durumun vahametini bizzat takdir etmesi rol oynadı. Şehâbeddin ve Zağanos paşalar, II. Mehmed'i ordunun başına geçirmeyi teklif ettilerse de, II. Murad, Rumeli ordusunun kumandanlığını eline aldı. 40 bin askerle, Segedin Barış Antlaşması'nı bozan ve Osmanlı topraklarına saldıran Haçlıların üzerine yürüdü. Tecrübesi, dirayeti ve askerlerinin ona içten bağlılığının verdiği güçle Varna önlerine kadar ilerledi. Burada yapılan savaşta Osmanlı ordusu sadece 150 şehid verdi. Büyük kahramanlık destanlarının yazıldığı savaşta, anlaşmaya ihanet eden Haçlılara unutamayacakları bir ders verildi ve Türk-İslâm tarihinin en muhteşem zaferlerinden biri kazanıldı. Zafer, bütün İslâm âleminde ve

bilhassa Kahire'de dualarla yâd edildi. Devletin temellerini sağlamlaştıran Varna Zaferi, Türklerin Balkanların sahibi olduğu gerçeğini bir kere daha tescil etti. Avrupa devletlerinin düşmanca tavırlarına ve bazı Anadolu beyliklerinin, Osmanlı Devleti'nin kurmaya çalıştığı nizâmı bozmaya mâtuf hareketlerine karşı, elde edilen bu zafer moralleri bir hayli yükseltti.

Türk tarihine Varna Zaferi gibi bir destanı armağan eden Sultan II. Murad, Çandarlı Halil Paşa'nın Edirne'den ayrılmaması için yaptığı bütün ısrarlara rağmen pâyitahtta kalmadı. Geleceği için tehlikeli olabileceği düşüncesiyle, oğlunun tahtta kalmasını uygun gördü ve Edirne'de birkaç gün kaldıktan sonra Manisa'ya çekildi. II. Mehmed kendini tam mânâsıyla padişah kabul ettirebilmek için daha o yıllardan itibaren İstanbul'u fethetmeyi en büyük hedef olarak benimsedi ve yakın çevresiyle bu büyük fütuhatı sık sık konuşmaya başladı. Ancak böyle bir zafer neticesinde Çandarlı Halil Paşa'nın başını çektiği idarî ve askerî erkânın ve babasının ikamet ettiği Manisa Sarayı'nın pâyitaht üzerindeki nüfûzunun bertaraf edileceğini düşünüyordu. Bundan dolayı II. Mehmed'in barış siyaseti yerine, fütuhatçı bir siyaset takip etmesi Bizans imparatorunda, Sırp despotunda, Karaman ve Kastamonu beylerinde telâş meydana getirdi. II. Murad, bu devletlerden gelen elçilerin şikâyeti üzerine oğlunu ve onu kışkırtan vezirleri azarlayıp yatıştırdı. Buradan da

anlaşılacağı üzere II. Murad, oğluna zaman kazandırmak istiyor, devlet işlerinde pişmesini arzu ediyordu.

Çok geçmeden II. Murad, yeniçerilerin de desteğini alan Çandarlı Halil Paşa ve bazı devlet adamları tarafından tekrar tahta geçmeye ikna edildi. Yalnız II. Murad, oğlunun siyasî geleceğini tehlikeye düşürmeden ve bir iç savaşa yol açmadan tahta gelmek istiyordu. O sırada Rumeli'de meydana gelen tehlikeli bir gelişme II. Murad'a aradığı fırsatı verdi. Mora Despotu, Korint berzahı surlarını yeniden inşâ ettirerek Osmanlı Devleti'ne meydan okuyordu. Aynı günlerde Edirne'de de büyük bir yeniçeri isyanı patlak verdi ve ayaklanan yeniçeriler tarafından Çandarlı'nın siyasî rakibi Şehâbeddin Paşa'nın sarayı yağmalandı. Şehâbeddin Paşa, kendini II. Mehmed'in sarayına zor attı. Bu isyan sırasında II. Mehmed'in tahtını tehlikeye düşüren en önemli gelişme, asilerin bir kısmının Bizans'ın elinde bulunan Orhan Çelebi'ye taraftarlıklarını ilân etmeleri oldu. Söz konusu isyan yeniçerilerin ulûfelerinin arttırılması ve itaat etmeyenlerin halkın da yardımıyla kılıçtan geçirilmesi üzerine bastırıldı; fakat II. Mehmed'in devleti idare etmede yaşadığı sıkıntılar meydana çıkmış oldu. Manisa'da bulunan II. Murad, Edirne'de vuku bulan bu hâdiselerden Çandarlı'nın gönderdiği gizli bir mektupla haberdar oldu ve hemen Bursa'ya geldi. Bir süre burada bekledikten sonra, 1446 yılı Ağustosu'nda Edirne'ye ulaştı ve yeniçerilerin yardımıyla yeniden tahta

çıktı. II. Murad'ın haklı kaygılarla tekrar padişah olup idareyi ele almasından sonra II. Mehmed Manisa'ya gönderildi. Kendisine atabey olarak Zağanos ve Şehâbeddin paşalar tayin edildi. Böylece Çandarlı, en önemli iki siyasî rakibini pâyitahttan uzaklaştırmış oldu.

Şüphesiz iki yıllık saltanatı sırasında yaşadığı hâdiseler, II. Mehmed'in karakteri üzerinde büyük tesir bıraktı. Zamanı geldiğinde Çandarlı Halil Paşa ve ekibini hizaya getirme ve ne pahasına olursa olsun Konstantiniyye'yi fethetme arzusu zihnine iyice yerleşti. Sabırlı olmayı öğrendi, hakiki vefanın ne demek olduğunu idrak etti. Bununla birlikte kısa bir süre de olsa tahtta bulunduğu için II. Mehmed'in Manisa'daki konumu bir şehzâdeninkinden çok farklıydı. Resmî olarak Mehmed Çelebi Sultan olarak anılan şehzâdenin bütün ruhunu fütûhat ufku ve heyecanı sarmıştı. Öyle ki, idaresi altındaki Batı Ege sahillerinden Venediklilere ait adalara hücumlar yapıyordu.

Arnavutluk'ta 1448'de yaşanan bir isyan hareketi, Osmanlı Devleti'ni Balkanlarda sıkıntıya soktu. İskender denilen mürtede karşı Sultan II. Murad, Manisa'da bulunan Şehzâde Mehmed'i de yanına alarak Arnavutluk seferine çıktı. Bu durumu fırsat bilen ve Varna'nın intikamını almak isteyen Ak Şövalye lâkaplı, Macarların millî kahramanı Hunyadi Yanoş, Papa'nın desteğini alarak yeni bir Haçlı seferi düzenledi. Hunyadi Yanoş, Macaristan'ın

dışında Eflâk, Bohemya ve Almanya'dan da kuvvet toplamış, üstelik âsî Arnavutluk Beyi İskender ile de ittifak kurmuştu. Hunyadi Yanoş, evvelâ kendisine destek olmayan Sırbistan'ı işgal etti. Daha sonra da Osmanlı topraklarına girdi ve Kosova Ovası'na kadar geldi.

Sultan II. Murad, Haçlı ittifakına karşı gerekli hazırlıkları kısa zamanda tamamladı. Anadolu Beylikleri'nden gelen yardımcı kuvvetlerin de yer aldığı Osmanlı ordusu Kosova'da düşmana karşı cephe aldı. Savaştan evvel Türk-İslâm anânesince antlaşma teklif edildi; fakat Haçlılar bu teklifi kabul etmediler. Bunun üzerine 17 Ekim 1448'de başlayan ve üç gün süren meydan muharebesi, Haçlıların bozgunuyla neticelendi. II. Kosova Meydan Savaşı'nda mağlûp olan ordusuyla beraber onurunu da kaybeden Hunyadi Yanoş, canını güçlükle kurtarabildi. Balkanların artık kesin olarak Türk yurdu hâline geldiği bu savaşta II. Mehmed, ordunun sağ kanadında savaştı. Osmanlı ordusu Avrupalıların Türkleri Balkanlardan atmak için giriştikleri son mücadeleden de zaferle çıktı. Bu savaştan sonra Haçlılar, Osmanlılara karşı taarruzdan savunmaya çekilirlerken Türkler, savunmadan taarruza geçtiler.

ŞEHZÂDE MEHMED "İSTANBUL FATİHİ" OLMA YOLUNDA

Kosova Savaşı'ndan sonra II. Mehmed, Manisa Sancağı'na geri döndü. Kendini her açıdan iyi yetiştiren genç şehzâde, hükümdarlık nöbetini beklediği bu yıllarda bilhassa okumaya çok vakit ayırdı. Babası II. Murad'ın 1450'deki ikinci Arnavutluk seferine de iştirak eden Şehzâde Mehmed, sefer dönüşü yapılan görkemli bir törenle Dulkadiroğlu Süleyman Bey'in kızı Sitti Hâtun ile evlendi. Gelinle birlikte Manisa'ya gitmesinden kısa bir süre sonra, 3 Şubat 1451 günü sabahında Sultan II. Murad Edirne Sarayı'nda vefat etti. II. Mehmed, Çandarlı Halil Paşa tarafından gönderilen gizli bir mektupla 10 Şubat'ta babasının ölüm haberini aldı. Derhal Manisa'dan hareket etti ve Gelibolu üzerinden doludizgin Edirne'ye ulaştı. Sultan II. Murad'ın vefatından sonra ayaklanan yeniçerilerin üzerine Çandarlı tarafından asker gönderildi.

Yine Çandarlı tarafından yeni padişah adına bağış vaat edilince yeniçeriler kışlalarına döndüler.

Şehzâde Mehmed, 19 Şubat 1451'de yedinci Osmanlı padişahı olarak tahta çıktı. "İstanbul'un Fatihi" olma yolunda süratli bir şekilde yol alacak olan genç hükümdar, sınırları Tuna'dan Kızılırmak'a kadar uzanan bir devletin lideri olduğu zaman henüz 19 yaşındaydı. Zekâsı ve inançları çok kuvvetli bir insandı. Çocukluk ve ilk gençlik yıllarında aldığı mükemmel eğitimin üstüne bir de saltanat tecrübeleri eklenmişti. Bu süreçte yaşadığı birtakım hâdiseler ve bazı devlet adamlarından gördüğü direnç onun ruhunda bazı yaralar açsa da bunlar büyük bir lider olma yolundaki azmini ateşlemişti. Babası ile birlikte seferlere iştirak etmiş; donanımlı bir kumandan olarak yetişmiş ve Manisa'da geçirdiği beş yıl onu bir hayli olgunlaştırmıştı.

II. Mehmed, Osmanlı padişahı olduktan sonra askerî ve idarî bütün kararlarda tek söz sahibi oldu. Bununla beraber tecrübeli devlet adamlarının, hocalarının ve Osmanlı sarayına her zaman yakın olan âlimlerin fikirlerini dikkate almayı ihmal etmedi. Öncelikli hedef olarak, Anadolu ve Rumeli istikametlerinde genişleme seyri gösteren Osmanlı topraklarını ikiye bölen ve bir tehdit unsuru olarak varlığını devam ettiren Bizans Devleti'ni ortadan kaldırmayı benimsedi. Fethi, asırlar öncesinden kâinatın

en kutlu insanı tarafından müjdelenen Konstantiniyye'yi almak istiyordu. Artık kangren hâline gelen bu meselenin halledilmesinin zamanı gelmişti. Osmanlı Devleti, ulaştığı askerî ve siyasî güç itibariyle bu fethi gerçekleştirebilecek seviyedeydi. Babasının son yıllarında gerçekleşen faaliyetler; Mora, Arnavutluk ve Kosova'da kazanılan zaferlerle Osmanlı Devleti'nin Balkanlardaki nüfûzu yeniden güçlenmişti. Avrupalıların yeni Haçlı seferleri yapma arzuları kırılmış ve İstanbul'un fethine zemin hazırlanmıştı. Bununla birlikte II. Mehmed'in önceki padişahlığı sırasında yaşadığı sıkıntıları bilen Devlet-i Âliye düşmanları ümide kapılmış; Balkanlarda ve Anadolu'da Osmanlıya tâbi devletler, birtakım tavizler koparıp saldırıya geçmişlerdi. Hatta Bizans dahi harekete geçmişti. Zaman kazanmak isteyen Sultan II. Mehmed, Sırp Despotluğu ve Bizans Devleti ile babası zamanında yapılan antlaşmaları tekrar tasdik etti. Bazı topraklar bu iki devlete terk edildi. Saltanata ortak olabilecek isimlerden olan ve Bizans İmparatoru Konstantin'in himayesinde bulunan, Süleyman Çelebi'nin oğlu olması kuvvetle muhtemel Şehzâde Orhan'ın masrafları için yıllık akçe ödenmesi kabul edildi.

Sultan II. Mehmed, babasının vefatından sonra tam yetkiyle tahta oturduğu hâlde, işte bu gelişmelerden dolayı, vaktiyle padişah olmuş iken Manisa'ya dönmesine sebep olan Sadrazam Çandarlı Halil Paşa'yı, içinde

sakladığı hınca rağmen veziriâzamlık makamında bıraktı. Çünkü bu dönemde Çandarlı'nın, siyasî konumunu muhafaza için güç aldığı yeniçerilere ihtiyacı vardı. Fakat Çandarlı, İstanbul'un muhasarası sırasında takındığı tavır ve takip ettiği yanlış siyaset üzerine azledilerek cezalandırıldı. Bu durum öteden beri Sultan II. Mehmed'i destekleyen Şehâbeddin, Sarıca ve Zağanos paşaların idarede ön plâna çıkmalarını sağladı.

Osmanlı Devleti'ndeki saltanat değişikliğinden tahmin edileceği üzere Anadolu'da öncelikle Karamanoğulları faydalanmak istedi. Devlet-i Âliye, kuruluş devri boyunca sıkıntı çıkartan bu beyliğin sebep olduğu yeni bir badire ile karşı karşıya kaldı. Karamanoğlu İbrahim Bey'in Osmanlı topraklarının bir kısmını işgal ettiği haberi gelince sefere çıkıldı ve gereken ders verildi. Böylece Anadolu topraklarında sulh ve sükûnet sağlandı.

Sultan II. Mehmed, Karaman seferinden Edirne'ye dönerken ne pahasına olursa olsun Bizans'ı ortadan kaldırmayı kafasına koymuştu. Zirâ bu seferde dahi Akşehir'e ulaştığı zaman Bizans elçileri arkasından yetişmiş; İmparator adına tehditler yağdırmış ve fütûrsuzca taleplerde bulunmuşlardı. Bizans İmparatoru Konstantin, himayesinde mülteci olarak yaşayan Şehzâde Orhan'ın yıllık iaşe masraflarını üç yüz bin akçeden iki misline çıkarmasını istiyor, aksi takdirde serbest bırakacağını ve saltanat

üzerindeki haklarını destekleyeceğini bildiriyordu. Bizans cephesinden gelen bu tehdit sonrasında II. Mehmed'in kararlılığı bir kat daha arttı. Artık Osmanlı Devleti'nin Karamanoğlu ve Bizans tehditleriyle kaybedecek zamanı yoktu. Gözünü büyük hedeflere diken ve bu uğurda fevkalâde bir kararlılık sergileyen Sultan II. Mehmed, bundan sonraki iki yıllık süreçte zamanının büyük bir kısmını Konstantiniyye'nin fethi için yapılan hazırlıklara ayırdı. Ufukların sultanı fetih destanını tarihe mâl edecek dönemin en güçlü ordusunu hazırlamaya başladı. Zaman zaman itaatsizlik ve disiplinsizliklerin yaşandığı yeniçeri ocağı esaslı bir şekilde yeniden teşkilâtlandırıldı. Çandarlı Halil Paşa'nın adamı olan yeniçeri ağası Kurtçu Doğan azledildi. Edirne'de bunlar yaşanırken Osmanlı sultanının emriyle inşâsına başlanan Rumelihisarı'nın yapımı hızla devam ediyordu.

Osmanlı hâkimiyetine girdikten sonra İstanbul adını alan "Konstantiniyye", coğrafî olarak dünyanın en güzel yerlerinden birinde bulunuyordu. Esasen o dönem itibariyle Bizans Devleti, idari ve yerleşim merkezi olarak "Suriçi" denilen saha içinde sıkışıp kalmıştı. Ortasından denizin aktığı nadide şehrin etrafında ve Boğaz kıyılarında küçük yerleşim merkezleri vardı. MS. 324'te Büyük Konstantin tarafından kurulan şehir, Roma İmparatorluğu'nun iki önemli merkezinden biriydi. Kavimler Göçü'nden sonra Doğu Avrupa topraklarında Avrupa Hun Devleti kuruldu.

Balamir ve Atilla gibi efsane liderlere sahip olan bu devletin baskısıyla Roma İmparatorluğu Milâdi 395'te ikiye ayrıldı. Bu gelişmenin ardından Konstantiniyye, Doğu Roma İmparatorluğu'nun yani Bizans Devleti'nin merkezi olarak varlığını korudu. Geçmişte çok parlak ve ihtişamlı zamanları oldu efsane şehrin. Bizans Devleti'nin güçlü olduğu çağlarda altın devrini yaşayan Konstantiniyye, Türklerin Batı'ya doğru ilerlemesine, Osmanlı Devleti'nin Anadolu'da ve Balkanlarda hâkim bir güç olmasına paralel olarak eski ihtişamını kaybetti. Günden güne eriyen Bizans'ın elinde, 1453'e gelindiği zaman kalan yegâne toprak parçası, Suriçi ve yakın çevresinden ibaretti.

Kurulduğu tarihten itibaren Doğu'da ve Batı'da birçok devlet, sahip olduğu konumu ile göz kamaştıran Konstantiniyye'ye hâkim olmak için mücadele etti. Asırlar boyunca güçlü ordular tarafından Konstantiniyye üzerine pek çok sefer düzenlendi; fakat hiçbiri şehri kuşatan kırmızı taş tuğlalı surları aşamadı. Hazreti Muhammed'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) şehrin fethini müjdeleyen hâdis-i şerifine nail olmak isteyen birçok İslâm halifesi zamanında Konstantiniyye kuşatıldı. Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), "İstanbul muhakkak fethedilecektir. Bu fethi yapacak hükümdar ne güzel hükümdar ve onun askerleri ne güzel askerlerdir." müjdesini vermişti. Hazreti Osman (radıyallâhu anh) devrinden itibaren Müslümanlar tarafından şehrin fethi için plânlar yapıldı.

Emeviler ve Abbasiler devrinde çeşitli kuşatma girişimleri oldu, surların önünde nice şehitler verildi; ama nihaî başarı bir türlü elde edilemedi. Ta ki 1453'te, "Ya ben Bizans'ı alırım ya da Bizans beni!" diyen bahadır ruhlu bir kumandan şehri kuşatana dek. Bu tarihte bütün benliğiyle İstanbul'un fethine kilitlenen bir Osmanoğluna ve onun kutlu ordusuna "Feth-i Mübîn" nasip oldu. Onun kalbi şehzâdeliğinden itibaren Efendiler Efendisi'nin (sallallâhu aleyhi ve sellem) kutsî müjdesine mazhar olmak için heyecan ve ümitle âdeta kavruluyordu. Sultan II. Mehmed bu büyük hayale bütün kalbiyle bağlanmış ve Manisa'da ilk şehzâdelik günlerini yaşadığı dönemden itibaren hocası büyük veli Akşemseddin Hazretleri, Allah'ın izniyle Konstantiniyye'yi fethedeceğini müjdelemişti.

İSTANBUL'UN FETHİ İÇİN YAPILAN ASKERİ HAZIRLIKLAR

FATİH'İN UFKUNDA YENİLENEN KARA ORDUSU

Bütün benliğiyle Konstantiniyye şehrini fethetmeye kilitlenen Sultan II. Mehmed'in asırlardır gerçekleştirilemeyen bir hâdiseyi başarması hiç de kolay olmadı. Korunaklı ve güçlü yapısıyla efsane hâline gelen surları aşmak, çok ciddi bir hazırlık sürecinin neticesinde askerî sahada o güne kadar görülmemiş teknikler ve silahlar kullanılarak gerçekleştirildi. Fetih öncesinde yapılan hazırlıklardan biri de, bugün bile hayranlıkla seyrettiğimiz Rumelihisarı'nın inşâsı oldu. Sultan II. Mehmed, yapımıyla bizzat meşgul olduğu kale, boğaz kıyılarında yükselirken bir taraftan da surlara yakın yerlerde keşif ve arazi taramaları yapıyordu. Avucunun içi gibi bildiği surların neredeyse dibine kadar yaklaşıyor ve korunaklı şehri olabildiğince yakından görmeye çalışıyordu. Sultan II. Mehmed 1452 yılı sonbaharında surlar ve arazi hakkında keşif çalışmaları yaptıktan sonra Edirne'ye döndü.

Buradaki hazırlıklar bütün hızıyla sürüyordu. Ancak genç sultanın gözüne uyku girmiyor; devamlı olarak plân ve hesaplamalar yapıyor, en küçük bir ayrıntıyı dahi gözden kaçırmak istemiyordu. Kuşatma sırasında ters gitmesi muhtemel durumlara ve meydana gelebilecek sıra dışı gelişmelere karşı alternatif plânlar hazırlıyordu.

Sultan II. Mehmed, her biri mânâ âleminin derinliklerinden ilham alan hocalarının verdiği işaretlerle, asırlar evvel müjdelenen kutlu fethin vaktinin geldiğine inanmıştı. İç dünyasında kendini bu müjdenin temsilcisi olarak görüyordu. Çandarlı Halil Paşa gibi bazı devlet adamlarının, haklı veya haksız endişelerle, "Böyle bir maceraya atılmayalım, daha zamanı gelmedi." şeklindeki sözlerine aldırış etmiyordu. Zirâ o, zihnî ve ruhî dinamikleriyle fethe odaklanmıştı. Yılların tecrübesini üzerlerinde taşıyan ve büyük çoğunluğu itibariyle devletin geleceğini düşünerek hareket eden bu şahsiyetlerin önüne çıkardığı engeller karşısında genç sultan, "Allah'ın takdiri olunca alışılagelmiş nice imkânsızlıklar kolaylaşır. Bütün kâinat onun aksine çalışsa da fayda vermez. Bunun aksine basit ve elde edilmesi kolay bir işi de, şayet Allah dilemez ise, cümle âlem onu yapmaya yönelse, yine de başaramaz. Bu konudaki ümidim ne mal ve mülk bolluğuna ne ordu ve kahramanların çokluğuna ne de savaş âlet ve vasıtalarının fazlalığınadır. Aksine, sadece Hakk'ın lütûf ve yardımınadır. Esas gayem de İslâm'ın yüce kaidelerini ortaya

koymaktır. Eğer o kalenin benim tarafımdan fethi takdir buyurulmuş ise, kale burçları taş ve topraktan değil, saf demirden de olsa öfke ve kahır ateşiyle onu eritip mum gibi yumuşatırım." diyordu.

Sultan II. Mehmed'in kararlı tavrı neticesinde Edirne'de toplanan Osmanlı Harp Meclisi'nden Konstantiniyye'nin kuşatılmasına dair karar çıktı. Bu karara çok sevinen Sultan II. Mehmed, askerî erkâna gerekli emirleri vererek hazırlıkların bir an evvel tamamlanmasını istedi ve gelişmeleri doğrudan takip etmeye başladı. Mânen böyle bir fethin gerçekleşmesini çok arzulayan Müslüman halk, Anadolu ve Rumeli'deki şehirlerde, kasabalarda bu maksatla yürütülen hazırlıklara cân-ı gönülden destek verdi. Geceli gündüzlü yapılan çalışmalar neticesinde askerî sahada ulaşılan nokta, fethin gerçekleşeceğine dair ümitleri arttırdı.

Kara ordusunun düzenlenmesine ait çalışmaların merkezi Edirne idi. Burada yapılan kapsamlı hazırlıklarla Sultan II. Mehmed bizzat meşgul oluyordu. Omuzlarına aldığı ağır yükün farkında olan dirayetli hükümdar, gece gündüz çalışıyor ve daima fethi düşünüyordu. Fikirlerini gerçekleştirebilmek ve istediği hamleleri yapabilmek için, komutanları ile devamlı istişare yapıyor ve şehrin haritasını elinden düşürmüyordu. Edirne'de yapımı devam eden büyük topları, muhasara âletlerini ve Konstantiniyye

surlarını aşmaya yarayacak büyük merdivenleri en uygun noktalara yerleştirmek için plânlar hazırlıyor; lağım açılacak yerleri en ince ayrıntısına kadar tek tek belirliyordu. Kararlarının icrası noktasında son derece takipçi bir insan olan Sultan II. Mehmed, âdeta rahat yaşamayı kendine haram etmişti. Hattâ bazı geceler atına binerek yalnız başına, bazen de yanına iki kişi alarak Edirne ve çevresinde dolaşıyordu. Bu gezintileri sırasında halkın ve askerlerin kanaatlerini bizzat dinliyordu. Konstantiniyye'nin fethini dert edinen genç hükümdarın bu hâline şahit olanlar, onunla birlikte tarihin seyrini değiştirecek bir zafere ortak olmanın heyecanını yaşıyorlardı.

Fatih Sultan Mehmed, sadece yaşadığı çağa değil, daha sonraki asırlara da damgasını vuran askerî ve siyasî bir liderdi. Bilhassa fetih sürecinde askerî sahada takdire şayan faaliyetlerde bulundu. Böylece Osmanlı Devleti'nin kara ve deniz kuvvetleri karşı konulamaz bir güç hâline geldi. Topçuluk sahasındaki çalışmalar sadece Osmanlı ordusunun Konstantiniyye surlarını aşmasını sağlamadı; otoritelerini güçlendirmek isteyen Avrupa krallarının, kale ve şatoların yüksek duvarları arkasına gizlenen Ortaçağ'ın feodal beylerini tesirsiz hâle getirmelerine zemin hazırladı.

Konstantiniyye muhasarası sırasında Osmanlı ordusundaki asker sayısı hakkında farklı kaynaklarda muhtelif

rakamlara yer verilmiştir. Bu noktadaki ortak kanaat, asker sayısının 100 binin üzerinde olduğu şeklindedir. Gönüllülerin, amelelerin, dervişlerin, dua alaylarının halktan insanların iştirakiyle birlikte bu rakamın daha da fazla olduğu düşünülmektedir. Ayrıca daha evvelki kuşatmalardan elde edinilen tecrübeler ışığında, Avrupa'dan Bizans'a gelebilecek yardımlar nazara alınarak tedbir alınmış; Teselya'da (Kuzey Yunanistan'da) ve Batı Anadolu'da askerî güç bırakılmıştır. Ordudaki asker sayısı hakkında kaynaklarda üzerinde ittifak edilmiş bir rakamdan söz edilmemiş olsa da, Osmanlı kuvvetleri tarafından dönemin en modern silahları kullanılmıştır. Ordu, çeşitli büyüklükteki 300 adet top ile genç sultanın icadı olan havan topları ve hareketli kulelerle teçhiz edilmiştir.

Sultan II. Mehmed'in büyük bir kararlılıkla devam ettirdiği hazırlıklar çerçevesinde Anadolu ve Rumeli beylerbeyleri ile bunlara bağlı sancakbeyleri tarafından asker toplamaya başlandı. Orduya iştirak eden herkes, bu büyük zafere ortak olmanın ve müjdelenen askerler arasında bulunmanın mânevî hazzından ötürü heyecan içindeydi. Eyaletlerden gelen askerler belli merkezlerde toplanıyor, teçhiz ediliyor ve savaşa hazır hâle gelmeleri için eğitimden geçiriliyordu. Anadolu'dan gelen askerler Beykoz tarafındaki ormanlık bir arazide toplandı. Sultan II. Mehmed'in emri üzerine Rallis Petropulos adındaki bir Rum, iki gemisiyle bu askerleri ve mühimmatı boğazın Avrupa kıyılarına

geçirdi. Diğer taraftan muhasara sırasında önemli bir rol oynayan Haliç'te, Kasımpaşa ile Ayvansaray arasına boş fıçılar üzerine kalaslar bağlanarak 5,5 metre eninde bir köprü yapıldı. Kuşatma sırasında Haliç'e karadan indirilen gemiler de köprü vazifesi gördü.

Halkı Ortodoks olan ve Bizans ile arasında dinî ve siyasî bağlar bulunan Mora'dan yardım gelme ihtimali yüksekti. Haddizâtında o tarihlerde Mora'da Bizans İmparatoru Konstantin'in kardeşleri, Dimitrios ve Thomas hüküm sürüyorlardı. Zaten Osmanlı baskısının belirgin hâle gelmesi üzerine İmparator Konstantin, kardeşlerinden yardım istedi. Askerî yardımları engellemek için her çareye başvuran II. Mehmed, Turhan Bey ve oğullarını Mora üzerine gönderdi. 1452 Ekiminde yapılan seferlerle Mora Despotluğu'nun kuvvetleri mağlûp edildi ve böylece Bizans'ın buradan yardım alma ümidi sona erdi. 1453 yılı başından itibaren Bizans üzerindeki çember iyice daraltıldı. Şubat ayında Sultan II. Mehmed'in emriyle Dayı Karaca Bey komutasındaki Osmanlı kuvvetleri tarafından İstanbul civarındaki Rum kasabaları birer birer ele geçirildi.

FETİH SÜRECİ VE SONRASINDA OSMANLI DONANMASI'NIN DURUMU

Sultan II. Mehmed, Konstantiniyye muhasarası sırasında donanmanın çok büyük bir rol oynayacağını düşünüyordu. Boğazlardan geçişi denetim altına almak, Anadolu ve Rumeli toprakları arasındaki bağlantıyı emniyetli bir şekilde sağlamak için deniz kuvvetlerini güçlendirmek gerekiyordu. İşte bu fikirler ışığında yapılan yatırımlarla Osmanlı donanması ve Türk denizciliği büyük bir gelişme gösterdi.

Osmanlı Devleti, Sultan II. Murad devrinde iç meselelerini büyük ölçüde halletmiş ve Ankara Savaşı'nın doğurduğu yaralar bütünüyle sarılmıştı. Anadolu ve Rumeli'de siyasî birliği temin ederek iç güvenlik problemlerini aşan Osmanlı, güçlü bir donanması ve denizcileri bulunmadığı için kıyı kesimlerinin ve boğazların güvenliğini sağlamakta zorlanıyordu. Balkanlarda Osmanlı'ya saldıran Haçlılar,

bir taraftan da Çanakkale Boğazı'nı abluka altına alıyor ve böylece Anadolu'daki Türk kuvvetlerinin Rumeli'ye geçişini engelliyorlardı. Nitekim Varna Savaşı öncesinde Sultan II. Murad çok güç şartlar altında Ceneviz gemileriyle Rumeli yakasına geçebilmişti. Lâtin korsanları da sık sık kıyılardaki yerleşim merkezlerine saldırıyor ve mâsum halka eziyet ediyorlardı.

İki defa saltanat tecrübesi yaşadığı gençlik yıllarında bu hâdiselere yakından şahit olan Sultan II. Mehmed, denizciliğe özel bir ehemmiyet verdi. Deniz kuvvetlerini güçlendirme adına yapılan çalışmalar Çanakkale Boğazı kıyısındaki Gelibolu'dan koordine edildi. Kuşatma sırasında kullanılacak gemiler, burada kurulan tersanede inşâ edildi. Donanma komutanlığına da Gelibolu valisi Baltaoğlu Süleyman Bey getirildi. Babası Murad Han'dan 30 kadırgalık bir donanma devralan II. Mehmed, inşâ ettirdiği yeni gemilerle bu sayıyı 150 kadırgaya çıkardı. Bununla da yetinmeyen genç sultan, tezgâhlara yeni yeni gemiler koydurdu ve irili ufaklı toplam 300 kadar yeni gemi inşâ ettirdi. 30 veya 50 çift kürekle süratli bir şekilde hareket edebilen gemilerin yapımına bilhassa ehemmiyet verildi. Osmanlı kıyılarında bulunan ve zaman aşımı yüzünden tamire muhtaç duruma gelen gemiler de toplanıp Gelibolu'daki tersanede bakımdan geçirildi ve savaşa hazır hâle getirildi. Donanmanın inşâsı ve gemilerin bakımlarının yapılması hususunda hiçbir masraftan kaçınılmadı. Bir bölümü bakırla kaplanarak zırhlı hâle getirilen

savaş gemilerine yeni komutanlar atandı. II. Mehmed'in emriyle kürekçilerle birlikte 20 bin kadar seçme asker bu komutanların emrine verildi ve gemiler küçük çaplı toplarla donatıldı. Mürettebatın tamamı aynı tecrübeye sahip değildi; ama her şeye rağmen askerler, psikolojik olarak büyük zafere hazırlanmışlardı. 1453 yılı baharında yelken açıp Gelibolu'dan Konstantiniyye'ye doğru hareket eden Donanmay-ı Hümâyûn, Akdeniz ve Çanakkale Boğazı üzerinden Bizans Devleti'ne yardıma gelebilecek düşman gemilerinin tehlikesine karşı, Boğaziçi'nde Rumelihisarı kalesindeki topların gölgesinde olan Baltalimanı'nda demirledi. Osmanlı donanması kuşatma sırasında, girişine kalın bir zincir gerilen Haliç'e girmeyi başaramadı. Ancak donanma askerleri, gemilerin karadan Haliç'e indirildiği operasyon sırasında çok büyük fedakârlıklar göstererek vazifelerini yerine getirdiler. Donanmay-ı Hümâyûn öyle bir korku saldı ki, fetihten sonra Gelibolu'daki üssüne dönerken Çanakkale Boğazı açıklarındaki bütün adalar, Osmanlı padişahına tâbi olduklarını bildirdiler.

Osmanlı Devleti'nin denizcilikte güçlü bir konuma yükselip boğazları hâkimiyeti altına almasından en çok Venedik, Ceneviz ve Napoli gibi İtalyan cumhuriyetleri zarar gördü. Hâliyle bu durum, Akdeniz siyasetinde ve ekonomisinde güçlü olan İtalyan cumhuriyetlerinin Osmanlı'ya karşı düşmanlık sergilemesine ve taraflar arasında hem karada hem de denizlerde uzun yıllar

sürecek olan savaşların yaşanmasına sebep oldu. Asya'dan gelen kervanların taşıdığı mallarla beslenen Kırım ve Anadolu'nun kuzey kıyılarındaki ticaret merkezleri ile Karadeniz ve Akdeniz arasında Avrupa'nın can damarı olan ticaret yolları Ceneviz ve Venedik devletlerinin tekelindeydi. İstanbul'un fethinden sonra boğazlar Türklerin kontrolüne girince doğu ile ticaret yapan Avrupa devletleri Osmanlı Devleti'ne mahkûm olmuşlardı. İktisadî açıdan zor durumda kalan Avrupa, bundan dolayı alternatif yollar aramaya başladı. Boğazlar üzerinden yapılan ticaretin bir kısmı Almanya üzerinden meşakkatli kara yolcuğuyla gerçekleştirilmeye başlandı ve Avrupa ancak coğrafî keşiflerin ardından rahat bir nefes alabildi.

Donanmanın askerî sahadaki faydalarının görülmesi, denizciliğe yapılan yatırımların iktisadî kazançlar sağlaması, Osmanlıların bu alana daha fazla ehemmiyet vermelerine zemin hazırladı. Kuşatma sırasında görülen eksiklikler zamanla telâfi edildi ve çok geçmeden Donanmay-ı Hümâyûn bütün Avrupa donanmalarından üstün hâle geldi. Bu çerçevede fetihten sonra Haliç kıyılarında kurulan tersaneye Venedik ve Cenova'dan usta denizciler getirilerek Lâtinlerin teknik sahadaki tecrübelerinden istifade edildi. Batı Anadolu kıyılarında denizcilikle uğraşan çok sayıda usta da Haliç Tersanesi'nde çalışmaya başladı. Hummalı faaliyetlerin yürütüldüğü bu dönemde, beş on gemi aynı anda tezgâha konularak donanmadaki

gemi sayısı arttırıldı. Osmanlı Donanması 1470 yılına gelindiğinde, 250 gemiden meydana gelen harp filosu ve irili ufaklı 500 parçalık nakliye filosuyla muazzam bir güce ulaştı.

Osmanlı tarihinde emsalsiz fetihlere imza atan Fatih Sultan Mehmed devrinde donanmanın gücüyle Karadeniz kıyıları denetim altına alındı ve kuzeyden boğazlara gelebilecek tehlikelerin önüne geçildi. Donanmanın denizden yaptığı harekâtlara Fatih, karadan destek verdi. Hem karadan hem de denizden muhasara edilen Amasra, Sinop ve Trabzon gibi merkezler Fatih devrinde fethedilerek Kuzey Anadolu kıyılarının fethi tamamladı. Diğer taraftan daha evvel Lâtinler tarafından sık sık ablukaya alınan Çanakkale Boğazı'nın iki yakasına gayet muhkem bir şekilde Kilitbahir ve Çimenlik kaleleri inşâ edildi. Bu önemli tedbirin ardından artık sancak selâmı vermeyen hiçbir yabancı gemi boğaza giremiyordu.

Kanunî Sultan Süleyman devrinde Osmanlı denizciliğinin Barbaros Hayrettin Paşa ile birlikte zirveye çıktığı düşünüldüğünde denizcilik adına Fatih devri, bir geçiş devri olarak görülebilir. Fatih döneminin sonlarına doğru sayı itibariyle dünyanın en büyüğü hâline gelen ve geleceği gayet parlak olan Osmanlı donanmasının tek eksiği, muharebe tecrübesinin az olmasıydı. Bundan dolayı bu dönemde donanmadan daha çok ikmal, nakliye

ve kuşatma maksatlı olarak faydalanıldı. Açık denizlerde daha sonraki yıllarda Barbaros Hayrettin Paşa gibi donanma komutanlarının korkusuzca gerçekleştirdikleri büyük muharebeler yapılmadı. Askerî ve siyasî sahada bir dehâ olan Fatih, Osmanlı denizcilerinin tecrübe eksikliğini dış siyasette çok boyutlu dâhiyane plânları devreye sokarak kapattı. Zaman içerisinde eksiklikleri telâfi edilen, tecrübeli ve cesur donanma komutanlarının idaresinde Akdeniz'e açılan donanmamız daimi bir büyüme gösterdi.

RUMELİHİSARI'NIN İNŞÂSI

Sultan II. Mehmed, Osmanlı tahtına çıkar çıkmaz evvelâ babasının vasiyetini yerine getirmek istedi ve hiç zaman kaybetmeden Konstantiniyye'nin fethi için hazırlıklara başladı. Fethi müjdelenen şehri alabilmek için Boğaz'a hâkim olmanın şart olduğunu bilen Sultan II. Mehmed, bu maksatla kara ordusunu ve donanmayı güçlendirmeye ehemmiyet verdi. Hazırlıklarını bütün hızıyla devam ettirdiği günlerde bir taraftan da Rumelihisarı'nı inşâ ettirdi. Hisarın tam karşısında kuruluş devrinde Konstantiniyye'yi fethetme plânları yapan ve şehri üç defa kuşatan büyük dedesi Yıldırım Bâyezid tarafından 1396'da inşâ ettirilen Anadoluhisarı (Güzelcehisar) vardı.

Sultan II. Mehmed, "Boğazkesen Hisarı" adını verdiği bu kalenin inşâsıyla bizzat meşgul oldu ve kalenin temeline ilk taşı kendisi koydu. Çok ehemmiyet verdiği bu projeyi,

yapım yerinin tespitinden inşaat plânlarının uygulanmasına kadar takip etti. Kabaca dörtgen şeklinde olan hisarın orijinal plânını da bizzat kendisi yaptı. Büyük mefkûrelere ve aksiyona sahip Osmanlı Sultanı, bu plânıyla müjdesine ermek istediği Hazreti Muhammed'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) mührünü Boğaz'a vurdu. Rumelihisarı'nın inşâsı 132 günde tamamlandı. Bu rakam cifir hesabıyla Muhammed ismine tekabül ediyordu. Kalenin yapım plânında, kufî Arapça olarak Muhammed ismi esas alındı. Nitekim Rumelihisarı'nı kuşatan duvarlara yukarıdan bakıldığında Peygamber Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) isminin plâna yansıtıldığı görülecektir.

Hisarın yapıldığı arazide bir görüşe göre daha evvel Bizanslılar tarafından hapishane olarak kullanılan bir kale vardı. Bir başka iddiaya göre ise, arazi bir Rum manastırına aitti. Rumelihisarı, çok doğru bir zamanlama ile Boğaz'da en uygun yere inşâ edildi. Bu yönüyle Konstantiniyye'nin fethi adına II. Mehmed tarafından yapılan hazırlıklar çerçevesinde özel bir konuma ve stratejik bir değere sahip oldu. Hisarın yapımında tatbik edilen eksiksiz plân, Fatih'in fetih hazırlıklarını ne kadar ciddi tuttuğunun açık bir göstergesiydi.

Boğaziçi'nin Avrupa tarafındaki Rumelihisarı ile Asya tarafındaki Anadoluhisarı'nın karşılıklı bulunduğu geçit, 700 metrelik mesafeyle Boğaz'ın en dar yeridir. Boğaz'ın

en dar ve hâkim yerine inşâ edilen Rumelihisarı, 31.250 m²'lik bir alanı kaplamaktadır. Stratejik ve sanat değeri yüksek bu muazzam fetih abidesinin uzunluğu yaklaşık 250 metredir. Genişliği ise, 50 ilâ 125 metre arasında değişmektedir. Plân, II. Mehmed'in hisarı yaptırmak istediği engebeli araziye uyacak şekilde uygulanmıştır.

Rumelihisarı'nın yapımına 21 Mart 1452'de başlandı ve inşâatı Vezir Şehâbeddin yönetti. Mimar Musliheddin'in nezaretinde bin taşçı ustasıyla 2 bini aşkın (bir rivayete göre 7 bin) işçi gece gündüz çalıştı. İnşâatta kullanılan kereste İzmit'ten, kireç Şile'den getirildi; ayrıca eski Bizans kiliselerinin malzemelerinden de faydalanıldı. Açıkçası böylesine büyük bir kalenin bu kadar kısa zamanda sağlam bir şekilde tamamlanması müthiş bir hâdiseydi. II. Mehmed, Batı'dan gelebilecek yardımlara, Osmanlı tahtında iddiası olan ve Bizans'ın elinde tutsak bulunan Şehzâde Orhan'ın varlığına karşın oldukça hızlı davranmak istiyordu. Gerçi o sıralarda Bizans bitik bir vaziyetteydi; ama her şeye rağmen sahip olduğu surlarla özdeşleşen efsanesi hâlâ güçlüydü.

Rumelihisarı'nı kuşatan surlar üzerindeki üç büyük kuleyi, Sultan II. Mehmed'in üç fedakâr veziri yaptırdı. Deniz kıyısındaki kuleyi Halil Paşa, tepelerin üzerinde güneyde bulunanı Zağanos Paşa ve kuzeydekini Saruca Paşa inşâ ettirdi. Yapımına paşaların nezaret ettiği bu

kuleler hâlâ onların adlarıyla anılmaktadır. Söz konusu şahsiyetler, hisarın burçlarının yapım masraflarını karşılayıp, işçi ücretlerini üzerlerine aldıkları gibi, bizzat çalışarak da bu devasâ yapının inşâsında hizmet ettiler. Bu durum, fethin nasıl bir ruh hâlinin neticesinde gerçekleştiğini görmemiz bakımından mânidardır. Devrinin en büyük eserlerinden biri olan Rumelihisarı'nda bugün eski Osmanlı topları, taş gülleler ve Bizans'ın Haliç'e gerdiği zincirin bir parçası sergilenmektedir. Rumelihisarı'nın inşâsı sırasında yapılan Bizans hücumlarında şehit düşen askerler, Konstantiniyye muhasarasının ilk şehitleri olmuş ve bunlar kalenin üst tarafındaki Şehitlik Tepesi'ne defnedilmişlerdir.

Rumelihisarı, yapılış maksadına uygun olarak, Yıldırım Bâyezid'in karşı kıyılara inşâ ettirdiği Anadoluhisarı ile birlikte Boğaz trafiğinin kontrolünde kullanıldı. Boğaz'ın iki yakasında yükselen bu kaleler sayesinde tarihî suyolundan geçen ticaret gemileri takip edilmeye ve geçiş vergisi alınmaya başlandı. Artık Osmanlıların izni olmadan Boğaz'ı geçmek mümkün değildi. Karadeniz kıyılarına yayılan Venedik ve Ceneviz kolonilerinden Bizans Devleti'ne gelebilecek askerî yardımın da önü kesildi. Hattâ muhasaranın başladığı günlerde arpa yüklü bir İtalyan gemisi karadan gönderilen talimatlara uymayınca hisardan yapılan top atışlarıyla batırıldı.

Rumelihisarı, fetihten sonra gümrük mevkii ve Yedikule Zindanları yapılana kadar suçluların hapsedildiği, kimi zaman da idam edildiği yer olarak kullanıldı. Hapishane olarak Saruca Paşa kulesi kullanıldığından dolayı burası kötü bir şöhrete sahip oldu ve "Karakule" olarak anıldı. İstanbul'un fethedilmesi ve Karadeniz havalisinin Osmanlı hâkimiyetine girmesinden sonra stratejik önemini yitiren Rumelihisarı'nın içinde ve çevresinde zamanla ahşap evler yapıldı ve böylece burada bir mahalle teşekkül etti. Hisarın inşâ edildiği dönemde içine Sultan II. Mehmed tarafından yaptırılıp vakfedilen Ebülfeth Camii'nden geriye günümüze sadece minare gövdesi kaldı. Vaktiyle meşhur Firuz Ağa'nın da vazife yaptığı bu cami, 1900'lerin başında yıkıldıktan sonra bir daha yapılamadı. Osmanlı Devleti'nin son bahriye nazırlarından Cemal Paşa, 1918'de karşı kıyıdaki Anadoluhisarı ile birlikte Rumelihisarı'nın bakımını yaptırdı. Hisarın içindeki bütün evler 1953'te yıkıldı ve yapı bu tarihte büyük bir tadilâttan geçirildi. Bahçesi park olarak düzenlendi ve yalnızca minaresi kalan caminin yeri, arazinin eğiminden faydalanılarak açık hava tiyatrosuna çevrildi. Tapu kayıtlarında ve Rumelihisarı'ndaki levhalarda hâlâ cami olarak görülen bu mekân, konser alanı olarak düzenlenirken, ayakta sağlam kalan ve asırlardır çürümeyen ahşap basamaklara sahip olan minaresine dokunulmadı.

Boğaz gerdanlığında bir inci gibi hâlâ ayakta olan Rumelihisarı'nın inşâsıyla alâkalı olarak tarih kitaplarında çeşitli rivayetler anlatılmaktadır. Meşhur seyyahımız Evliya Çelebi'nin naklettiğine göre, Sultan II. Mehmed, Konstantiniyye'yi ele geçirmeye karar verdiği zaman av tutkusunu bahane ederek Bizans imparatorundan şimdiki Rumelihisarı'nın olduğu yere bir av köşkü yaptırmak için müsaade ister. İmparator istenen izni verir; ama bir şartı vardır. Buna göre av köşkü ve bahçesi bir öküzün derisinin kapladığı alanı geçmeyecektir. Sultan II. Mehmed, bir öküz derisini incecik bir bıçakla sırım sırım kestirir, sırımları birbirine ekletir ve meydana gelen şeridin kuşatacağı sahaya Rumelihisarı'nı yaptırır. Böylece araziye zorla el koymayan Sultan II. Mehmed, hem zekâsını konuşturur hem de adaletini tatbik eder. Rivayet edilen bir başka hâdiseye göre ise, Rumelihisarı'nın inşâsı devam ederken Bizans imparatoru Osmanlı sultanına bir elçi gönderir ve kendi toprakları üzerinde kale yapılmasının dostluğa ve ahde vefaya uymadığını bildirir. Sultan II. Mehmed, imparatorun bu mesajını dinledikten sonra elçiye şöyle der: "Var git, kralına söyle! O, rahmetli babam zamanında ahdi çoktan bozmuştu. Arada ahid mi kaldı ki vefadan bahseder. Biz bu topraklara hisar yaparız. Toprak elçi göndermekle kurtarılmaz. Eğer bu topraklar onunsa, gelip kurtarsın."

FATİH SULTAN MEHMED VE ATEŞLİ SİLAHLAR

Ateşli silahlar, 14. yüzyılın başlarından itibaren dünya ordularında kullanılmaya başlandı. Çap ve sayı itibariyle fazla bir değer ifade etmemekle birlikte, bir harp silâhı olarak top, daha çok sesiyle düşmanı ürkütmek için kullanılıyordu. Büyük kaleleri ve surları yerle bir edebileceği akıldan bile geçirilmiyordu. Sultan 1. Murad (1362-1389) devrinden itibaren ateşli silâhlar, Osmanlı ordusunda kullanılmaya başlandı. Sultan 2. Murad (1421-1451) devrinde, üretim ve teknolojide kaydedilen gelişmeler neticesinde Edirne'de sabit bir tophane inşâ edildi. Gençlik yıllarından itibaren ateşli silâhlara karşı alâka duyan Fatih Sultan Mehmed'in saltanat yıllarında (1452-1481) topçuluk çok ileri bir seviyeye yükseldi. Ateşli silâhların tahrip gücüne inanan Osmanlı hükümdarının, askerî teknolojiye olan merakı ve bu sahada çalışma yapanlara

verdiği değer, Avrupa devletleri tarafından biliniyordu. Fatih, ateşli silâhlar hakkında Batı'da neşredilen eserleri ve yapılan deneyleri yakından takip ediyordu. Fatih ile birlikte topçuluğun ehemmiyetini daha fazla idrak eden Osmanlı ordusu, erken dönemlerden itibaren gelişmiş top imalâthanelerine sahip oldu. Tecrübeli mühendisler ve ustalarla, irili ufaklı çok sayıda topun dökümü gerçekleştirildi ve ordu bu silâhlarla teçhiz edildi.

İstanbul kuşatması öncesinde askerî hazırlıklar bütün hızıyla devam ederken, hem Fatih Sultan Mehmed'in hem de ordu komutanlarının ifade ettikleri bir gerçek vardı. Şehri kuşatan muhkem surların mevcut toplarla yıkılması imkânsız göründüğünden, surların aşılması için çok daha güçlü ve uzun menzilli topların yapılması gündeme geldi. Neticede plânlarını Fatih'in çizdiği büyük çaplı topların dökümüne 1452 yılı yaz aylarında Edirne'de başlandı. Sultanın himayesinde yürütülen titiz çalışmalarla o tarihe kadar görülmemiş çapta ve ağırlıkta toplar döküldü. Bu topların neredeyse tamamı, bakır ve kalayın karışımıyla elde edilen tunçtan imal edildi. Bakır ve kalay pahalı malzeme olmasına rağmen masraftan kaçınılmadı. Osmanlı Devleti, bakırı Kastamonu bölgesine hâkim olan Candaroğulları Beyliği'nden, kalay madenini de Venedikli tüccarlardan temin ediyorlardı. Tunçtan imal edilen toplar çok dayanıklı oluyordu. Oysa aynı dönemde Avrupa'da toplar, maliyeti daha düşük olduğu için demirden imal

ediliyordu. Diğer İslâm ülkelerinde ise, kalay madeni fazla bulunmadığı için, metal silâhların yapımında tunç yerine, bakır ve çinkonun karışımından elde edilen pirinç madeni kullanılıyordu.

Edirne'deki çalışmalar sırasında büyük çaptaki topların dökümünü Türk mimar Müslihiddin Efendi ve topçu mühendisi Saruca Bey ile Urban (Orban) adındaki bir Macar usta üstlendi. Esasen Urban, Bizans Devleti adına çalışan bir top döküm ustasıydı. Ücretini alamadığı için Bizans imparatorunun hizmetinden ayrılan Urban, Osmanlı hizmetine girdikten sonra Türk ustalarla birlikte Edirne'deki çalışmalara iştirak etti. Mühendis Saruca Bey'in büyük çapta bir top dökmeyi başarmasının ardından Urban usta da, gerekli imkânlar verildiği takdirde böyle bir top dökebileceğini ifade etti. Fatih, milliyeti ne olursa olsun tecrübeli insanlarla çalışmayı tercih eden, onların kabiliyetlerini ve sanatlarını sergilemelerine imkân tanıyan bir liderdi. Modern yönetim tekniklerini tatbik eden Fatih, bu yönüyle yenilikçi bir ufka sahipti. Bir mânâda fetih, Osmanlı sultanının ileri görüşlülüğü ve zoru başarma arzusu neticesinde gerçekleşti. Urban, gülle yapımına karışmayacağını söyleyince, Fatih bu meseleyi bizzat üzerine aldı. Döküm işini ustalar yapmakla birlikte Fatih, topların hesaplarını, plânlamalarını en ince ayrıntısına kadar kendisi yaptı ve resimlerini çizdi. Büyük çaplı toplarla atılacak gülleler, Karadeniz sahillerinden getirilen kara bir taştan ve mermerden imal edildi.

İstediği işçiyi alan ve ordunun imkânlarından faydalanan Urban, Edirne'de üç ay devam eden meşakkatli bir çalışmanın ardından topun kalıbını hazırladı. Döküm işlemi tamamlandıktan sonra yapılan deneme atışları başarıyla gerçekleştirildi. O devirde muharebe meydanlarında kurulan seyyar dökümhanelerde de top dökümü yapılıyordu. Urban, biri Edirne'de, biri de İstanbul surlarının önünde kurulan seyyar dökümhanede olmak üzere, iki büyük topun dökümünü gerçekleştirdi. Yalnız şu gerçeği unutmamak gerekir ki, fetihten sonra da Osmanlı hizmetinde kalmaya devam eden Urban'ın çalışmaları, topçuluk sahasında o devirde yapılan faaliyetler nazara alındığı zaman oldukça sınırlı kalıyordu. Zirâ Urban, Osmanlı ordusunun İstanbul kuşatmasında sahip olduğu irili ufaklı 150'den fazla topun, büyük olanlarından 2 tanesinin dökümünü yaptı. Devlet-i Âliye de üzerine düşeni yerine getirdi ve hizmetinden dolayı Urban'a hazineden para ödendi.

Muhasara için dökülen toplardan biri, diğerlerine göre daha büyüktü. Çok büyük bir emek ve masraf neticesinde dökülen bu topa, "Şâhî" adı verildi. Yapımı 3 ay süren topun çevresi 2,5 metre, güllelerinin ağırlığı ise 600 kiloydu. Devasa top, bu ağırlıktaki gülleleri 1200 metre öteye kadar fırlatabiliyordu. Büyük toplar özel olarak hazırlanan yollar ve köprüler kullanılarak Edirne'den İstanbul'a getirildi. Şâhî topu, 30 araba ve 50 çift öküzle

çekilerek iki ayda İstanbul surlarının önüne getirildi. Yolları düzeltip köprü yapmak için, 50 usta ve 200 işçi önden giderek çalışma yaptı. Topun dengesini sağlanmak için de, her iki tarafında 200 asker vazife yaptı.

Fatih Sultan Mehmed, komutanlarıyla birlikte Konstantiniyye muhasarası hakkında plânlar yaparken onu en çok, şehrin savunması adına büyük bir güç olan surların nasıl aşılacağı düşündürüyordu. Zirâ tarihi şehir üç katlı kalın bir zırh tabakasıyla çevriliydi. Yüzyıllardır dimdik ayakta olan bu surlar, o zamanın bilinen bütün savaş âletlerine meydan okuyordu. Muhasara topları, havan topları, saldırı ve duvar delme âletleri surlar karşısında tesirsiz kalıyordu. Surların bu durumunu ve sağlamlığını çok iyi bilen Fatih, kalın sur duvarlarını aşabilmek ve büyük gedikler açabilmek için çırpınıyor; düşmanın savunma tahkimatlarını gösteren haritaların üzerinden, surların önünde ve arkasında bulunan meyilli arazileri ve suyollarını inceliyordu.

Muhasara başlamadan evvel çok isabetli bir çalışma daha yapılarak, toplarla surlar arasındaki mesafe hassas bir şekilde ayarlandı. Nihayet kara ve deniz kuvvetlerinin başarıyla koordine edildiği gelişmiş savaş teknikleri kullanılarak harekât emri verildi. Tarihin o güne kadar kaydettiği en büyük ateşli silâhlarla surların önünde mevzi alan Osmanlı ordusunun 3 büyük topu, 14 batarya topu ve

ayrıca küçük çaplı topları vardı. Surlarda gedikler açarak Bizans askerlerinin moralini ve savunma plânlarını bozan toplar, Osmanlı kuvvetlerinin zafere olan inancını artırdı. Zaptı imkânsız gibi görünen bin yıllık surlar, büyük çaplı topların fırlattığı güllelerle uzun süre dövüldü. İlk defa kullanılan ve tasarımında genç sultanın imzası bulunan muhasara topları da surlarda büyük gedikler açtı. Böylece topun, çok tesirli bir silâh olduğu gerçeği dünya tarihinde ilk defa İstanbul'un fethi sırasında anlaşılmış oldu.

Tarihte topçu parkına sahip ilk hükümdar olan Fatih Sultan Mehmed, aynı zamanda dünyada atış sonrasında ateşli silâhın üzerine zeytinyağı dökmek suretiyle "yağ ile makine soğutmasını" ilk defa yapan bir mucitti. Ayrıca balistik hesaplamalarla dik mermi atabilen ilk havan topunu da Fatih icad etti. Klâsik topların dışında Osmanlı ordusunun kullandığı tesirli silâhlardan biri olan havan topu, daha evvel biliniyordu; ama Fatih tarafından tasarımı geliştirilen ve Türk topçu ustalarınca dökümü yapılan fonksiyonel havan topları sayesinde, Haliç'teki müttefik Haçlı donanması kuşatma sırasında başarıyla vuruldu ve devre dışı bırakıldı.

Fatih Sultan Mehmed, fetihten sonraki yıllarda da topçuluk sahasındaki faaliyetlerini devam ettirdi ve ateşli silâhların üretimine daima ehemmiyet verdi. İstanbul'un Tophane semtinde o zamana kadar dünyada inşâ edilen

en büyük top dökümhanesini yaptırdı. Burada Müslüman ustaların yanında Osmanlı tebaası gayrimüslim top döküm ustaları da çalıştı ve bir kısmı günümüze kadar ulaşan büyük toplar döküldü. Muhasara topçuluğunda ulaşılan seviye sayesinde Balkanlarda mahallî senyörlerin sığındığı çok sayıda muhkem ve korunaklı kale kolaylıkla ele geçirildi.

Topçuluk sahasında ilk defa Sultan II. Murad devrinde ortaya çıkan seyyar top döküm usûlü, Fatih devrinde bir hayli ilerledi. İstanbul ve Edirne'de tophane olmasına rağmen, seyyar top dökümhaneleri sayesinde kuşatılacak kalelerin yakınlarında top dökümü yapılabiliyordu. Bilhassa dağlık araziler üzerindeki kalelerin muhasarasında büyük kuşatma toplarını götürmek kolay olmuyordu. Bu uygulama sayesinde, hem istenilen yerde top yapılabiliyor hem de büyüklükleri sebebiyle naklinde zorluk çekilen toplar parçalanıp başka bir yerde yeniden imal ediliyordu. Meselâ 1478'de Arnavutluk'taki İşkodra Kalesi'nin muhasarası sırasında kurulan seyyar dökümhanede 11 adet top döküldü. Bu muhasara toplarından bir tanesi Osmanlı topçuluk tarihinin en büyük toplarından biri oldu. Diğer toplar 3 ile 11 kantar ağırlığında gülleler atarken, "Muhammed" adı verilen ve masrafları Fatih'in hanımı Mükerreme Hâtun tarafından karşılanan bu top, 13 kantar (702 kg) ağırlığında taş gülle atabiliyordu.

Fatih devrinde, ateşli silâhlar desteğinde gerçekleşen Balkan fetihleriyle Osmanlı Devleti'nin Rumeli'deki hâkimiyet sahası oldukça genişledi. Kalın duvarlarla örülü pek çok kale, Osmanlı ordusunun topçu ateşi sonrasında kapılarını açmak zorunda kaldı. 1456'daki başarısız Belgrat muhasarasında düşmana terk edilen top sayısının 200'ü bulması, topçulukta Fatih devrindeki çalışmaların hangi boyutlara ulaştığını ortaya koyuyordu. Belgrat'ta kalan toplardan iki tanesi Macar krallarının Budin'deki sarayına götürüldü ve halkın hayranlık dolu bakışları arasında sergilendi. Büyüklükleri ve güzellikleriyle merak ve heyecan uyandıran bu topları görmek için Avrupa'nın değişik ülkelerinden insanlar Macaristan'a geldi. Uzun süre Budin'de kalan toplar, Kanunî Sultan Süleyman'ın 1526'da kazandığı Mohaç Zaferi sonrasında Budin fethedilince tekrar ele geçirildi ve Fatih'in yadigârı olarak İstanbul'a getirildi.

15. yüzyılın sonlarına doğru Osmanlı Devleti ateşli silâh teknolojisinde dünyanın en önde gelen ülkesi, 'İki Çağın Hükümdarı Fatih Sultan Mehmed' de topçulukta bu devirde akla gelen ilk şahsiyetti. Yerli ve yabancı döküm ustalarını başarıyla istihdam eden Fatih, ateşli silâh teknolojisinde yepyeni teknikler geliştirdi. Bu sayede top kullanımı ve dökümü çok ilerledi. Metallerin eritilmesi hususunda Osmanlıların Tophane-i Âmire'de geliştirdiği sistemler, Fatih'in hizmetinde bulunan yabancı ustalar

tarafından sonradan Batı'ya taşındı. Ateşli silâh teknolojisindeki üstünlüğünü, 16. yüzyılın sonlarına kadar Avrupa devletlerine karşı korumayı başaran Devlet-i Âliye, askerî, siyasî ve ilmî sahalarda yaşanan gerilemelere paralel olarak, zamanla güç kaybetti ve maalesef dışa bağımlı hâle geldi.

Nakilde yaşanan sıkıntılardan dolayı büyük toplar parçalanıyor ve yeniden dökümleri yapılıyordu. Ancak bu uygulama uzun süre devam etmedi; zirâ zaman içerisinde savaş konseptleri değişmeye başladı. Büyük kalelerin fethedilmesi maksadıyla yapılan muhasara savaşlarının yerini büyük ölçüde meydan savaşları aldı. Hâliyle bu durum muhasara toplarının öneminin azalmasına sebep oldu. Ağırlıkları sebebiyle taşınma zorlukları yaşanan ve barut sarfiyatı çok olan muhasara toplarının büyük bölümü daha sonraki yıllarda parçalandı veya küçük toplar yapılmak için eritildi. Bu sebeplerle çoğumuzun merak ettiği o büyük muhasara toplarından geriye çok azı kaldı. Düşünün ki topçuluğumuzun altın dönemini yaşadığı Fatih devrinden günümüze büyük muhasara toplarından ancak altısı ulaşabildi. Bunlardan beş tanesi İstanbul'da; Harbiye Askeri Müzesi'nde, Eyüp'te ve Rumelihisarı'nda sergilenmektedir. Bahsini ettiğimiz toplardan biri ise Londra'ya götürülmüştür.

İngilizlerin alabilmek için 60 sene mücadele verdikleri 18 ton ağırlığındaki topun dökümü 1464'de gerçekleşti.

Yapıldığı devrin harikalarından biri sayılan ve büyük çoğunluğu bakırdan, bir kısmı da kalay karışımı tunçtan imal edilen top, 19. yüzyılın başlarında Çanakkale Boğazı'ndaki Kilitbahir Kalesi'nde bulunuyordu. 1807'de tarihî bir başarıya imza atan bu top, Boğaz'ı geçmek isteyen İngiliz Donanması'na ait 6 geminin batırılmasını sağladı. İngilizlerin uzun yıllar devam eden askerî ve diplomatik gayretlerinin ardından top, Sultan Abdülaziz'in meşhur Avrupa seyahatinden bir sene sonra 1868'de Kraliçe Queen Victoria'nın özel isteği üzerine İngiltere'ye hediye edildi ve Londra'ya götürülerek müzeye konuldu.

KUŞATMA SIRASINDA BİZANS'IN DURUMU

SAVUNMA TEDBİRLERİ VE KİLİSELERİ BİRLEŞTİRME TEŞEBBÜSÜ

Osmanlı ordusunun Konstantiniyye'yi kuşattığı dönemde Bizans Devleti'nin durumu, hem siyasî hem de askerî açıdan iyi değildi. Bin yılı aşan bir tarihi geçmişe sahip olan Bizans, eski gücünden ve mamur günlerinden uzaklaşmıştı. Vaktiyle İslâm ordularıyla Mute'de savaşan, Sultan Alparslan liderliğindeki Büyük Selçuklu ordusunu Malazgirt ovasında karşılayan Bizans, karadan ve denizden surlarla çevrili Tarihi Yarımada'ya sıkışıp kalmıştı. Varlığını devam ettirebilmek ve Osmanlı kuşatmasından kurtulmak için güvendiği en önemli unsur, askerî gücünden ziyâde sahip olduğu muhkem surlardı.

Osmanlı ordusu için önemli bir üs hizmeti görecek olan Rumelihisarı'nın yapımı 1452 Ağustos'u sonlarında tamamladı. Hisarın inşâsı sonrasında Bizans'ın Karadeniz sahillerindeki iaşe merkezleriyle bağı kesildi.

İşte o günlerde Sultan II. Mehmed, Bizans imparatoruna Konstantiniyye'yi teslim etmesini, aksi hâlde savaşa hazırlanması gerektiğini bildirdi. Osmanlı baskısı karşısında bunalan imparator, 1452 yılı kışında Venedik'e elçi gönderip Batılı güçlerin harekete geçmelerini sağlamaya çalıştı; ancak bir netice alamadı. Zirâ Osmanlı diplomasisi çeşitli antlaşma ve tavizlerle Batı'da sulh ortamı temin etmiş; böylece Venedik, Macar, Sırp ve Mora kuvvetlerinin kısa vadede ittifak kurmalarının önüne geçmişti. Bu durumda Bizans Devleti'nin, kendi gayretiyle savunmasını güçlendirmekten başka çaresi kalmamıştı. Osmanlı donanmasının Haliç'e girmesini engellemek maksadıyla Galata ile Sarayburnu arasına zincir gerildi. Fetih sürecinde Konstantiniyye'de yaşananları aktaran tarihçi Nicola Barbaro'ya göre, 2 Nisan 1453'te yani Orduy-u Hümâyûn'un surların karşısında mevzi alıp kuşatmayı başlatmasından dört gün evvel Bizans imparatoru, Bartolamio Soligo'ya limanda Konstantiniyye'den Pera surlarına kadar uzanan bir zincir gerilmesini emretti. Haliç'in ağzını kapatmak için, Bartolamio Soligo önderliğinde yapılan çalışmalarla limana boydan boya zincir gerildi. Oldukça kalın ağaçlardan yapılan kütükler, büyük demir kancalarla ve yine demirden yapılmış kalın zincirlerle birbirine bağlandı. Sağlam ve güvenilir olması için de zincirin bir ucu Konstantiniyye surlarına, diğer ucu da Pera surları üzerine sabitlendi. Ancak kuşatma

devam ederken donanmanın bir kısmının karadan Haliç'e indirilmesiyle bu tedbirin bir mânâsı kalmadı ve zincir parçalandı.

Bizanslılar, her an için bir muhasaraya mâruz kalacaklarını bildiklerinden, yiyecek ve malzeme depolamayı ihmal etmemişlerdi. Kuşatma sırasında ihtiyaç duyacakları malların limana ulaşamamasından endişe eden Bizanslı idarecilerin emriyle, ticaret gemilerine yük aktarılması durdurulmuş ve gemilere çıkış izni verilmemeye başlanmıştı. Buna rağmen Venedikli, Cenovalı, Giritli bazı kaptanlar emri dinlememiş ve yüklerini aldıktan sonra Konstantiniyye'yi gizlice terk etmişlerdi.

Kuruluş devri padişahlarından Murad Hüdavendigâr (I. Murad) zamanından itibaren Osmanlılar, Bizans Devleti üstünde baskı kurmuşlardı. Bilhassa Yıldırım Bâyezid ve II. Murad, Konstantiniyye'yi fethetmek için şehri defalarca kuşatmışlardı. Fakat bu defa yapılan muhasara bir başkaydı. Sultan II. Mehmed'in hırsı, askerlerinin emsalsiz gayretleri, mâneviyat erenlerinin müjdeleri, asırlardır ümit edilen fethin müyesser olacağının en büyük işaretleriydi.

Osmanlı padişahının plânını sezen Bizans İmparatoru Konstantin zor durumdaydı. Sultan II. Mehmed'in İstanbul üzerindeki baskısı gün geçtikçe artıyor, buna mukabil Bizans içinde hem dinî önderlerden hem de askerî ve

siyasî bürokrasiden farklı sesler yükseliyordu. Geçmişi, Roma İmparatorluğu'nun ikiye bölündüğü yıllara kadar uzanan dinî ayrılığa rağmen Bizanslıların en büyük yardım ümidi Avrupa devletleriydi. Ancak Avrupa, yardım için Hıristiyanlığın Ortodoks mezhebine mensup Bizanslıların Katolik olmalarını şart koşuyordu. Katolik ve Ortodoks kiliselerinin birleşmesi gerektiğine inanan Vatikan (Papalık), mevcut durumun bu birleşme için en uygun zaman olduğunu düşünüyordu. Aslına bakılırsa Bizans'a yardım için bu şartta direten Katolikler, böyle bir siyaset takip ederek Ortodoks Kilisesi'ni asimile edip bütünüyle ortadan kaldırmayı hedefliyorlardı.

Osmanlı ordusunun Konstantiniyye üzerindeki kuşatmayı daraltmasına karşın hem Ortodoks halkın hem de dinî ve askerî bürokrasinin iki kilisenin birleşmesi yönündeki müzakereleri bitmek bilmiyordu. Şehir mezhep kavgalarıyla çalkalanıyor; Ortodokslar arasında çok enteresan diyalogların yaşandığı mezhep ihtilâfları bütün hızıyla devam ediyordu. Diğer yandan Konstantiniyye'nin müdafaasını büyük ölçüde, doğudaki ticarî menfaatleri kaybetme korkusu yaşayan Lâtinlere bırakan Bizans, ahlâkî bakımdan da çökmüş bir vaziyetteydi.

Katoliklerin yaptığı teklifi hiçbir suretle kabul etmek istemeyen Ortodoksların varlığına rağmen, son Bizans İmparatoru Konstantin Dragasis, Avrupa'dan yardım

alabilmek için Papa V. Nikolas tarafından şart koşulan Katolik Kilisesi ile birleşme teklifini kabul etti. Böylece Papa, Batılı kaynaklarca tenkit edilmesine sebep olan girişimi başlattı. Konstantiniyye'ye yardım kuvvetleri göndermesi beklenen Papa, iki mezhebin birleştiğinin ilân edildiği ayine katılacak bir kardinalden ve sınırlı sayıdaki askerden başka kimseyi göndermedi. Aslen Selanikli veyahut Moralı bir Rum olduğu rivayet edilen Kardinal İzidor (İsidore), 200 kadar İtalyan askerinin bulunduğu büyük bir gemiyle şehre geldi. Netice itibariyle kiliseler arasında kökleri tarihe uzanan husumet askıya alındı ve Kardinal İzidor'un önderliğinde 12 Aralık 1452'de Ayasofya Kilisesi'nde iki mezhep adına ortak ayin düzenlendi. Ortodoks ve Katolik kiliselerine mensup din adamlarının birlikte tertipledikleri bu merasimde, imparatorun hâricinde; devlet erkânı, Bizans asilzâdeleri ve Konstantiniyye halkı hazır bulundu. Ayasofya'nın muhteşem kubbesi altında gerçekleşen muazzam ve mutantan merasimle iki mezhep arasında şeklî de olsa bir uzlaşı ve birlik sağlandı. Papa tarafından gönderilen Kardinal İzidor ve Rum Patriği Grigorios Mammas, birlikte Ortodoks ve Katolik mezheplerinin birleştiğini ilân ettiler. O gün şehirde herkesin ağladığını ifade eden Tarihçi Barbaro, kiliseler arasındaki ittihattan maksadı; "Frenkler (Batı Avrupa) gibi müttehid olmak, iki kilise arasındaki ayrılığın kalkması, bir kanun ve dine mâlik

bulunulması ve bizim onların kiliselerinde, onların da bizim Lâtin kiliselerimizde duâ edebilmesi" şeklinde aktarıyordu.

Aslına bakılırsa Ayasofya'da yapılan ortak ayin iki mezhep arasında derinden derine asırladır süren çekişmeyi dindirmedi; hattâ birbirlerine muhalif olanların düşmanlığı bu ayinden sonra daha da arttı. Mezheplerine çok bağlı olan Ortodoks halk, ayini gerçekleştirenlere karşı büyük tepki gösterdi. Şüphesiz bu nefretin temeli çok eskilere dayanıyordu. Lâtinlerin 1204'teki Haçlı seferinden sonra yaptıkları zulüm ve vahşetin izleri hafızalardaki tazeliğini koruyordu. Daha öncekiler gibi İslâm dünyası üzerine yapılmak istenen bu sefer, maksadının dışına çıkmış ve yön değiştirmişti. İstanbul'a gelen Haçlı orduları Bizans'ın merkezini âdeta yağmalamış; şehirdeki tarihi eserlerin ve âbidelerin çoğu tahrip edilmiş, mezarlar soyulmuş ve Ortodoks Rumlara acımasızca işkenceler yapılmıştı. İstanbul'da Katolik Lâtin Krallığı'nın kurulduğu bu yıllarda, şehirde meydana gelen tahribatın izleri, Türklerin surların kapılarına dayandığı günlere kadar varlığını korudu. Bu durum fetihten sonra Fatih ve askerleri tarafından bütün çıplaklığıyla görüldü. Şehirdeki elliye yakın kilise ve resmî binalarının pek çoğu harap vaziyetteydi. İhtişamlı günlerini geride bırakan saraylar ise terk edilmiş bir görüntüye sahipti.

Bizanslılar, Lâtinlerin yaptığı tahribata rağmen; Osmanlıların hâkimiyetleri altına aldıkları şehirlerde halka din, mezhep ve vicdan hürriyeti verdiklerini gayet iyi biliyor ve bu durumu gıptayla takip ediyorlardı. Malazgirt Savaşı'ndan sonra Anadolu'da kurulan ilk beyliklerden itibaren Türklerin himayesinde yaşayan farklı mezheplere mensup Hıristiyanlar, hem mal ve can emniyetine hem de din ve vicdan hürriyetine sahip olarak müsamaha görüyorlardı. Üstelik Anadolu'daki gayrimüslimlerin iktisadî durumları da oldukça iyiydi. Bütün bunlar, Anadolu'daki Rum ve diğer Hıristiyan etnik unsurlarla diyaloğunu devam ettiren Bizanslılar tarafından yakından biliniyordu. Bundan dolayı azımsanmayacak sayıda insan, Osmanlı hâkimiyeti altına girmeyi, din ve vicdan hürriyetine sahip olmanın yanında, iktisadî açıdan rahat yaşamak için de bir kurtuluş olarak görüyordu. İmparatordan sonra Bizans Devleti'nde iki numaralı idareci olan Başbakan Grandük Lukas Notaras bile makamından uzaklaştırılan ve her gün birleşme taraftarları aleyhine konuşup yazılar yazan eski patrik Gennadios gibi düşünüyor ve "Konstantiniyye'de kardinal şapkası (Lâtin serpuşu) görmektense Türk sarığı görmeyi tercih ederim." diyordu. Bütün yardım ümitlerinin Avrupa devletlerine bağlandığı günlerde Gennadios'un halka hitaben Lâtinler aleyhinde sözler sarf etmesi cesaret isteyen bir işti. Gennadios, Osmanlı Devleti'nde din ve vicdan hürriyetinin, hakkın, doğruluğun, adaletin

hâkim olduğunu biliyor; Ortodoksluk için en iyi tercihin Osmanlı hâkimiyetini tanımak olduğuna inanıyordu. Bu düşüncelerini ifade ettiği için makamından uzaklaştırılan Gennadios, fetihten sonra Fatih Sultan Mehmed tarafından tekrar Rum Patrikliği makamına getirildi.

Doğrusu bu şekilde düşünen başka Bizanslı idareciler ve din adamları da vardı. Bu açıdan yukarıda sözünü ettiğimiz ifade, Lâtinlere karşı kin ve nefret besleyen halkın yanında, çok sayıda papazın da parolası hâline gelmişti. Bazı Ortodoks din adamları imparatorla birlikte Ayasofya'da yapılan ortak ayinde hazır bulunurken, mezheplerine vatanlarından daha fazla bağlı olan din adamları manastırlardan dışarı çıkmıyor ve imparatorun girişimini küfür sayıyorlardı. Katoliklerle birleşmeye taraftar olmayan bu papazlar, Batı'yı harekete geçirmek için İmparator ile Papa'nın işbirliği neticesinde kiliselerin birleşmesi esaslarına göre Ayasofya'da yapılan ortak ayini protesto etmiş ve iştirak etmemişlerdi. Aslına bakılırsa Bizans imparatoru da Katoliklere karşı gösterdiği fedakârlığın karşılığını göremedi ve ciddi bir yardım alamadı. Netice itibariyle kendi tebaası arasına bir tefrika soktu; hattâ denebilir ki mevcut ayrılığın daha da derinlik kazanmasına yol açtı. Bu buhran içinde imparatorun yapabildiği tek şey, surların zayıf kısımlarını güçlendirmek, Adaları tahkim etmek ve şehre erzak yığmak oldu. Bizans halkı parlayan ateşlerine ve Hazreti Meryem'e güveniyordu. Halk arasında

yaşanan bu gelişmeler, şüphesiz fetih öncesinde Osmanlı sultanının işini kolaylaştırıyordu.

Sultan II. Mehmed'in Konstantiniyye muhasarası öncesinde yaptığı kapsamlı askerî hazırlıklar, Hıristiyan dünyasında büyük yankı uyandırdı. Osmanlı sultanı tecrübe ve zekânın eseri olan eşsiz askerî taktiklerle kuşatmanın hazırlıklarını hızlandırınca Rusya dâhil birçok ülkeden asilzâdeler Bizans Devleti'ne yardıma koştu; ancak güçlü Avrupa devletlerinden beklenen kapsamlı yardım bir türlü gelmedi. Zirâ her şeye rağmen Batı dünyasındaki bazı siyasî güçler muhasaraya pek ihtimal vermiyorlardı. Ancak Sultan II. Mehmed'in teknik donanımı yüksek ordusunun başında Konstantiniyye'ye doğru hareket ettiği haberini aldıkları zaman yanıldıklarını anlayacaklardı.

İmparator Konstantin Dragasis başta olmak üzere Bizanslı idareciler, mevcut askeri güçleriyle Osmanlı ordusunun karşısına bir meydan harbi yapmak için çıktıkları takdirde perişan olacaklarını biliyorlardı. Rumelihisarı yapılmaya başlandığı günden beri şehri müdafaaya hazırlanan Bizans imparatorunun ordusunda 5 bini paralı olmak üzere yaklaşık 9 bin asker ve Gran adlı bir Alman topçu vardı. Konstantiniyye halkı arasından da savunmaya yardımcı olanlar vardı. Ceneviz askerleri ve farklı yerlerden gelen gönüllülerle birlikte bu sayı artıyordu. Şehre yakın bölgelerde yaşayan Rumların birçoğu para

almadıkça vazife almayı reddetmiş; hattâ bazıları ailelerinin geçimini bahane ederek evlerine dönmüşlerdi. Bizans donanması 3 büyük kadırga, 3 Ceneviz, 1 İspanyol, 1 Fransız ve Girit'ten gönderilen 6 adet gemi ve diğer bazı küçük gemilerle birlikte toplam 26 parçadan meydana geliyordu.

Konstantiniyye halkı üzerindeki gücünü büyük oranda kaybeden İmparator Konstantin, Rumların müdafaaya iştirakini sağlamakta zorlandığı için ister istemez şehirde bulunan Lâtinlere dayandı ve başkomutanlığa Giustiniani Longo'yu getirdi. Ancak Lâtinleri sevmeyen Başbakan Lukas Notaras ile Başkomutan Giustiniani bir türlü anlaşamadı ve aralarında uyuşmazlık çıktı. Bizans öyle bir buhrana sürüklenmişti ki, âdeta Rumları savaşmaya Konstantiniyye savunmasında aktif rol üstlenen Lâtinler zorlar hâle gelmişti. Zirâ Frenkler, Konstantiniyye düştükten sonra sıranın kendilerine geleceğini, Karadeniz ve Akdeniz kıyılarındaki sömürgelerini kaybedebileceklerini gayet iyi biliyorlardı. Bizans saflarında Osmanlılara karşı savaşan yabancı gönüllülerin sayısı birkaç bini buluyordu. Bunlar da ağırlıklı olarak Ceneviz ve Venediklilerden oluşuyordu. Venedikli tarihçi Barbaro'ya göre imparator, kara surları üzerinde dört büyük kapının güvenliğini Venedikli asilzadelere verdi. Küçük çaplı topların dışında mancınık, ok, tüfek, mızrak, sapan, arpalet ve espiyale denilen zırh delici silahlara sahip olan Bizanslıların elinde bir de Grek

ateşi mevcuttu. Kısacası Bizanslılar için, asırlardır olduğu gibi surların arkasına sığınıp savunma harbi yapmaktan başka bir çare yoktu. Osmanlı donanmasının Haliç'e girmemesi için şimdiki Galata Köprüsü'ne paralel bir vaziyette kalın bir zincir gerilmişti. Gücü nispetinde çeşitli tedbirler almaya çalışan Bizans İmparatoru Konstantin, bir yandan dış güçleri Osmanlı Devleti'ne karşı kışkırtıyor, bir yandan da himayesi altında bulunan Şehzâde Orhan'ı, Osmanlı sultanı aleyhinde kullanmak istiyordu. Bu durum bile siyasî ve askerî açıdan Konstantiniyye fethinin zaruretini açıkça ortaya koyuyordu.

TARİHİ İSTANBUL SURLARI

Ortaçağ'da sadece Konstantiniyye değil, diğer bütün eski şehirler sur ya da benzeri kalın duvarlarla çevrili vaziyetteydi. Şehirleri savunmak maksadıyla inşâ edilen bu yapılar arasında en gelişmiş olanları, Konstantiniyye'yi karadan ve denizden kuşatan surlardı. Çünkü o dönemde başka hiçbir yerde böyle sağlam, kalın ve koruyucu bir sur sistemi yoktu. Yer yer bir kale görüntüsü veren surlar, Konstantiniyye'nin o tarihe kadar fethedilemeyen efsanevî bir şehir olmasının en önemli sebebiydi. Çok akıllıca inşâ edilen ve savunma gücü açısından fevkalâde üstün hususiyetlere sahip surların önüne tarih boyunca birçok ordu geldi. Perslerin, Slavların, Avarların, Hunların, Peçeneklerin, Bulgarların ve daha başka kavimlerin orduları bu müthiş engeli aşmayı başaramadı. Bu durum, topun icat edilip surları tahrip edebilecek güce ulaştığı zamana kadar sürdü.

Tarih boyunca çeşitli isimlerle anılan İstanbul şehri, ilk defa Byzantion tarafından kuruldu. Byzantion'un sitesi zaman içerisinde batı yönünde genişledi ve buna paralel olarak etrafı dört defa yeni surlarla çevrildi. Surlar, İstanbul'u dünyanın en korunaklı şehirlerinden biri hâline getirdi. Hâlihazırda mimarî yapısını hayranlık ve şaşkınlıkla seyrettiğimiz surları ilk önce IV. yüzyılda İmparator Konstantinus inşâ ettirdi. Bizans İmparatoru II. Thedosius tarafından MS 413 ilâ 417 yılları arasında şehri daha iyi bir şekilde savunmak maksadıyla güçlendirildi. Tarihi Yarımada üzerine kurulan şehrin etrafı, toplam uzunluğu 22 kilometreyi bulan kara ve deniz surlarıyla çevrildi. Şehri almak isteyen çeşitli devletlere karşı Bizanslılara güçlü bir savunma imkânı veren surlar, bu fonksiyonunu bin yıldan fazla bir süre devam ettirdi.

Konstantiniyye'yi savunmak maksadıyla taş ve tuğla kullanılarak inşâ edilen kara ve deniz surları duvar örme işinde oldukça mahir olan Bizanslı ustalar tarafından yapıldı. Surlar tarih boyunca birçok defa tadilât gördü ve ilâveler yapılarak geliştirildi. Bunun en önemli sebebi, şehrin değişik tarihlerde Doğu'dan ve Batı'dan gelen birçok ordu tarafından kuşatılması ve meydana gelen savaşlarda surların hasar görmesiydi. Bu süreçte en büyük hasar kara surları üzerinde meydana geldi. Bundan dolayı kara surları defalarca tadilat görerek değişim geçirdi. Farklı devirlerde yapılan tamiratlara dair kitabeler de surlar üzerindeki yerini aldı.

Bizans merkezinin savunmasında en önemli fonksiyonu üstlenen devasâ kara surları; iç sur, dış sur ve hendek olmak üzere birkaç kademeden meydana geliyordu. Marmara Denizi kıyılarından başlayarak tepeleri ve vadileri geçip Haliç'teki surlarla birleşen kara surların uzunluğu 6492 metreyi buluyor; 76 metrelik rakıma sahip Edirnekapı'da en yüksek noktaya ulaşıyordu. Yedikule Hisarı'ndan başlayarak Ayvansaray'a doğru uzanan kara surları dıştan içeriye doğru kat kat inşâ edilmişti. Düşman orduları daha çok Tarihi Yarımada'ya kara tarafından saldırdığı için surların hemen önünde içi su dolu derin hendekler yapılmıştı. Orijinal derinliği 5 ilâ 8 metre arasında değişen ve yer yer 20 metre genişliğe ulaşan hendekler, Marmara'dan Haliç'e kadar uzanıyordu. Hususî ile Zeytinburnu taraflarındaki hendekler suyla doluydu. Hendeklerden geriye doğru surlar aşama aşama yükseliyordu. En önde Bizans'ın mobil kuvvetleri yer alıyordu. Bu hareketli savunma kuvvetlerinin arkasında mızraklı askerlerin beklediği savunma mazgalları bulunuyordu. Sonra da genişliği 2 metre, yüksekliği 5 ilâ 7 metre arasında değişen orta surlar geliyordu. Orta surların yüksekliği yer yer 10 metreyi buluyordu. Fatih Sultan Mehmed liderliğindeki muhasara sırasında Osmanlı askerleri orta surların önünde çok sayıda şehit verdi.

Efsanevî surlarının en önemli kısmı, orta surların 15 metre gerisinde yükselen iç surlardı. Yaklaşık 5 metre genişliğe ve 12-13 metre yüksekliğe sahip olan bu surların

üzerinde 96 adet kule (burç) vardı. Asıl surların üzerinde bulunan burçların bazıları yuvarlak, bazıları dörtgen, bazıları da altıgen plânlıydı. Kulelerin arası ortalama 60 metre idi. Surların kalın duvarlarının tamamı örme değildi, içleri moloz doluydu. İç surdaki taş duvarların arasında tuğla diziliydi ve bunlar hatıl vazifesi görüyordu. Kuşatmalarda yapılan saldırılarda atılan taş gülleler hatıllardan ötürü sur duvarlarının tamamında değil, sadece çarptığı yerde tesirli oluyordu. Bir de surlarda ve burçlarda içinde birkaç kişinin durabildiği "kumkuma" denilen kulecikler vardı. Bizans askerleri, düşman ordularının surları aşmamaları için amansız bir mücadele veriyor ve askerlerin sur dibine yaklaşmalarına izin vermiyorlardı.

Tarihi şehri kuşatan kara surlarının üzerinde 16 kapı bulunuyordu. Çoğu günümüze ulaşan bu orijinal kapıların en büyükleri Eğrikapı, Edirnekapı, Sulukulekapı, Topkapı, Mevlânakapı, Silivrikapı, Belgratkapı, Yedikule Kapı ve Romanın ihtişam kapısı olan Altın Kapı idi. Kara surları üzerinde bulunan Edirnekapı'nın Osmanlı tarihinde ayrı bir yeri vardı ve protokolde özel bir konuma sahipti. Zirâ bu kapı, Osmanlılar zamanında şehrin resmî giriş kapısıydı. Hanedan mensupları karadan şehre giriş ve çıkış yaparken daha çok bu kapıyı kullanıyorlardı. Tahta çıkacak olan şehzâde, Topkapı Sarayı'nda yapılan resmî merasime iştirak etmeden evvel, çoğunlukla Haliç üzerinden deniz yolu ile Ebû Eyyûb el-Ensâri Hazretleri'nin

kabrini ziyarete gidiyor ve tarihi Eyüp Camii avlusundan İstanbul'un en aziz misafirinin mânevî huzurunda Hazreti Peygamber'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) kılıcını kuşanıyordu. Eyüp Sultan'a denizden saltanat kayıklarıyla gidildiği takdirde dönüş muhakkak karadan yapılıyor ve Tarihi Yarımada'ya Edirnekapı'dan giriliyordu. Daha evvel tahta çıkan padişahların türbelerini ziyaret eden şehzâde, ardından Topkapı Sarayı'ndaki cülûs merasimine iştirak ediyordu. Bu ehemmiyetine binaen Edirnekapı'yı bir Ağa Bölüğü kontrol ediyor ve kapı gece kapatıldıktan sonra anahtarı Yeniçeri Ağası'na teslim ediliyordu.

İmparator II. Thedosius tarafından inşâ ettirilen ve çeşitli dönemlerde tadilât gören Haliç surlarının uzunluğu 6200 metreyi buluyordu. Avarların kuşatmasından sonra İmparator Herakleios tarafından tekrar yaptırıldığı düşünülen ve kara surlarına göre daha alçak olan Haliç surlarının üzerinde bir zamanlar 120'nin üzerinde burç vardı. Osmanlı kuşatması sırasında Haliç'in ağzını kapatan kalın zincir Bizanslılara güven veriyordu. Düşman gemilerin Haliç'e girip saldırma ihtimali az olduğundan buradaki surların duvarları çok geniş değildi ve üstünde askerlerin ok atmasına uygun bölümler vardı. Haliç tarafındaki surların üzerinde Ayvansaray, Fener, Ayakapı, Cibalikapı Unkapanı, Ayazma, Zindankapı, Bahçekapı ve Yalıköşkü gibi kapılar vardı. Bunların en meşhuru olan Cibalikapı, adını fetih sırasında şehre buradan giren

komutanlardan Cebe Ali'den aldı. Tarihi Yarımada'yı kuşatan surlar içerisinde en fazla Haliç surları harap oldu. Zirâ bu surlardan geriye Cibali, Ayakapı, Fener civarındaki küçük duvar kalıntıları, Sepetçiler Kasrı'nın temelleri ile Eminönü'ndeki Ahi Çelebi Camii yanında yer alan Zindan Kule'den başka bir şey kalmadı. Önemli bir iç liman özelliği gösteren ve zamanla bir ticaret ve yerleşim merkezi hâline gelen Haliç'te fetihten sonra tersane kuruldu. Bölgedeki surlar zamana yenik düşerken Haliç'in her iki kıyısında Osmanlı sanayileşmesinin ilk numuneleri sayılabilecek fabrikalar ve atölyeler açıldı.

Tarihi Yarımada'yı Marmara Denizi tarafından kuşatan surlar da Sarayburnu'ndan başlayarak Yedikule zindanlarına kadar uzanıyordu. Bu surlardan ancak Sarayburnu ve Cerrahpaşa sahillerinde kalan bazı kısımlar korunabildi ve günümüze ulaştı. Orijinal yükseklikleri yer yer 15 metreyi bulan surların toplam uzunluğu 8,5 kilometreyi buluyordu. Denize paralel uzanan surlar üzerinde Mermer Kule Kapı, Narlı Kapı, Samatya Kapı, Davutpaşa Kapısı, Yenikapı, Kumkapı, Çatladı Kapı, Bukaleon Kapısı, Balıkhane Kapısı ve Osmanlılar devrinde Topkapı Sarayı'nın hârici alışverişlerinde kullanılan Ahır Kapı bulunuyordu. Esasında İstanbul'u kuşatan kara ve deniz surları üzerinde daha pek çok küçük kapı vardı. Fatih'in oldukça çetin geçen Konstantiniyye kuşatması öncesinde çaresiz kalan Bizanslılar, bu kapıların çoğunu

içeriden örmek zorunda kalmışlardı. Osmanlılar da fetihten sonra kullanmayı tercih etmedikleri için kapılar örülü bir şekilde muhafaza edildi.

Marmara Denizi boyunca uzanan surlar ve bitişiğindeki birçok tarihi yapı en büyük tahribatı Osmanlı ülkesinde demiryolu faaliyetlerinin başladığı 1870'li yıllarda yaşadı. Daha gerilerde bırakılması gereken ana istasyon, Sultan Abdülaziz'in isteği üzerine Sirkeci'ye kadar getirildi. Mühendisler tren yolunun bir kısmını Topkapı Sarayı'nın bahçesinden geçirmek zorunda kalacaklarını söylemelerine rağmen Sultan Abdülaziz: "Sırtımdan da geçirseniz razıyım." dedi ve bundan dolayı bölgedeki surlar 8 yerinden yıktırılarak raylar geçirildi. Sirkeci'nin sahil kesimindeki birçok tarihi eser maalesef o yıllarda yıkıldı ve günümüze sadece Sepetçiler Kasrı ulaşabildi. Savunma maksatlı ehemmiyetini kaybeden Marmara surlarından geriye Sarayburnu'nda sahil yoluna paralel uzanan birkaç yüz metrelik kısım kaldı.

Esasında İstanbul'un fethinden sonra surların bakımı düzenli bir şekilde devam etti. Osmanlılar zamanında surlar üzerindeki ilk tadilâtı Fatih Sultan Mehmed yaptırdı ve 1458'de Yedikule Hisarı tamamlandı. "Küçük Kıyamet" olarak adlandırılan ve belli aralıklar hâlinde 45 gün devam eden meşhur 1509 Depremi, İstanbul'da olduğu kadar surlar üzerinde de büyük tahribata yol açtı. Tarihi surların

49 kulesi ve bazı kısımları depremden zarar gördü. Sultan II. Bâyezid'in emriyle surlar üzerinde geniş bir tadilât yapıldı ve 8 bin işçi bir yıl çalışarak surları eski sağlamlığına kavuşturdu. Osmanlı Devleti'nin sınırları Doğu'da ve Batı'da geniş bir sahaya yayıldığı için, zamanla surlar eski ehemmiyetini kaybetti. Belki bütünüyle ihmal edilmedi; ama İstanbul'un dış güçler tarafından kuşatılma ihtimali de bir hayli azalmıştı. Surlar üzerinde son büyük tadilât Sultan IV. Murad devrinde yapıldı. Ancak, yüzyıllardır gerçekleşen sayısız kuşatmaya rağmen bütün sağlamlığı ve ihtişamıyla ayakta durmayı başaran surlar, Osmanlının son yıllarında kendi hâline terk edildi. Cumhuriyet devrine gelindiğinde, 1950'lerde Topkapı'daki Ulubatlı Hasan Burcu ve çevresi tamir edildi. Yine aynı yıllarda Vatan ve Millet caddeleri düzenlenirken kara surlarının bazı bölümleri yıkıldı. 1980'li yıllarda başlatılan çalışmalar ise hâlâ sürüyor.

KUŞATMA VE FETİH

KONSTANTİNİYYE KUŞATMASININ BAŞLAMASI

Bizans Devleti'nin yardım taleplerini nazara almayan Avrupa Hıristiyan dünyası, hattâ Venedik, Osmanlıların Konstantiniyye üzerine gitmeyeceğini düşünüyorlardı. Kuşatmanın başarılı olması durumunda iktidarını kaybedeceğine kesin gözüyle bakılan Çandarlı Halil Paşa'nın, Sultan II. Mehmed'in teşebbüsünü bir şekilde engelleyeceğini düşünüyor ve ona güveniyorlardı. Gerçekten de Çandarlı, hazırlık sürecinde Osmanlı hükümdarını bu teşebbüsünden vazgeçirmek için elinden geleni yaptı. Ancak Sultan II. Mehmed, devlet idaresinde mutlak iktidar olabilmek için çok önemli bir fırsat olarak gördüğü fetih düşüncesinden vazgeçmedi. Zağanos Paşa ve Şehâbeddin Paşa da onu sonuna kadar destekliyorlardı.

Edirne'de toplanan ve savaş kararı alan Osmanlı Harp Meclisi, bir ölçüde Çandarlı Halil Paşa ve destekçileri ile

kuşatma yanlılarının tezlerinin çatışmasına sahne oldu. Konstantiniyye kuşatmasının ilk gündem maddesi olduğu Harp Meclisi'nde Sultan II. Mehmed gazâ geleneğinden ve Osmanlı Devleti'nin güvenliğine zarar veren Bizans tehdidinden söz etti. Muhasara fikrine ihtiyatla yaklaşanlar, toplantı sırasında surların muhkem oluşunu gündeme getirip, savaşın beklenmedik tehlikeler doğurabileceğinden duydukları endişeleri dile getirmişlerdi. Sultan II. Mehmed, muhasara fikrine mesafeli yaklaşan Çandarlı'ya yönelerek, her şeye rağmen kendisini yanında görmek istediğini belirtti ve padişahın ısrarı karşısında ihtiyatlı ricâl çoğunluğa uymak zorunda kaldı.

Muhasara için plânlanan zaman yaklaştıkça Sultan II. Mehmed'in heyecanı artıyor ve geceleri uyuyamıyordu. Bütün varlığıyla Konstantiniyye'nin fethini düşünen genç hükümdar, şehrin haritasını önünden eksik etmiyor; defalarca üzerinde durduğu askerî meseleleri en ince ayrıntısına kadar tekrar gözden geçiriyordu. Askerî hazırlıkların tamamlanması için sık sık devlet adamlarını yanına çağırıyor ve onlarla müzakere yapıyordu. "İstanbul'un Fatihi" olma yolunda emin adımlarla ilerleyen II. Mehmed, mukaddes bir fethe kilitlenmenin şuuru içerisinde âdeta metafizik gerilime geçmişti. Şüphesiz Osmanlı sultanının ruhunda, Konstantiniyye'yi fethetme iştiyakını arttıran en önemli husus, Hazreti Peygamber'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) fetihle alâkalı hâdis-i şerifleriydi. Kâinatın

Efendisi (sallallâhu aleyhi ve sellem), "Konstantiniyye, bir gün fetholunacaktır. Onu fetheden asker ne güzel asker, onu fetheden komutan ne güzel komutandır." diyerek asırlar öncesinden mübarek fethi müjdelemişti.

Dehânın sultanı, samimi bir niyetle "Allah yolunda cihad ediniz!" emrine uydu ve bu uğurda gösterilmesi gereken gayreti ortaya koydu. Geçmiş yıllarda ecdadının defalarca deneyip muvaffak olamadığı fethi başarmak, artık onun için mânevî bir borç hâline gelmişti. Cenâb-ı Hak, maddî ve mânevî sebepleri yerine getirerek üzerine düşeni yapan Osmanlı hükümdarının gayretini mukabelesiz bırakmadı. Zafere giden yolda II. Mehmed'in hem bedenen hem de zihnen fethe odaklanmasına şahit olan devlet erkânı ve hocaları, ona Allah'ın izniyle muvaffak olacağı müjdesini veriyorlardı. Doğrusu o, büyük idealine ulaşmak için çırpındıkça, önündeki engeller bir bir ortadan kalktı ve Konstantiniyye'yi fethederek adını altın harflerle Türk-İslâm tarihine yazdırdı.

Edirne'de dökümü yapılan toplar 1453 Şubatı'nda Konstantiniyye'ye doğru yola çıktı. Surları yıkması beklenen topların en büyüğü olan Şâhî, hususî yollar ve köprüler yapıldıktan sonra elli çift öküzle çekildi ve şehre ulaştırıldıktan sonra surların önüne yerleştirildi. Muhasara için gerekli bütün hazırlıkları tamamlayan Sultan II. Mehmed de, 23 Mart 1453'te ordusunun

başında Edirne'den hareket etti. Keşan civarında mola veren Osmanlı ordusuna, Çanakkale Boğazı üzerinden gelen Anadolu kuvvetleri de iştirak etti. Maddî ve mânevî olarak muhabereye hazır hâle gelen Osmanlı ordusu, 5 Nisan 1453'te Konstantiniyye'ye ulaştı ve şehri kuşatan kara surlarına paralel olarak mevzi aldı. Surların dışındaki tepeler kırmızı ve yeşil bayraklarla, beyaz sarıklarla dolmuştu. Etraf sanki mahşer gününün heybetini üzerinde taşıyordu.

Kutlu ordu 6 Nisan 1453 Cuma günü şehri muhasara etmeye başladı. Sultan II. Mehmed'in Otağ-ı Hümâyun'u, etrafında gerekli bütün güvenlik mekanizmaları tesis edilerek, bugün Bayrampaşa-Maltepe denilen bölgeye kuruldu. Geleneksel Osmanlı askerî tertibine göre ordunun Maltepe'den Marmara kıyılarına kadar uzanan sağ kanadında, İshak Paşa ve Mahmud Paşa komutasında Anadolu'dan gelen askerler; Maltepe'den Haliç'e kadar uzanan sol kanadında da Karaca Paşa komutasındaki Rumeli'den gelen askerler yer alıyordu. Haliç'in karşı kıyısındaki yani Kasımpaşa taraflarındaki askerleri Zağanos Paşa kumanda ediyordu. Yedikule tarafında Ahmed Paşa, Silivrikapı'da Haydar Paşa, Mevlânakapı'da Adnî Paşa, Topkapı'da Karamanî Mehmed Paşa, Edirnekapı'da İsfendiyaroğlu ve Sadi Paşa, Eğrikapı'da Hersekli Ahmed Paşa askerlerin başında bulunuyorlardı.

Edirne'den getirilen büyük top evvelâ Eğrikapı-Edirnekapı tarafına konuldu. Bu bölgedeki surların tahrip edilmesinin zor olacağı anlaşılınca top, kuzeyde bulunan Sen-Romen (Romanos) kapısına doğru kaydırıldı. Bundan dolayı burası daha sonraları "Topkapı" adını aldı.

Sultan II. Mehmed, kan dökülmesini engellemek için 12 Nisan 1453'te Bizans imparatoruna bir elçi gönderdi ve "şehri teslim ettiği takdirde halkın canının ve malının emniyette olacağını, imparatorunun bütün efradının ve halktan isteyenlerin eşyalarıyla birlikte istediği yere gitmekte serbest kalacağını, din hürriyetine tecavüz edilmeyeceğini, aksi takdirde harp hukukunun tatbik edileceğini ve bütün mesuliyetin imparatorda olacağını" bildirdi. Fakat, "...Bu felâket bizim yaptıklarımızın cezasıdır, ölünceye kadar müdafaada bulunmak bize gerekli oldu." diyen Bizans imparatoru bu teklifi kabul etmedi. Osmanlı sultanının Bizans imparatorundan Konstantiniyye'yi teslim etmesini talep etme sebeplerinden biri de, şehri kuşatan surların ve içerideki yapıların zarar görmesine engel olmaktı. İmparator Konstantin, yapılan teklifi reddetti; ama zaman ilerledikçe Sultan II. Mehmed'in ve ordusunun kararlılığını gördü. Bu arada 18 Nisan'da Marmara Denizi'ndeki adalar Osmanlı kuvvetleri tarafından ele geçirildi. Askerlerinin ve halkının direncine rağmen 23 Nisan'da bu defa imparator, kendisi elçi gönderdi. Çeşitli şartlar öne sürüp kuşatmanın kaldırılmasını isteyerek,

sulh teklifinde bulundu. Fakat genç padişah, imparatorun teklifini getiren elçiye, teslim olmadıkları takdirde şehri her hâlükârda alacağına dair kararlılığını açıkça ifade etti ve şu cevabı verdi: "Ya ben Bizans'ı alırım, ya Bizans beni!"

Günler ilerledikçe muhasara altındaki şehre yapılan hücumlar şiddetini arttırmaya başladı. Osmanlı askerlerinin surlara doğru tekbirler getirerek yaptıkları akınlar ve askerlerde şevk uyandıran mehteranın susmayan davulları Konstantiniyye halkını çok tedirgin ediyordu. Göğe yayılan tekbir nağmeleri, zil ve davul sesleriyle başlayan ilk umumî hücum sırasında şehir bir ara düşme tehlikesi geçirdi. Buna benzer hücumlar ilerleyen günlerde de devam etti. Osmanlı askerlerinin Kur'ân okumaları, ilâhiler ve kahramanlık marşları söylemeleri, surlar üzerine savunmada bekleyen Bizans askerleri tarafından "Türklerin umumî taarruza geçeceği" şeklinde değerlendiriliyordu. Büyük topların yerlerinin sık sık değiştirilmeleri ve kalın sur duvarlarının en zayıf noktalarını bularak buralara yüklenmeleri, surları yıpratmaya ve Bizanslıların gözünü iyiden iyiye korkutmaya başlamıştı. Ancak kara surlarını döven muhasara toplarının ve bilhassa da büyük Şâhî topunun fırlattığı güllelerin surlarda açtığı gedikler Bizanslılar tarafından hemen örülüyor, Osmanlı askerlerinin fedakârca yaptıkları hücumlara rağmen üçlü savunma sistemi bulunan efsanevî surlar bir türlü aşılamıyordu.

Yeni bir atış için Şâhî topunu doldururken en az iki saat süre harcanıyordu. Bu yüzden günde sekiz ya da on atış ancak yapılabiliyordu. Her atıştan sonra topun namlusu ısındığı için zeytinyağı ile yağlanıyor ve soğuması bekleniyordu. Yerinde duramayan Sultan II. Mehmed, ordu birlikleri arasında dolaşarak askerlere moral veriyor, kuşatma için geliştirdiği havan toplarının atış hesaplarını dahi kendisi yapıyordu.

GEMİLERİN KARADAN YÜRÜTÜLMESİ

Altın Boynuz adıyla da bilinen Haliç, şehri ikiye bölen derin bir körfez özelliği taşıyordu. Muhasara sırasında Haliç'e Boğaz tarafından giriş yapmak fizikî olarak engellenmişti. Haliç'in yarımada tarafında Bizans, Galata tarafında ise Cenevizliler vardı. Galata bölgesinin çevresini kalın sur duvarlarıyla kapatan Cenevizliler tarafsız kalacaklarına dair söz vermişlerdi. Bununla birlikte fetihten sonra Tarihi Yarımada'yı kuşatan kara surlarının dibinde ölü Bizans askerlerinin arasında Ceneviz askerlerini de görmek Osmanlıları şaşırtmadı.

Haliç'in ağzında, Galata ile yarımada arasına zincir gerilmişti. Gemilerin bu engeli aşarak Boğaz'dan Haliç içlerine geçmesi hiç de kolay değildi. Bazı Osmanlı gemileri bu maksatla yapılan denemede başarısız olmuş, bir kısmı da Boğaz'daki akıntıya kapılarak Marmara'ya doğru sürüklenmişti. Bu durum karşısında Sultan II. Mehmed,

Osmanlı donanmasına ait bazı gemilerin Galata'yı kuşatan surların dışından Haliç'e indirilmesi için harekete geçti. Böyle dâhice bir plânın yapılabileceği ne Cenevizliler ne de Bizanslılar tarafından daha evvel dikkate alınmamıştı. Bu plân, Haliç'e girme zorunluluğunun bir neticesiydi; zirâ Haliç kıyılarındaki surlar, Tarihi Yarımada'yı kuşatan diğer surlara nazaran zayıftı. Haliç'teki Rum gemileri ve Haliç'in girişine gerilen zincirden dolayı bu bölgedeki surlara muhasaranın başlangıcında saldırıda bulunulamamıştı. Sultan II. Mehmed'in çok ehemmiyet verdiği bu harekâtla Osmanlı donanmasının bir bölümü dünya tarihinde eşi görülmeyen bir operasyonla karadan yürütülerek Haliç'e indirildi. Tarihçilerin çoğunluğunun üzerinde ittifak ettikleri tarihe göre 22 Nisan 1453 gecesi Osmanlı donanmasına ait 70 civarındaki gemi, özel olarak hazırlanan bir yol kullanılarak denize indirildi.

Kuşatma sırasında kara surları üzerine yapılan akınların başarısız olması da Haliç'e bir şekilde girmeyi zorunlu kılmıştı. Haliç'in girişine gerilen zincirin büyük bir engel teşkil etmesi Sultan II. Mehmed'i böyle bir plânı uygulamaya mecbur bıraktı. Osmanlı donanması Baltalimanı hâricinde muhasara sırasında bir rivayete göre Dolmabahçe Sarayı'nın bulunduğu koyda, bir rivayete göre de Tophane sahillerinde demirlemişti. Sarayın bulunduğu yerin daha sonradan doldurulduğu ve İnönü Stadı'nı da içine alan bölgenin o tarihlerde küçük bir koy

hâlinde olduğu düşünüldüğünde donanmanın bu bölgede demirleme ihtimali bir hayli yüksek.

Osmanlı hükümdarının emriyle öncelikle gemilerin karadan yürütüleceği güzergâhın tespiti için çalışmalar yapıldı. Operasyonun bundan sonraki bölümünde karaya çıkan çok sayıda asker tarafından gemilerin geçeceği güzergâh üzerinde ciddi bir hafriyat ve tesviye çalışması yapıldı. Daha sonra da belirlenen güzergâhta gemilerin çekilmesini zorlaştıracak unsurlar kaldırıldı ve küçük tepecikler düzlenerek geçiş için müsait hâle getirildi. O dönemde Galata'yı kuşatan surların dışındaki sahada sedir ve çam ağaçları vardı. Güzergâh üzerinde bulunan ağaçlar kesildikten sonra tesviye ve kızak işlerinde kullanıldı. Hazırlanan yola yuvarlatılmış taşlar ve kütükler döşendikten sonra iç yağı ile mükemmel bir şekilde yağlandı.

Sultan II. Mehmed'in direktifleri doğrultusunda yapılan bu operasyonun bir benzeri, yıllar evvel babası II. Murad zamanında (1440) başarıyla icrâ edilmişti. Devrin önemli komutanlarından Gazi Umur Bey, Yunanistan'daki Korint berzahından İnebahtı körfezine gemileri yürütmeyi başarmıştı. Ancak Konstantiniyye kuşatması sırasında yapılan harekâtın başarılı olup olmayacağından emin olmayan Osmanlı askerî erkânı, işe evvelâ ufak teknelerle başlamaya karar verdi. Birkaç küçük teknenin yürütülmesi binlerce çekici hayvanın desteğinde çalışan çok sayıda asker tarafından kısa zamanda gerçekleştirildi

ve tekneler başarıyla denize indirildi. Harekât sırasında binlerce yiğidin hep birlikte söyledikleri tekbir seslerine davullar, nakkareler ve kösler eşlik ediyordu. Galata'yı kuşatan surların dışından gelen seslere Bizanslılar bir anlam veremiyorlardı.

Bilâhare asıl büyük gemilerin karadan yürütülmesi işine geçildi. Tarihi hâdisenin şahitlerinden Tursun Bey'e göre kaldıraç sistemi kullanılarak gece vakti meşaleler arasında çekilen gemiler, evvelâ denizden kızaklara nakledildi. Binlerce askerin ve yük hayvanlarının desteğinde çekilen gemiler, yağlanmış taşların ve kütüklerin üzerinden kaydırılarak Tepebaşı'na çıkarıldı. Sonra da kontrollü bir şekilde yokuştan aşağıya doğru kaydırılarak Kasımpaşa'dan Haliç'e indirildi. Bu operasyon sırasında gemilerin birbirine çok sıkı bir şekilde bağlanarak peş peşe çekilmesi oldukça güçlü bir ihtimal. "Mükemmel donatılmış bir makara sistemi" olarak tarif edilen bu uygulama sayesinde güç ve zaman tasarrufu sağlandığı önemli bir gerçek. Bu sistemin tatbiki sırasında bir gemiyi güzergâhın en yüksek noktasına çıkarmak belki operasyonun en zor kısmıydı. Tepebaşı'ndan Kasımpaşa'ya doğru yol alan bir gemi, yelkenlerini açıp rüzgâr gücünden faydalanıyor ve kendi ağırlığına denk başka bir gemiyi Tophane sahilinden yukarıya doğru çekebiliyordu. Harekâtın hazırlık aşaması daha uzun bir sürede gerçekleşmiş olmakla birlikte, gemilerin bir gecede yürütülmesi

ve ağır gemilerin Tepebaşı'ndan Kasımpaşa'ya inişinin kontrolü bir şekilde yapılabilmesi adına bu yaklaşım, aksi ispat edilene kadar makûl bir bakış açısı olarak görülüyor. Gemilerin Tophane Limanı'ndan karaya çekilip Galata Kulesi'nin kuzeyinden, Tepebaşı'ndan Kasımpaşa sahiline indirilmesi askerî tarih açısından çok dikkate değer bir hâdisedir. Yapılan ölçümlere göre Tophane'den Kasımpaşa'ya kadar olan mesafe 2156 adımdır ve bu da yaklaşık 3 millik bir mesafeye tekabül etmektedir.

Osmanlı ordusu bu sahada kazandığı tecrübeyi Fatih döneminde Belgrad (1456) ve Eğriboz (1470) kuşatmalarında da kullandı ve aynı şekilde gemiler karadan yürütüldü. Konstantiniyye kuşatması sırasında yaşanan bu askerî harekâttan sonra surlarla çevrili şehir, Osmanlı kara ve deniz kuvvetleri tarafından çepeçevre kuşatılmış oldu. Zafere giden yolda çok önemli bir adım atıldı ve Tarihi Yarımada üzerindeki baskı biraz daha arttırıldı. Harekâtın gerçekleştiği gecenin sabahında Osmanlı gemilerini karşılarında gören ve Haliç'teki zincirin kırılmadığını hayretle seyreden Bizans askerlerinin morali bu manzara karşısında müthiş derecede bozuldu. Hiç beklemedikleri bir yönden gelen Osmanlı hücumu, daha evvel beş Venedik gemisinin Haliç'e girmesiyle moral bulan Bizans güçlerini hayal kırıklığına uğrattı.

Yedikule açıklarında meydana gelen ve üç saat devam eden şiddetli deniz savaşında, sert hava şartlarını arkalarına

alan Venedik gemileri, bordolarının yüksek olmasının verdiği avantajla, Osmanlı savaş gemilerinin savunma hattını yarıp Haliç'e girmeyi başarmışlardı. Hattâ Venedik gemilerinden atılan yanıcı maddeler sebebiyle alev alan bazı Osmanlı gemileri, içindeki leventlerle birlikte telef olmuş; donanma komutanı Baltaoğlu Süleyman Paşa da bu deniz savaşı sırasında gözünden yaralanmıştı. O günkü çarpışmada tasviri mümkün olmayan bir hiddet ve şiddet içinde avazı çıktığı kadar bağırarak leventlerine tâlimatlar yağdıran Sultan II. Mehmed, hırsından atını denize doğru sürmüştü. Bizanslıları ümitlendiren bu savaşın ardından Sultan II. Mehmed hemen Beşiktaş'a geçmiş ve burada gemilerdeki askerlerine moral vermişti. Bu arada Bizans İmparatoru Konstantin, elçi gönderip yıllık vergi vermek şartıyla barış teklif etmişti. Sadrazam Çandarlı Halil Paşa'nın Harp Şurası'nda imparatorun barış teklifini müsbet karşılamasına mukabil, Zağanos Paşa buna şiddetle karşı çıkmıştı. İşte her ne şekilde olursa olsun bir kısım Osmanlı gemilerinin Haliç'e sokulması fikri o günlerde ağırlık kazanmış ve hemen çalışmalara başlanmıştı.

Savunma plânları altüst olan ve üzerlerindeki baskının bir kat daha arttığını gören Bizans askerî erkânı, kara surları üzerindeki askerlerin bir bölümünü Haliç kıyısındaki surlara kaydırmak zorunda kaldı. Haliç'e indirilen gemiler de ilk aşamada Hasköy ile Ayvansaray arasında köprü vazifesi gördü. Böylece kara surları önündeki Türk birlikleri Rumelihisarı civarından getirilen askerlerle takviye

edildi. Okmeydanı'ndaki Osmanlı kuvvetleri bu gemilerle karşı kıyıya taşındı ve kara surları önünde mücadele eden asker sayısı arttı. Gemilerin yan yana dizilmesiyle oluşan ve uzunluğu takriben 650 metreyi bulan bu köprü sayesinde sadece askerler değil, askerî malzeme de taşındı. İkinci aşamada Haliç'e indirilen gemiler kıyı boyunca açıldı ve gemilerdeki toplarla surlar dövülmeye başlandı. Haliç'te bulunan Bizans gemilerinden ve Haliç tarafındaki surlardan yapılan taş ve ok atışları Osmanlı leventlerini yıldırmıyor; Haliç surları her fırsatta dövülüyordu. Daha evvel de söz ettiğimiz üzere, Haliç kıyıları boyunca uzanan surlar, Tarihi Yarımada'yı kuşatan surların en zayıf ve alçak olan kısımlarıydı.

Konstantiniyye muhasarası sırasında yaşanan bu büyük hâdise, üzerinden asırlar geçtiği hâlde günümüzde de her yıl yapılan temsilî fetih kutlamalarıyla canlandırılıyor. Fetih kutlamaları sırasında Dolmabahçe Saat Kulesi önünden çekilmeye başlanan kadırgalar, İnönü Stadı'nın arkasından Gümüşsuyu Caddesi'ni takip ederek Taksim Meydanı'na, oradan da Tarlabaşı Bulvarı üzerinden Kasımpaşa'ya çekiliyor. Halkın ve turistlerin şaşkın ve meraklı bakışları arasında yol alan fetih konvoyunu Kasımpaşa'da mehter takımı karşılıyor. Yalnız burada önemli bir fark dikkat çekiyor; Fatih Sultan Mehmed'in askerlerinin kızakların üzerinde kaydırarak çektikleri gemileri günümüzün leventleri motorlar yardımıyla çekiyorlar.

FETH-İ MÜBİN

Osmanlı ordusu bünyesindeki lağımcılar tarafından, 16 Mayıs 1453'ten itibaren surların altına doğru uzanan lağımlar (dehlizler) kazılmaya ve bu yolla şehre girmeye çalışıldı. Ancak Bizans askerleri bu tünelleri tek tek tespit ederek imha ediyorlardı. Lağımcıların sütunlarla sağlamlaştırdıkları tüneller sayesinde surların temellerine kadar yaklaşıldı; ama Rumlar tarafından açılan karşı tünellerden verilen yoğun dumanlarla Osmanlı askerleri geri püskürtüldü.

Tarihçi Nicola Barbaro, Osmanlı askerlerinin muhasara sırasında sergiledikleri savaş kabiliyetleri karşısında hayretini gizleyemiyordu. Savaşı bir akıl, gayret ve cesaret işi olarak kabul eden Barbaro, Osmanlıların harp teknikleri bakımından Bizans'tan ne kadar üstün bir donanıma ve kabiliyete sahip olduklarını görüyordu. Türklerin surlar üzerine yapılacak hücumlarda kullanmak üzere kurdukları

büyük kuleyi, dört saatten az bir zamanda inşâ etmeleri karşısında şaşkınlığını şöyle ifade ediyordu: "İtiraf etmeliyim ki Konstantiniyye'deki bütün Hıristiyanlar böyle mükemmel bir şey yapmak isteselerdi, bir ayda başaramazlardı."

22 Mayıs 1453'te Konstantiniyye semalarında beliren dolunay, Bizanslıları iyiden iyiye tedirgin etti. Konstantiniyye'nin Müslümanlar tarafından ele geçirileceğine dair pek çok kehanete inanan Ortodoks halkın itikadına göre şehir, Ay dolunay hâlinde iken düşecekti. Buradan da anlaşılacağı üzere, Bizanslıların da, Konstantiniyye'nin bir gün Türklerin eline geçeceğine dair korkuları vardı. Tarihçi Barbaro da Osmanlıların şehri alacağına dair pek çok kehanetten söz ediyordu. Azîz Konstantin'in keşf ve ilhâmına göre, Ayasofya Kilisesi yanında at üzerinde duran mûmâileyh (sözü geçen kimse), eliyle Anadolu'yu göstererek: "Beni yıkacak olan kimse buradan gelecek." demişti. Diğer bir inanca göre ise, Helena oğlu Konstantin adında bir imparatorun zamanında Konstantiniyye kaybedilecekti. Bizanslıların korku ve tedirginlik içindeki bekleyişlerine rağmen, halkın bir kısmı Osmanlıları ve Sultan II. Mehmed'i bir nevi kurtarıcı olarak kabul ediyordu. Halkta böyle bir kanaat olmasında, Osmanlıların daha evvel fethettikleri yerlerde takip ettikleri hoşgörü siyaseti ve şehre gelen Müslüman tüccarlarda gördükleri güzel ahlâk rol oynamıştı.

Dört bir taraftan kuşatılan Konstantiniyye üzerindeki baskı iyice arttırıldığı günlerde Sultan II. Mehmed, bir yandan da mevcut şartların zorlamasıyla doğuda ve batıda Osmanlıya karşı yapılması muhtemel ittifakların endişesini taşıyor ve çeşitli tedbirler almaya çalışıyordu. Haftalardır süren mücadele sırasında muhasaranın devamından yana olanlarla kaldırılmasını isteyenler iki hâdisede karşı karşıya gelmişlerdi. Mayısın son haftasına girilirken, Macarların ve Haçlı donanmasının harekete geçtiği haberi ordu içinde yayıldı. Osmanlı sultanının şehri barış yoluyla teslim alma faaliyetleri askerleri sabırsızlığa ve kaygıya düşürüyordu. Ordunun bütün unsurlarını kullanarak büyük bir hücuma kalkışmaması, Sultan II. Mehmed'in yapılması imkânsız bir işe teşebbüs ederek ülkeyi ve milleti mahva sürüklediği şeklinde algılanıyor ve askerler arasında bu doğrultuda söylentiler yayılıyordu. Yapılan bütün hücumlara rağmen şehir kapılarını açmıyor, surlar bir türlü aşılamıyordu.

Kuşatmanın seyri açısından ne yapmak lâzım geldiğine karar vermek için 27 Mayıs akşamı Harp Şurası toplandı. Toplantıya katılan komuta kademesi ve devlet idarecileri ile önde gelen mâneviyat erenleri tarafından muhtelif fikirler dile getirildi. Bu noktada Sadrazam Çandarlı Halil Paşa, diğer devlet adamlarından farklı düşündüğünü açıkça ifade etti. Batı âlemini tahrik etmenin tehlikelerini anlatarak, uzlaşma gereğinden söz eden

Çandarlı, "bütün Avrupa'nın çok ciddi hazırlıklara başladığını, devletin doğudan ve batıdan kuşatıldığını, bunun altından kalkmanın çok güç olacağını, bu durumda en ağır antlaşma şartlarını kabul eden Bizans imparatoru ile sulh yapılmasının makûl bir tercih olduğunu" söyledi. Oysa bir süre evvel Sultan II. Mehmed, bir gece yarısından sonra Sadrazam Çandarlı Halil Paşa'ya, "Lala! Lala! Şu yatağı görüyor musun? Bütün gece bunun içinde döndüm durdum, uyuyamadım. Her şeye rağmen gazâya devam edeceğiz. Allah'ın inayeti, Resûlullah Efendimiz'in emri ve şefkatiyle şu Konstantiniyye'yi Bizans'ın elinden alacağız." demiş ve ondan çalışmalarına ayak uydurmasını istemişti.

Çandarlı Halil Paşa'nın Harp Şurası'nda yaptığı teklife, Vezir Zağanos Paşa ve Sultan II. Mehmed'in fevkalâde değer verdiği mâneviyat erenlerinden Akşemseddin Hazretleri karşı çıktılar. Ebû Eyyûb el-Ensâri Hazretleri'nin Konstantiniyye surları yakınındaki kabrini mânen keşfeden bu mübarek zât, orada hazır bulunanlara Kur'ân-ı Kerim'de Konstantiniyye'nin fethedileceğine işaret eden Sebe Sûresi'nin 15. âyetinde geçen, "Beldetün tayyibetün" lâfzının ebced hesabıyla içinde bulundukları Hicri 857. seneye tekabül ettiğini ve bu sebeple "Feth-i Mübîn"in muhakkak olduğunu derin bir vecd ile dile getirdi. Akşemseddin Hazretleri'nin yüreklerdeki heyecanı bir kat daha arttıran bu ifadelerinden sonra Harp Şurası'ndan

kuşatmaya devam kararı çıktı. Esasen Kur'ân-ı Kerim'de yer alan "Beldetün tayyibetün" ifadesinin cifir ilmiyle işaret ettiği tarihi belirleyip Resûlullah Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) verdiği fetih müjdesinin Allah'ın izniyle Hicri 857'de gerçekleşeceğini bildiren zâtlardan biri de, o asrın ilim ve mânâ büyüklerinden Mevlânâ Câmi Hazretleri idi. Sonraki yıllarda Fatih Sultan Mehmed bu zâtı İstanbul'a dâvet etti. Ancak Osmanlı sultanının dâvetine icabet edip Konya'ya kadar gelen Mevlânâ Câmi Hazretleri, burada Fatih'in vefat ettiği haberini alınca geri döndü.

Netice itibariyle bütün imkânlar seferber edilerek, muhasara altında tutulan şehir üzerine umumî bir hücum yapılmasına karar verildi ve günün tayini Zağanos Paşa'ya bırakıldı. Komutanlar tarafından büyük taarruz öncesinde askerler üzerinde heyecan uyandıran konuşmalar yapıldı ve büyük mükâfatlar vaat edildi. Surlara ilk çıkanlara ve surlardan içeriye ilk gireceklere sancak ve tımar verileceği söylendi. Âlimler askerler arasında dolaşarak vaaz ve nasihatlerde bulunuyor; her taraftan yeri göğü inletircesine salâvatlar, evrad-u ezkârlar ve dualar semaya yükseliyordu.

Umumî hücumdan bir gün evvel büyük bir mum donanması yapıldı. Mekke'nin fethi sırasında Peygamber Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) yaptığı gibi,

gece vakti surların etrafındaki ordugâhlarda, Marmara Denizi'ndeki ve Haliç'teki gemilerde, Beyoğlu ve Kasımpaşa sırtlarında meşaleler, çıralı ağaçlar, yağa bulanmış paçavralar yakılarak Konstantiniyye ateşten bir çember içine alındı. Bir taraftan bu manzara bir taraftan da göğe yükselen dua ve zikir sesleri Bizanslılarda tarifi imkânsız bir korkuya sebep olmuştu. Herkes nefesi tutmuş sabahı bekliyordu. Şehrin düşmesi an meselesiydi.

12 Nisan'dan beri Konstantiniyye'yi çok ciddi bir abluka altında tutan Osmanlılar ile Bizanslılar arasında umumî hücum sırasında şiddetli çarpışmalar yaşandı. Türklerin kahramanlıkları, cesaretli tavırları ve ölüme korkusuzca atılmaları Bizans askerlerini hayrete düşürüyordu. Bir yandan da taraflar, birbirlerine karşı psikolojik üstünlük sağlamaya çalışıyordu. Şehrin düşmesinin an meselesi olduğunu düşünen halk ve din adamları Ayasofya'ya yani Büyük Kilise'ye sığınmışlardı. Muazzam mabedin alt ve üst katı, avluları kadın erkek insanlar tarafından tamamen doldurulmuştu. Osmanlıların şehri fethetmesinden bir gün evvel de Ayasofya'da son defa imparatorun, bütün devlet ve saray erkânının gözyaşlarıyla iştirak ettiği büyük bir ayin yapıldı. Papazların idare ettiği ayin alayları da kadınların ve çocukların vaveylâları içinde Konstantiniyye sokaklarından geçirildi. Şehir halkının katıldığı bu alaylarda Bizans'ın merkezi "Kyrie eleison" yani "Ya Rabbi bize merhamet et" dualarıyla çınladı.

O gün ayin alayı surlara kadar geldi ve Bizans'ın son tahkimatını takdis etti. İmparator Konstantin, halkı direnişe teşvik ettiği son nutkunda, yaşlanan ve gücünü kaybeden Doğu Roma'nın uzun bir inhitat ahlâksızlığından ötürü bu akıbete lâyık olduğunu söyleyerek, "Sonuna kadar mukavemet eder, tavsiyelerime uyarsanız Allah'ın bize yolladığı haklı cezadan belki kurtuluruz." dedi.

Büyük gülleler fırlatan Osmanlı topları muhasaranın son gününde surlarda onarılmaz gedikler açtı. Bunların kapanması artık mümkün olmadığından, Bizanslılar gediklerin arkasına geniş hendekler kazıyorlardı. Bizans askerleri ile onlara yardım eden Lâtinler arasındaki anlaşmazlıklar son gün iyice gün yüzüne çıktı. Bizanslıları zora sokan asıl gelişme ise, savunma plânları bozulan Venedikli General Giovanni Giustiniani'nin yaralandıktan sonra kumandayı bırakması oldu. Tabii bütün bunlar neticeye tesir etti. Savaşın şahitlerinden Tarihçi Barbaro, Osmanlı ve Bizans askerleri arasında yaşanan mücadeleleri şöyle anlatıyor: "Surların üzerinde bulunan Bizans askerleri tüfek ve oklarla sırtında ölü arkadaşını taşıyan Türk'e ateş ediyor veya ok atıyorlardı. Böylece her iki Türk askeri de ölmüş olarak yere yıkılıyordu. Fakat hemen arkasından diğer Türkler geliyor ve ölümden hiç korkmaksızın yerdekileri alıp götürüyorlardı. Surların önünde bir Türk ölüsünü terk etmek zilletine düşmemek için, içlerinden on kişiyi fedâ etmeyi tercih ediyorlardı."

İşte böylesine çetin muharebelerin yaşandığı Konstantiniyye kuşatması Osmanlı ordusunun zaferiyle neticelendi. Muhasaranın 53. gününde 29 Mayıs 1453'te (Hicri 20 Cemaziyülevvel 857'de) yapılan son taarruzda Allah Resûlü'nün (sallallâhu aleyhi ve sellem) müjdelediği fetih gerçekleşti. 29 Mayıs Salı günü sabaha karşı Sultan II. Mehmed bizzat surların dibine kadar geldi ve en büyük umumî taarruzu başlattı. Akşemseddin Hazretleri ve Molla Gürânî gibi mâneviyat erenlerinin teşvikleriyle Osmanlı askerleri muazzam bir hücum başlattı. Bizans savunmasının temel direği Venedikli başkomutan General Giustiniani'nin yaralanıp cepheyi terk etmesi Müslüman askerleri heyecana getirmişti. Sultan II. Mehmed'in dördüncü saf Osmanlı askerinin de surlara tırmanması emrini vermesinden sonra, aralarında Ulubatlı Hasan'ın da bulunduğu 30 civarında asker, Edirnekapı tarafındaki surların üzerine çıkıp Osmanlı sancağını dikmeyi başardı. Fakat asıl kuvvetler, Topkapı ile Yalıkapı arasında açılan gediklerden Konstantiniyye'ye girdi. Muhasaranın sembol isimlerden biri olan ve bu hücum sırasında 18 arkadaşı ile birlikte şehid düşen Ulubatlı Hasan, rivayetlere göre küçük rütbeli genç bir asker veya subaydı.

1453'e gelinceye kadar tam 28 defa kuşatılmasına rağmen, hiçbir ordunun aşamadığı Konstantiniyye surları, 29. kuşatmada Osmanlı askerleri tarafından aşıldı. Gönül dünyamızı aydınlatan âlimlerimizden Alvarlı Efe

Hazretleri'nin, "Kilid-i mülk-i İslâm" tâbiriyle andığı Konstantiniyye, 29 Mayıs 1453'te düştü ve gün doğmadan evvel Osmanlı askerleri surlardan içeriye girmeye başladı. Kutlu fetih, Peygamber-î Zişân Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) Mekke'den Medine'ye hicretinden tam 857 yıl sonra, bir başka ifadeyle Hazreti İsa Aleyhisselâm'ın doğumundan 1453 sene sonra gerçekleşti. Müslümanların, Hıristiyanlığın kalbini fethetmesiyle Kur'ân-ı Kerim'deki "Beldetün tayyibetün" lâfzı hakikat oldu. Şafak vaktinde Osmanlı askerlerinin surlara bayrak çekmeleriyle birlikte Bizans halkı da bu gerçeği gördü.

Konstantiniyye'ye Osmanlı askerlerinin girdiği saatlerde şehirde bulunan binlerce insan Ayasofya'ya sığınmıştı. Eskiden beri halk arasında bir söylenti dolaşıyordu. Ayasofya'nın kapılarını içeriden kapatan halk ve din adamları şu inancı taşıyorlardı: Türkler Büyük Konstantin sütununun yani Çemberlitaş'ın yanına geldiklerinde gökte bir melek zuhur edecek ve bunu gören düşman askerleri bir daha geri dönmemek üzere Asya'daki vatanlarına yani İran'ın ötesine çekileceklerdi. Fakat Bizanslıların hayal ettikleri bu hâdise vuku bulmadı. Konstantiniyye fethedildiği zaman şehirde bulunan Tarihçi Nicola Barbaro o ânı şöyle anlatıyor: "Osmanlılar şehre girmiş oldukları San Romano mevkiinden beş mil uzakta olan meydana varınca, üzerinde San Marco ile Haşmetli İmparator'un arması bulunan bir kulenin üzerine çıktılar. Evvelâ San

Marco'nun sonra da Haşmetli İmparator'un armasını derhâl söküp attılar. Daha sonra aynı kulenin üzerine Osmanlı Beyi'nin bayrağı çekildi. O iki arma yani San Marco ile İmparator'un arması oradan atılıp Osmanlı Beyi'nin bayrağı çekilince, şehirde bulunan bütün biz Hıristiyanlar çok elem duyduk. Osmanlı bayrakları çekilip bizim armalarımız atılınca, memleketin tamamen fethedilmiş olduğunu ve o gün için artık şehri geri almaya imkân kalmadığını gördük."

OSMANLI SULTANININ ŞEHRE GİRİŞİ VE BAZI İDDİALAR

Sultan II. Mehmed, şehrin muhasarası adına gösterdiği kararlı tavrı neticesinde kutlu ordusuyla birlikte fetih müjdesine nail oldu. Kendi iç fethini tamamladıktan sonra büyük muvaffakiyetlere mazhar olan II. Mehmed, Konstantiniyye'nin fethi ile "Fatih" unvanını aldı. Allah Resûlü'nün (sallallâhu aleyhi ve sellem), "Konstantiniyye'yi fetheden kumandan ne güzel kumandan!" diyerek yüzyıllar evvelinden övdüğü bu büyük hükümdar, Doğu Roma başşehrinin yüzyıllardır beklediği kahramandı.

İstanbul'un fethiyle bütün cihan, bir defa daha Osmanlı ordusunun ve mâneviyat erenlerinin sarsılmaz iradesini gördü. Kutlu ordu tekbir sesleriyle Topkapı ve Eğrikapı yönlerinden şehre girdi. En önde beyaz atının üzerinde sevinç çığlıkları arasında şehre giren Fatih Sultan Mehmed vardı. Bu arada muzaffer kumandan askerlerine

hitaben, direniş gösterenler hâriç hiç kimseye müdahale edilmemesi ve şehirdeki mülkün yağmalanmaması emrini verdi.

Fatih Sultan Mehmed ve şanlı ordusu çok zorlu geçen bir kuşatma sürecinden sonra şehri fethetmiş olsa da azgın bir maddî gücün temsilcisi değildi. Fatih, askerî dirayeti, dehâsı ve iktidarıyla özünde şefkat ve merhamet olan yüce bir ruhu ve inancı temsil ediyordu. Eğer öyle olmasaydı Fatih'in İstanbul'a girişi tıpkı Sezar'ın Roma'ya girişi gibi olurdu. Hâlbuki Fatih, Bizans'ın merkezi Konstantiniyye'ye Mekke'yi fetheden Hazreti Muhammed'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) affediciliği, müsamahası, mağlûpların hakkını koruması ve civanmertliği gibi yüksek hasletleri temsil ederek girdi. Fetih sürecinde Orduy-u Hümâyun şehre cebren girmek zorunda kalsa da silahla mukavemet gösteren Bizans askerlerinin dışında keyfi olarak hiç kimse öldürülmedi.

Osmanlı ordusunun şehre girdiği ve imparatorun öldüğü haberi yayılınca Venedik gemilerine binerek kaçmak isteyen çok sayıda asker ile halkın bir kısmı Samatya, Ahırkapı ve Kadırga Limanı taraflarına koşturdu. Geriye kalan ahalinin çoğu kiliselere kapanmıştı. Esir edilen şehir halkına İslâm Hukuku'nun hükümleri tatbik edildi; din ve vicdan hürriyeti verilerek, temel insanî haklar tanındı. Çoğunluğu Venedik asilzâdesi olan kalabalık bir gruptan

fidye alındı ve sonra bunların memleketlerine gitmelerine izin verildi. Muteber Osmanlı tarihçilerinin tasdik ettikleri gibi, Fatih Sultan Mehmed bütün fetihlerini İslâm hukuku hükümleri çerçevesinde yaptı. Buna rağmen maalesef İstanbul'un fethi sonrasında Osmanlı ordusunun şehirde katliam yaptığı, Hıristiyanlara ait mabetlerin, mülklerin yıkıldığı, yağmalandığı ve Ayasofya'nın haksız yere camiye çevrildiği şeklinde birtakım asılsız iddialar gündeme getirildi.

Osmanlı Devleti'nin fetih siyaseti, İslâm dininin fetih siyasetine dayanıyordu. İslâm hukukuna göre, bir yer savaş yoluyla fethedilmiş olsa dahi düşmanın şahsına ve malına karşı bazı fiillerin icrası yasaklanmıştı. Zulüm ve işkence ile adam öldürmek; muharip sınıfına girmeyen çocuklara, kadınlara, sakatlara, müzminlere, yaşlılara, hastalara, din adamlarına ve sahiplerine hizmet için gelmiş kölelere zarar vermek kat'î suretle yasaklanmıştı. İslâm savaş hukuku o kadar ince esaslar üzerine binâ edilmişti ki, bahsi edilen hususların dışında insanların ve hayvanların uzuvlarının kesilmesi (müsle), verilen söze veya muahedeye aykırı hareket edilmesi, ziraî mahsûllerin, ormanların ve ağaçların yakılması, rehinelerin ve savaşla alâkası olmayan esnafın öldürülmesi ve ayrıca zina gibi gayrimeşru münasebetler de kesinlikle yasaktı. Öldürülecek olanlar sadece askerlerdi. Onların da ya harp hâlinde iken ya da esir alındıktan sonra öldürülme hakkı vardı. Fakat hiçbir

Osmanlı padişahı, esir askerlerin öldürülmesi meselesini tatbik etmedi. Hiç şüphesiz Osmanlı ecdadımızı zaferden zafere koşturan en önemli sebeplerin başında, bu esaslara harfiyen uyulması geliyordu. Fatih Sultan Mehmed de, Molla Hüsrev gibi, bu esasları kitabında nakleden bir kazaskere sahipti. Fatih, fetihten sonra İslâm hükümleri doğrultusunda hareket etti; İstanbul ve içindeki memalik ne yakıldı ne yıkıldı. Fethin ardından esirlerin bir kısmı padişah çiftliklerinde istihdam edildi.

Fetih sonrası uygulamaların daha iyi anlaşılabilmesi için İslâm devletler hukukunun ilgili hükümlerini dikkate almak gerekmektedir. Buna göre, sulh yolu ile fethedilen beldelerde ehl-i kitaba ait mevcut mabetlere dokunulmuyor; ancak yenilerinin inşâsına da müsaade edilmiyordu. Yalnızca eskiden beri var olanlar tamir edilebiliyordu. Oysa İstanbul'un fethinde olduğu gibi savaşılarak ve kılıç kuvvetiyle fethedilen beldelerde tatbik edilen usûl farklıydı. Orayı fetheden hükümdar, başka dinlere ait mabetleri ortadan kaldırabilir; hattâ o beldede yaşayan gayrimüslimleri sürgün de edebilirdi. İstanbul'un fethinden sonra Ayasofya başta olmak üzere bazı kiliselerin camiye çevrilmesinin hukukî meşruiyeti bu hükmün varlığına dayanıyordu. Fatih Sultan Mehmed, bahsi edilen hükmü İstanbul çapında tatbik etmedi. Şayet öyle olsaydı şehirdeki bütün kiliselerin ve havraların yıkılması gerekirdi.

Fatih Sultan Mehmed'in böyle bir uygulamada bulunmadığı, gayrimüslimleri değil sürgün etmek şehirde kalmaları için teşvik ettiği, papaz ve hahamlardan meydana gelen bir heyeti huzuruna kabul ettiği bilinen bir gerçektir. Söz konusu heyet üyeleri, İstanbul'u savaşmak suretiyle fetheden Fatih Sultan Mehmed'in dilerse şehirde hiçbir kilise ve havra bırakmayacağını, üstelik bu durumun devletler hukukundan doğan tabii bir hakkı olduğunu gayet iyi biliyorlardı. Bundan dolayı Osmanlı hükümdarından, kendilerine ve mabetlerine karşı şehrin sulh ile fethedilmiş gibi muamele edilmesini talep etmişlerdi. Fatih, din âlimlerinin ve hocalarının da tasdikiyle gayrimüslim din adamlarının bu talebini geri çevirmedi. Camiye çevrilenlerin dışındaki kiliselere ve havralara müdahale edilmedi. Günümüze kadar ulaşan bu mabetler Fatih'in şahsında Osmanlı Devleti'nde var olan din ve vicdan hürriyetinin en önemli delili oldu. Şayet Fatih isteseydi papaz ve hahamların teklifini pekâlâ kabul etmeyebilirdi. Buna hakkı da vardı. Üstelik 23 Mayıs'ta elçi olarak gönderdiği İsfendiyaroğlu Damad Kasım Bey vasıtasıyla imparatoru ikaz etmiş; ilk umumî hücumda şehrin düşeceğini, eğer şehri sulh yoluyla teslim ederse İslâm hukukunun kaideleri gereği hiç kimsenin canına ve malına zarar verilmeyeceğini, eğer fetih savaşla gerçekleşirse hem kan döküleceğini hem de mesuliyet kabul etmeyeceğini bildirmişti. İmparator Konstantin sulh yolunu

tercih etmemesine rağmen Fatih, bahsini ettiğimiz şekilde muamelede bulundu.

Fatih Sultan Mehmed'in din ve vicdan hürriyetine yönelik hoşgörülü tavrı sayesinde fetihten sonra İstanbul'da camiler, kiliseler, havralar yan yana yükselmeye başladı. Ne Ayasofya'daki mozaikler tahrip edildi ne de şehri kuşatan surlar yıkıldı. Fethedildiği dönemde eski canlılığını kaybetmiş, sönük bir şehir olan İstanbul, kapsamlı imar faaliyetleri sonrasında bir dünya şehri hâline geldi. Osmanlı pâyitahtı hem Avrupa'nın hem de Müslüman memleketlerinin önemli ticaret merkezlerinden biri oldu. Osmanlı sultanının bu asil tavrı sadece İstanbul'un fethiyle sınırlı kalmadı. Meselâ Sırbistan'ın fethinden sonra bölgeye Müslümanlar iskân edilmeye başlandı. Burada Müslümanlar için yapılmaya başlanan camilerin yanına kilise inşâ edilmesine müsaade edildi.

AYASOFYA'NIN CAMİYE ÇEVRİLMESİ

Tören alayı ile şehre giren Fatih Sultan Mehmed, hamd ve şükür dolu hislerle Bizans Devleti'nin kalbi olan Hipodrom Meydanı'na geldi. Buradan asırlardır Müslümanların hayalini süsleyen muhteşem mabed Ayasofya'yı seyretti. Bazı tarihçi ve yazarların iddialarının; hattâ kimi Batılı ressamların tasvirlerinin aksine Fatih, Ayasofya'ya at üzerinde girmedi. Osmanlı sultanı Ayasofya'ya yaklaşınca atından indi ve sonra kutsal mabedin içine girdi. O sırada bir yeniçeri askerinin kilisenin mermerlerinden birini sökmeye çalıştığını görünce derhâl müdahale etti ve: "Size mal olarak alınacak şeylere izin verdim. Servet ve esirler size yeter. Mülk ise benimdir, şehrin binaları bana aittir." dedi. Daha sonra da emrini çiğneyip mülke zarar vermeye çalışan yeniçeriyi kiliseden çıkarttı. Zaferin sağladığı üstünlüğü kullanarak kimsenin Ayasofya'ya zarar vermesine ve hiçbir suretle yağma

yapılmasına müsaade etmedi. Günümüzde ziyaretçilerin çok alâkasını cezbeden mozaikler dahi muhafaza edildi. Fatih, Ayasofya'ya girdiği zaman orada bulunan bazı İtalyanların ve Rumların rivayetlerine göre, mozaiklerin sökülmesi teşebbüsünde bulunanlara hitaben: "Durunuz! Bu mozaik resimleri günaha sebep olmamaları için bir kireç tabakasıyla örtmekle yetininiz! Fevkalâde olan bu kakmaları koparmayınız." dedi. Ayasofya'da korku ve endişe içinde birbiri üstüne yığılan insanlara da son derece merhametli davranıldı ve kutsal mabede sığınan hiç kimseye zarar verilmedi. Fatih'in bu tavırları bir yönüyle idaredeki hâkimiyetini gösteriyordu; ama bir yönüyle de onun mabede olan saygısını ortaya koyuyordu. Allah'a karşı sonsuz bir saygı besleyen Fatih, Allah'ın adının zikredildiği mabetlere karşı hürmetkâr bir hükümdardı. Aslında bakılırsa bu durum bütün Osmanlı padişahları için geçerli bir hususiyetti. Bundan dolayı Osmanlılar devrinde ne fethedilen yerlerde mabetlere zarar verildi ne de buralarda yaşayan insanların hayat tarzlarına müdahale edildi.

Osmanlılarda bir gelenek hâlinde asırlardır devam eden güzel bir uygulama vardı. Şöyle ki: Bir şehir veya kale savaşılarak fethedildiği zaman askerler burçlara bayrak çekerken, bir taraftan da ezân sesleri semâya yükseliyordu. Fetih böyle askerî bir mücadelenin neticesinde gerçekleşirse, şehrin en büyük kilisesi camiye

tahvil ediliyor ve ilk cuma namazı burada kılınıyordu. Fatih Sultan Mehmed de İstanbul'a girdikten sonra bu geleneğin tezahürü olarak evvelâ Ayasofya'ya geldi. Türk-İslâm tarihinin en müstesnâ hâdiselerinden biri kabul edilen "Feth-i Mübîn"den sonra Bizans Devleti tarihe karışınca, o tarihlerde dünyanın en büyük kilisesi olan Ayasofya (Saint-Sophie) fethin nişanesi olarak camiye çevrildi. Ayasofya'ya sığınan halka serbestlik tanınıp dışarıya çıkarıldıktan sonra Fatih, kutsal mabette ezân okuttu ve kendi hayratının ilk eseri olarak burayı vakfettiğini ilân etti. Ayasofya'nın üst katına da çıkan Fatih, yapının azameti karşısında hayranlığını gizleyemedi; ancak harap hâli karşısında çok üzüldü ve en kısa zamanda imarına başlanması için emir verdi.

Fatih Sultan Mehmed, fetihten üç gün sonra cuma namazını hocaları, komutanları ve askerleriyle birlikte Ayasofya'da kıldı. Cuma namazı öncesinde askerlerin desteğinde gece gündüz çalışan mimarlar ve ustalar tarafından Ayasofya'daki tasvirler, heykeller, putlar kaldırıldı. Duvarlardaki meşhur mozaiklerin de üzerleri kapatıldı. Binanın kıble tarafına mihrap yapıldı ve bir minber konuldu. Bu arada üç gün zarfında ahşaptan bir minare inşâ edildi. Ayasofya'da kılınan ilk cuma namazında imamet makamına fethin mânevî mimarlarından Akşemseddin Hazretleri geçti ve Fatih nâmına ilk hutbeyi yine bu nuranî zât okudu.

Fatih Sultan Mehmed, yeryüzünün en eski yapılarından biri olan Ayasofya'yı vakıf hâline getirmiş ve kıyamete kadar cami olarak kalmasını bir fermanla vasiyet etmişti. Harap ve bakımsız vaziyette teslim alınan Ayasofya, Osmanlı mimarları tarafından özenli bir şekilde tamir edildi. Fetihten sonraki günlerde yapılan çalışmalar daha sonradan kapsamlı bir şekilde yeniden ele alındı ve muhteşem mabedin varlığını muhafaza etmesi sağlandı. Bu imar faaliyetleri sırasında Ayasofya'nın çan kulesi bile yıkılmadı. Zaman içerisinde Ayasofya'ya medrese, kütüphane, mahfil, şadırvan, sıbyan mektebi ve muvakkithanenin yer aldığı zengin bir müştemilât kazandırıldı. Mimar Sinan da, tarihi binayı ayakta tutabilmek için ciddi tedbirler aldı ve etrafına ördüğü destekleyici payandalarla yapının günümüze kadar sapasağlam ulaşmasını sağladı. Ayrıca Fatih devrinden itibaren Ayasofya için zengin gelir kaynaklarına sahip vakıflar kuruldu. Birçok vazifeli insanın tayin edildiği Ayasofya böylece en önemli İslâm sitelerinden biri hâline geldi. Ayasofya ve İstanbul genelinde yapılan çalışmalarla, 1204'de şehri işgal ettikten sonra sanat ve kültür eserlerini yağmalayan Avrupa Haçlılarından geriye kalan tahribatın kötü izleri ortadan kaldırıldı. Bizanslıların muhasara sırasında surlarda açılan gediklerin tamirinde kullanmak için yıkarak malzemesini kullandıkları binalar arasında bazı kiliseler de vardı. Günümüzde

"Zeyrek Camii" diye bilinen eski kilise de Ayasofya gibi Osmanlılar zamanında özenle korundu.

Fetihten sonra camiye çevrilen ve bu vasfını asırlarca muhafaza eden Ayasofya, 1934'te bir oldubitti neticesinde müze hâline getirildi. O tarihten itibaren de Ayasofya hakkında yapılan münakaşalar eksik olmadı. Türkiye'de aklıselim sahibi kimsenin razı olmayacağı aşikâr iken, yeni hazırlanan Vakıflar Kanunu çerçevesinde Ayasofya'nın azınlıklara verileceği gündeme getirildi. Bu noktada şu hususu unutmamak lâzımdır: Ayasofya'nın tapu senedi devletimizin elindedir. Ayasofya ve üzerinde bulunduğu arazi Fatih Sultan Mehmed Vakfı'na aittir. Bundan dolayı kimse Ayasofya üzerinde hak iddia edemez. Mevcut durumda kimsenin ve herhangi bir kurumun Ayasofya'yı azınlıklara veya Patrikhaneye devretmeyi gündeme getirme hakkı yoktur. Bizanslılara karşı kazanılan Malazgirt Zaferi (1071) sonrasında Türkmen boylarının yerleşmesiyle birlikte Anadolu bir Türk yurdu hâline gelmeye başlamış; ancak Anadolu'nun tapusu tam mânâsıyla Türklerin eline İstanbul'un fethi sonrasında geçmiştir. Feth-î Mübin'in sembolleri arasında en başta Ayasofya gelmektedir. İstanbul'un fethini bir "destan" olarak vasıflandıran Cahit Tanyol'un bu husustaki değerlendirmesi dikkat çekicidir: "İslâm, Türk ve dünya tarihinin en önemli hâdiselerinden biri olan bu muazzam fetih, bizim

bu topraklardaki hâkimiyetimizin, sahipliğimizin anahtarıdır. Günün beş vaktinde Ayasofya minarelerinden havayı dalgalandıran ezân, beş asırdan beri bütün dünyaya bu toprakların sahibi olduğumuzu ilân etmektedir."

KUTLU FETİH SONRASINDA YAŞANAN GELİŞMELER

İSTANBUL'UN FETHİ'NİN ÇEŞİTLİ SAHALARDAKİ NETİCELERİ

Stratejik açıdan fevkalâde önemli bir noktada bulunan İstanbul, tarih boyunca birçok kavim ve devlet tarafından tam 28 defa kuşatıldı. Makedonya, Pers, Emevî, Abbasî, Lâtin ve Ceneviz orduları konumu ve güzelliği sebebiyle bir cazibe merkezi olan şehri ele geçirmeye çalıştı. Osmanlıların da kuruluş yıllarında defalarca kuşattıkları şehir, ancak Fatih Sultan Mehmed tarafından gerçekleştirilen 29. kuşatmada teslim oldu. Son Bizans İmparatoru XI. Konstantin'in ne cesareti ne de enerjisi devleti yıkılmaktan kurtaramadı. Kökü Anadolu'ya dağılan Devlet-i Âliye'nin gerçek kuruluşu İstanbul'un fethiyle gerçekleşti. Şüphesiz bu muvaffakiyette Fatih'in kararlı tavrı çok büyük bir rol oynadı. O, öyle bir azim ve iradeye sahipti ki, Bizanslıların bütün savunma stratejileri karşısında; hattâ Osmanlı gemilerinin geçişini engellemek için Haliç'in

girişini zincirle kapattıkları zaman dahi umudunu yitirmedi ve dünya harp tarihine geçen çok mühim bir hamle ile gemileri karadan yürüterek Haliç'e indirmeyi başardı.

Hazreti Peygamber'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) müjdesine binaen Müslümanların İstanbul'u fetih arzusu çok erken dönemlerde başlamış ve Emeviler devrinden itibaren İslâm orduları şehri kuşatmışlardı. Bu süreçte Allah Resûlü'nün (sallallâhu aleyhi ve sellem) mihmandarı Ebû Eyyûb el-Ensâri Hazretleri başta olmak üzere sahabi ve tabiînden çok sayıda insan Konstantiniyye'nin efsanevî surları önünde şehid düştü. Abbasiler zamanında da belli bir dönem Bizans üzerindeki baskı devam etti. Haçlı Seferleri sonrasında ortaya çıkan siyasî durum, Bizans Devleti'nin ömrünü uzattı. Sahabe kuşağı ile başlayan kutlu fetih hareketi, Osmanlılar devrinde başarıya ulaştı. Kuruluş devrinde şehir altı defa muhasara edildi. Yedinci kuşatmada muazzam askerî teknikler kullanarak Bizans'a karşı mücadele veren Sultan II. Mehmed'e ve kutlu ordusuna Hicri 857'de Konstantiniyye'nin fethi nasip oldu. Daha evvel nice hükümdarlar ve sultanlar, herkesin sahip olmayı hayal ettiği bu şehri almaya çalışmış; hayli kalabalık ordularla gelmelerine rağmen, muhkem surların önünden büyük zayiatlar vererek geri çekilmişlerdi.

İstanbul'un fethiyle 1058 yıllık Bizans Devleti tarih sahnesinden çekildi. Bizans'ın düşmesini hiç de hoş

karşılamayan Avrupa, Osmanlılara karşı mücadelesinde önemli bir müttefikini kaybetti ve Türk-İslâm dünyası karşısında gerilemeye başladı. Hâliyle bu durum, Bizans tehdidinden kurtulan ve bir cihan devleti olma yolunda ilerleyen Osmanlı Devleti'nin Avrupa yönündeki ilerleyişini kolaylaştırdı. Tuna Nehri'ne kadar olan topraklar, "Ben ölsem şehidim, öldürsem gaziyim" mülâhazasıyla hareket eden ecdadımız tarafından hâkimiyet altına alındı. Balkanlarda yaşayan yerli halklara karşı sergilenen hoşgörülü tutum, Boşnak ve Arnavut gibi köklü Balkan uluslarının İslâm'ı benimsemelerine zemin hazırladı.

İstanbul'un fethi Türk ve Dünya tarihi açısından çok önemli neticeler doğurdu. Kısa ve orta vadede fetih, hem Türk-İslâm dünyasına hem de Avrupa devletlerine tesir eden siyasî, askerî, içtimaî, iktisadî ve dinî gelişmeleri ortaya çıkardı. Osmanlı Devleti'nin İslâm âlemindeki saygın konumu bir kat daha arttı. Doğu Roma İmparatorluğu'na son verdikten sonra Edirne'ye dönen Fatih Sultan Mehmed, Avrupa ve Dünya siyasetini yeniden gözden geçirdi. Osmanlıların silâh teknolojisindeki üstünlüğü büyük devletler tarafından görüldü.

Osmanlı coğrafyasının tam kalbinde yer alan İstanbul'un fethedilmesiyle çok uluslu bir imparatorluk olma yolunda ilerleyen Devlet-i Âliye'nin iki kıtaya yayılan Anadolu ve Rumeli toprakları birleşti. İki parçalı yapının

sona ermesi ve toprak bütünlüğünün sağlanmasıyla bir mânâda imparatorluğunun kesin kuruluşu gerçekleşti. Kendini Roma İmparatorluğu'nun sahibi olarak gören Fatih Sultan Mehmed, İstanbul'un fethinden sonra dört bir yanda büyük fütûhatlar gerçekleştirdi. Osmanlının "gazi devlet" sıfatı, Fatih devinde her zamankinden daha belirgin bir hâl aldı.

İstanbul'un fethedilmesiyle aynı zamanda yeryüzünde yeni bir medeniyet projesinin temelleri atıldı. Fatih Sultan Mehmed'in başarısı sadece maddî saha ile sınırlı kalmadı; İstanbul gibi asırlardır çok iyi korunan ve tarihi misyonuyla büyük ehemmiyet taşıyan bir yarımadanın fethedilmesinden sonra köklü değişimlerin yaşanacağı bir medeniyet hamlesi başladı. Aslına bakılırsa hakiki fetih, kafa ve gönüllerde gerçekleşti. Zamana yayılan mânevî fetih İstanbul'da günümüzde hayranlıkla ziyaret ettiğimiz muhteşem eserleri vücuda getirdi. Fethin ilk yıllarından itibaren âdeta bir gül bahçesine (gülizar) dönüşmeye başlayan tarihi şehrin yedi tepesinde, Türk-İslâm sanatının incelikleriyle bezenen birçok kıymetli eser ihtişamla yükselmeye başladı. Dünya hayatındaki en büyük hünerlerden birinin şehir kurmak ve içinde yaşayan halkın kalbini kazanmak olduğunu ifade eden Fatih, bu fikrini fetihten sonra yeniden ihyâ ettiği İstanbul'da hayata geçirdi. Şehrin sönmüş ve harap olmuş güzelliği, Fatih gibi bir bilge sultanın ve Osmanlı medeniyetini inşâ eden mahir

ustaların, mimarların elinde yeniden hayat bulmaya başladı. Bir dünya şehri olan İstanbul, siyasî açıdan olduğu kadar mimarî ve estetik açıdan da devrinin en güzel şehirlerinden biri hâline geldi. Maddî ve mânevî sahada ecdat eliyle yapılan hizmetler neticesinde bambaşka bir görünüme kavuşan şehir, bir Mutluluk Kapısı (Dersaâdet) oldu.

Fetihten sonra Osmanlı Devleti'nin başşehri yapılan İstanbul, Türk-İslâm dünyasının idare, ticaret ve kültür merkezi olma konumunu Devlet-i Âliye yıkılana kadar devam ettirdi. Fatih'in emaneti olan şehir, Osmanlı padişahları, devlet adamları ve hayırsever halk tarafından yaptırılan nadide eserlerle süslendi ve bir mânâda köklü Türk-İslâm medeniyetinin hülâsası oldu. Bu sayede kutlu şehir, farklı dinden, dilden ve kültürden insanların toplandığı bir cazibe merkezi olma özelliği kazandı. Doğrusu İstanbul'un her açıdan bir Türk-İslâm şehri hâline gelmesi ve Osmanlı medeniyetinin harikulâde eserleriyle donatılması en az fethedilmesi kadar önemli bir hâdiseydi. Evet, fethin üzerinden bir asır bile geçmeden bütün bir şehir Türkleşti ve İslâmlaştı. Aslında bu süreç daha ilk fetih günlerinde kendini belli etmeye başladı. Şöyle ki: İstanbul'un fethi sırasında şehir içindeki çatışmalarda şehit olan sekbanlar ve yeniçeriler, Fatih'in emri ile bulundukları yere defnedilmişlerdi. Bu defin işlemi bittiğinde İstanbul bir anda bu mânevî atmosferle birlikte bir İslâm şehri hâline dönüşüverdi. Tarihi Yarımada'nın sokakları

arasında muhafaza edilen küçük şehitlikler ve kabirler fethin yadigârı olarak günümüze kadar varlığını korudu.

Fetihten sonra Anadolu'nun muhtelif yerlerinden insanlar İstanbul'a göç ettirildi. Bilhassa Candaroğulları Beyliği'nin hâkimiyeti altındaki Kastamonu havalisinden gelen Türkmenler, İstanbul'un ilk yerli nüfusunu oluşturdu. Şehrin mânevî dokusunun sağlam olması adına bir taraftan mabetler inşâ edildi, bir taraftan da Anadolu'da kök salmış bulunan tarikatlara mensup çok sayıda meşayıh, İstanbul'a dâvet edildi.

Osmanlılar zamanında maddî ve mânevî sahada geniş çaplı imar faaliyetleri yapılan İstanbul'da, Roma ve Bizans medeniyetinin üzerinde yepyeni bir uygarlık bina edildi. Bizans mirasının üzerinde güçlü dinamiklerle yükselen Osmanlı Devleti'nin, dünya siyasetindeki rolü arttı. Avrupalı devletler tarafından fetihten sonra İstanbul'da daimî elçilikler açılmaya başlandı.

Tükenmez bir enerji ve azimle Devlet-i Âliye'nin kuruluş devrinden yükseliş devrine geçişini sağlayan Fatih Sultan Mehmed, İstanbul'un fethinden sonra mutlak bir iktidar sahibi oldu. Sağlam ve köklü bir devlet merkezi tesis eden Fatih, Osmanlı Devleti'nin merkeziyetçi, mutlak bir imparatorluk olmasını sağladı. Bir "imparatorluk" veya asıl ifadesiyle "Devlet-i Âliye" olma yolunda hızla ilerleyen Osmanlıların yükselişinde rol oynayan unsurlardan ilki,

"i'lây-ı kelimetullah ruhu" yani mânevî, ahlâkî değerlere ve İslâmiyet'e bağlı kalınmasıydı. İkincisi, bilhassa yükselme dönemlerinde tam mânâsı ile bir hukuk devleti olmasıydı. Üçüncüsü, devletin devam ve bekâsına vesile olan malî ve askerî sistemin mükemmelliğiydi. Dördüncüsü, epey bir zaman verimli bir şekilde işleyen kapıkulu sistemiydi. Beşincisi, ilme ve ilim adamlarına ehemmiyet verilmesi ve bu sahada hür düşünceye sahip çıkılmasıydı. Altıncısı ilmiyede, seyfiyede ve kalemiyede vazifelerin ehil insanlara verilmesiydi. Tabii bütün bu sebeplerin tesiri ile kuruluş ve yükseliş dönemlerinde Osmanlı idarecilerinde rüşvet, suiistimal, sefahat, israf, lüzumsuz masraflar, vatandaşa zulüm yapma ve benzeri kötülükler yok denecek kadar azdı.

Tarihteki birçok imparatorluğun "sömürü" düzenine dayanan işleyişlerine karşın; Devlet-i Âliye, halkını daima gözeten ve himaye eden bir idarî yapıya sahip oldu. Bu seviyeye ulaşabilme adına merkezî otoritenin çok sağlam olması gerektiğine inanan Fatih Sultan Mehmed, fetihten sonra güçlü ailelerin merkez üzerindeki baskılarını ortadan kaldırdı. Devletin işleyiş ve düzeni yeni baştan tanzim ve inşâ edildi. Böylece bir taraftan topraklar genişledi, bir taraftan da kısır iç çekişmeleri ortadan kaldıran siyasî istikrar sağlandı. Fatih, bu hamlelere fetih hâdisesi kadar ehemmiyet verdi. Bu sayede içe dönük çekişmeleri ve iktidar kavgalarını aşan Osmanlı, uzun ömürlü bir devlet

oldu. Bütün enerjisini dışa ve dış siyasete ayırmanın rahatlığı içerisinde Batılı devletlere karşı çok daha rahat strateji geliştirmeye başladı. Fetihten sonra kara ve deniz kuvvetlerinin büyük bir kısmı batı yönünde kullanılarak askerî ve siyasî dengelerin Osmanlı Devleti lehine işlemesi için avantaj sağlandı. Bu sayede büyük bir potansiyele erişen Osmanlı, Fatih'in gerçekleştirdiği köklü reformların ve hamlelerin üzerinden çok geçmeden, Yavuz Sultan Selim devrinde İslâm dünyasının liderliğini de üstlendi.

İstanbul'un fethinin ticarî ve iktisadî sahalarda da önemli neticeleri oldu. Her şeyden evvel Boğazlar üzerinden yapılan ticaret bütünüyle Osmanlı Devleti'nin kontrolüne geçti. Uygulanan serbest ticaret politikalarıyla uluslararası bir ticaret merkezi hâline gelen İstanbul, İpekyolu'nun en önemli finans kaynaklarından biri oldu. Dünyanın her tarafından İstanbul'a mal geliyor ve aynı yoğunlukta mal çıkışı yapılıyordu. Ülkenin coğrafî konumu bölgesel ve milletlerarası ticaretin gelişmesi adına çok müsaitti. Doğu ve Batı ülkeleri arasındaki ticaretin gelişmesinde bir köprü vazifesi üstlenen ve geniş yelpazede bir ticarî mübadele hacmine sahip olan Osmanlı Devleti'nde, uluslararası ticaretin gelişmesi için aracı olarak görülen yabancı tüccarlara ayrıcalık tanınıyordu.

İstanbul ve Boğazların Osmanlı hâkimiyetine geçmesi iktisadî açıdan Avrupalıların Osmanlı Devleti'ne bağımlılığını arttırdı. Fetihten sonra Anadolu ve Rumeli

eksenli olarak genişlemesini devam ettiren ve imparatorluk hâlini almaya başlayan Osmanlı, Fatih'in isabetli ticarî tedbirleri sayesinde önemli iktisadî faaliyetlere sahne olmaya başladı. Ülkenin farklı bölgeleri arasında iktisadî entegrasyon kuruldu. Bölgeler arası ticarette İtalyanların yerini Türk, Yahudi, Rum ve Ermeni gibi yerli tâcirler ve onların gemicileri almaya başladı. Hangi dinden olursa olsun Osmanlı tebaası olan bir tüccar yabancılardan daha az gümrük vergisi ödüyordu. Aslına bakılırsa güçlü bir ekonomiye sahip olunan dönemlerde "Kapitülasyon" adı altında verilen ayrıcalıkların arkasında yatan esas hedef, yabancı tüccarları ülkeye çekebilmekti. Böylece hem ülke üretiminin ihtiyaç fazlasına talep meydana getirildi hem iç piyasada talep edilen malların girişi sağlandı hem de gümrük vergisi elde edildi. Kapitülasyonlar aracılığıyla yabancı tüccarları Osmanlı ülkesine çekmekten bir diğer maksat da, uluslararası yeni ticaret yollarının keşfiyle 16. yüzyılda okyanuslara kayma eğilimine giren Avrupa transit ticaretini Akdeniz'de tutabilmekti. Ayrıca Avrupa'da müttefik ülke sayısının artması ve bunlar arasında rekabetin meydana gelmesi gibi siyasî faydalar elde edildi. Ancak zamanla bazı sebeplerden dolayı bu durum aleyhte işlemeye başladı.

Fetihten sonra İstanbul'da devlet sadece tüccarı ve ticareti himaye etmekle kalmadı; gerekli ticarî altyapı yatırımlarının gerçekleştirilmesine de ehemmiyet verildi.

Fatih Sultan Mehmed 118 büyük dükkânı içine alan ve etrafında 984 ticarethane bulunan bugünkü Kapalıçarşı'yı inşâ ettirdi. Osmanlılar zamanında ülkedeki ticarî faaliyetlerin arttırılması için yapılan uygulamalardan biri de, farklı bölgelerde yaşayan tüccarların ve zanaatkârın büyük şehirlere yerleştirilmesiydi. Bu çerçevede fetihten sonra Bursa, Kefe gibi şehirlerden çok sayıda varlıklı tüccarın İstanbul'a gelip yerleşmesi sağlandı. İktisadî sahada bu siyasetin tatbik edilmesinde İstanbul, önceliğini daima korudu. Tıpkı ilim adamlarının olduğu gibi tüccarların da en fazla yoğunlaştığı Osmanlı şehri İstanbul oldu. İspanya'daki Katolik taassubundan ve engizisyon zulmünden kaçarak Osmanlıya sığınan Yahudilerin yerleştirilmesi neticesinde Selanik şehri de Osmanlı Devleti'nin en zengin ve hareketli merkezlerinden biri hâline geldi.

Osmanlı tebaasının deniz ticaretindeki ağırlığının artması ve ekonominin güçlenmesi bir süre sonra Osmanlı Devleti ile Venedikliler arasında siyasî gerginliklerin ortaya çıkmasına zemin hazırladı. Dünyadaki ticarî ve iktisadî dengelerinin değişmeye başladığı bu süreçte, İpekyolu üzerinden yapılan ticaretin Osmanlı denetimine geçmesi ve İstanbul'un dünya ticaretindeki rolünün artması üzerine, Batı Avrupa ülkelerindeki denizciler okyanuslara açılarak yeni ticaret yolları aramaya başladılar. Bu gelişme Avrupa'da büyük değişimlere kapı açacak olan coğrafi keşiflerin başlamasına sebep oldu.

Günümüzde bazı tarihçilerin benimsememesine karşın, umumî kabûle göre fetihle birlikte Ortaçağ sona erdi ve Yeniçağ başladı. İstanbul'un fethinden sonra İtalya'ya giden bir kısım Bizanslı bilginler, eski Roma medeniyetine ait eserleri inceleyerek Rönesans'ın gelişmesi adına fayda sağladılar. Gerçi bazı Rum büyükleri Batı'ya kaçtıktan sonra orada barınamadı; hattâ sefalete düşen bu Rumlardan tekrar İstanbul'a dönenler oldu. Georgios Trapezuntios, Kritovoulos, Amirutzes, Benedetto Dei, Criaco d'Ancona, Gaetalı, Jacopo Languschi gibi bazı Rum bilginleri ve entelektüelleri Fatih Sultan Mehmed'in yakınında yer aldılar. Batı ülkelerine gönderilen Rumca siyasî yazılar ve antlaşmalar da Rum kâtipler tarafından kaleme alınıyordu. Fetihten sonra Fatih'te mutlak bir hükümdar olma fikrinin yanında dünya hâkimiyeti fikri de gelişti. Prof. Dr. Halil İnalcık'a göre Fatih'in bu düşüncesinin kaynağı Türk-Moğol hakanlık, İslâmî hilâfet ve Roma imparatorluk fikriydi. Fatih'in İtalyan nedimlerine Roma tarihini okutması, onun bu geleneği kavramaya çalışmasının en belirgin deliliydi. Bizans kökenli olan ve yukarıda sözü edilen bazı isimler de Fatih'in dünyada tek imparatorluk inancını benimsemesinde rol oynadılar. Dahası Jakopo Languschi'ye göre dünyada bir tek imparatorluk, bir tek imân ve bir tek hükümdarlık olmasını iddia eden Fatih, bu birliği kurmak için en lâyık yerin İstanbul olduğunu düşünüyor ve bu

şehir sayesinde Roma İmparatorluğu'nun egemen olduğu toprakları hükmü altına almayı plânlıyordu. Çünkü bu imparatorluğun iki önemli merkezinden biri İstanbul'du. İmparatorluk merkezini fiilen ve hukuken elinde tutan Fatih, kendisini tarihin en önemli devletlerinden olan Roma İmparatorluğu'nun tabiî varisi olarak görüyordu.

O tarihlerde dünyanın en muhkem surları arasında kabul edilen İstanbul surları top gülleleriyle yıkılınca, Avrupa devletlerinin kralları, güçlü toplara sahip olmaya ve siyasî egemenliklerini paylaşmak zorunda kaldıkları feodal beylikleri bir bir ortadan kaldırmaya başladılar. Bu gelişme Avrupa'da siyasî yapının değişmesine sebep oldu. Derebeylik rejimi zayıflarken merkezi krallıklar güç kazandı.

Fatih Sultan Mehmed, fetihten sonra gerek Ortodokslara, gerekse Galata'da yaşayan Cenevizlilere serbestlik tanıdı. Oysa Türklerle dostluk antlaşması imzalayan Katolik Cenevizliler, kuşatma sırasında tarafsız kalacaklarını ifade etmelerine rağmen Bizans'a yardım etmişlerdi. İstanbul'un düşmesinden sonra surların çevresinde Ceneviz kökenli kumandanların ve askerlerinin ölülerine rastlanmıştı. İhanetleri meydana çıkınca ciddi şekilde korkan Cenevizliler, kendilerine çok ağır cezalar verileceğini düşünüyorlardı. Onlar bu düşüncede iken Fatih, fetihten iki gün sonra Galata'daki Ceneviz

valisini ve papazını kabul ederek üzüntülerini bildirdi. Surlarla çevrili mahallelerine sığınan ve ölümü bekleyen Cenevizliler için şer'î emân hükümlerini içeren bir ferman çıkartan Koca Sultan, "Evvelden olduğu gibi herkes sanat ve ticaretinde serbesttir. Kiliseler açık bulunacak, ancak çan çalınmayacaktır." diyerek Ortodoks Rumları olduğu gibi, Katolik Cenevizlileri de sevindirdi. Ayrıca Cenevizlilere serbest ticaret hakkı tanındı.

Halil İnalcık hocamızın belirttiğine göre Fatih Sultan Mehmed, fetihten sonra Lâtin Kilisesi ile birleşmeye taraftar olmayan Başbakan Grandük Lukas'a ve diğer Bizans soylularına iyi muamele etti. Soylu esirleri fidye ile kendisi kurtardı ve yanına getirtti. Şehrin boş kalmasını istemediğinden dolayı, fidyesini veren veya zaman içinde geri dönen Rumlara İstanbul'da yerleşme izni verdi. Belli bir süre vergiden muaf tutulan bu insanlara evler tahsis etti. "Hums-î Sultanî" olarak kendi payına düşen esirleri Haliç kıyılarına, muhtemelen Fener semtine yerleştirdi. Osmanlı sultanının sergilediği bu insanî tavır, Türklerin Avrupa yönündeki ilerleyişini hızlandıran unsurlardan biri oldu. Böylece cihanşümûl bir devlet hâline gelen Osmanlının hem sınırları genişlemeye hem de etnik yapısı çeşitlilik kazanmaya başladı. Fatih, takip ettiği bu siyasetle Hıristiyan birliğini bölmeyi, Katolik Kilisesi'ne karşı bir güç ortaya çıkarmayı, Ortodoks Kilisesi'ni kontrol altında tutmayı, idaresi altındaki Hıristiyanlara karşı

hoşgörüsünü fiilen göstermeyi ve Avrupa'daki fetihlerde Ortodoks nüfusu yanına almayı hedefledi. Geniş bir perspektifte bütün bunları yapmayı plânlayan Fatih, fetihten sonra Ermeni Kilisesi'nin de İstanbul'da teşkilât kurmasına imkân tanıdı.

Görüldüğü üzere Fatih Sultan Mehmed, İstanbul'u fethetmekle sadece yeni bir çağın başlamasını sağlamadı; toplumlar arasında sevgi, hoşgörü ve medeniyet kapıları da açıldı. İstanbul, farklı dinlere ve inançlara mensup insanların yüzyıllardır barış ve hoşgörü içerisinde yaşadığı bir medeniyet merkezi oldu. Hangi dine, ırka, mezhebe mensup olurlarsa olsunlar şehirde yaşayan insanların barış, huzur ve güven içerisinde hayatlarını devam ettirebilecekleri bir zemin hazırlandı. Fatih'in fermanı ile kimsenin hiçbir şekilde rahatsız edilmeyeceği, kiliselere dokunulmayacağı, herkesin huzur ve emniyet içinde ve özgür bir ortamda hayatını devam ettireceği ilân edildi. Bu ferman İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nden 485 yıl, Fransız İhtilali'nden 326 yıl ve Amerika'nın keşfinden 29 yıl öncesine aitti. Dünyada en çok belgenin insan hakları sahasında olduğu, buna rağmen en fazla sıkıntının da yine bu sahada yaşandığı inkâr edilemez bir gerçek iken, bahsi edilen sahada dünya tarihi boyunca en az sıkıntının yaşandığı zaman dilimi Osmanlı asırları oldu.

Fetihten sonra İstanbul'da, Bizans döneminde yer yer keyfî uygulamalara âlet edilen Roma Hukuku'nun yerine,

İslâm hukuk sistemi yürürlüğe sokuldu. Hiçbir suretle bu hususta çifte standarda müsaade edilmedi. Osmanlılar devrinde farklı dinlere mensup olanlar, hukukî hak ihlallerine mâruz kalmadan huzur ve emniyet içerisinde şehirlerde hayatlarını devam ettirebiliyorlardı. Tarih sahnesinde altı asrı aşan bir ömür süren Devlet-i Âliye'de nazarî plânda vaat edilenler, uygulamadaki istisnaî bazı hataların dışında aynen tatbik edildi.

İstanbul'un fethinin, ilmî sahada da neticeleri oldu. Taassuba dayalı Katolikliğin egemen olduğu Batı ülkeleri seviyesinde olmasa da, Bizans merkezinde skolâstik anlayışın tesirleri görülüyor ve özgür ilim düşüncesi kısıtlanıyordu. Fetihten sonra İstanbul, 15. asır idrakinin çok ötesinde ilmî çalışmaların yapıldığı ve ilim adamlarının hicret ettiği bir merkez hâline geldi. Daha evvel çeşitli eğlencelere sahne olan İstanbul sarayları, yüksek ilmî müzakerelere ve farklı sahalarda telif edilen eserlerin devlet erkânına takdim edilişine sahne olmaya başladı. Dünyanın ilk büyük üniversitelerinden biri kabul edilen Fatih Külliyesi'nde tıp ve felsefe gibi sahalarda daha sonraki asırlarda Avrupa'daki üniversitelerde ders kitabı olarak okutulacak eserler erken dönemde okutulmaya başlandı. Yeniçağ Avrupa'sındaki Rönesans hareketleri de İstanbul'un fethinin tetiklediği ilmî havanın tesirinde kaldı.

FETİH DESTANI'NIN HATIRLATTIKLARI

Günümüzde bizlere düşen önemli vazifelerden biri de bilhassa genç neslimize fetih şuurunu aşılamaktır. İstanbul'un fethine sadece tarihî bir hâdise nazarıyla bakmak, fetihle beraber nelerin değiştiğini tam mânâsıyla değerlendirememek hepimiz adına ciddi bir eksikliktir. Fethin maddî ne mânevî dinamiklerini bir kere daha idrak etmek, Fatih Sultan Mehmed'i kuşatma günlerinde mânen besleyen Akşemseddin Hazretleri gibi şahsiyetlerin rolünü ve duruşunu tekrar incelemek mecburiyetindeyiz. Bu mübarek vatanın mânevî coğrafyasının membaı olan Anadolu'yu; İstanbul'un Türkleşmesine ve İslâmlaşmasına fayda sağlayan mâneviyat erenlerini daha yakından tanımak ve tanıtmak zorundayız. Bu noktadaki gayretimiz, Asr-ı Saadet'ten sonra içtimaî devlet anlayışının en üst seviyede temsil edildiği Osmanlı asırlarını daha iyi anlamamızı sağlayacaktır.

Allah Resûlü'nün (sallallâhu aleyhi ve sellem), "mutlaka" vurgusunu yaparak fethedileceğini müjdelediği Konstantiniyye'nin İslâm topraklarına dâhil olması çok büyük bir anlam taşımaktadır. Fethin tarihî plândaki kıymeti bu noktada fevkalâde bir ehemmiyet arz etmektedir. Yahya Kemal, 1453 tarihini Bizans açısından anlamlı bulurken, İstanbul'un Hicri 857'de fethedildiğine vurgu yapar. Ancak şu husus da çok dikkat çekicidir: 1453 tarihi iki önemli hâdise hatırlandığında ayrı bir değer kazanır. Bunlardan birincisi, 1258'de Bağdat'ın Moğollar tarafından işgal edilip yağmalanmasıdır. Fetih, Abbasî Devleti'nin yıkıldığı; bir devrin sona erdiği, ilim ve irfan hayatının büyük zararlar gördüğü bu acı hâdiseden 195 yıl sonrasına rast gelir. Osmanlı Devleti, Bağdat'ın düşüşünden 41 yıl sonra kurulmuştur. Daha enteresan olan ise, Osman Gazi tam da Bağdat'ın düştüğü yıl doğmuştur.

Bilindiği gibi Bağdat, İslâm medeniyetinin Doğu'daki en önemli merkezlerindendi. Moğolların Bağdat'ı işgal etmesi siyasî ve askerî otoriteyi çökertmekle kalmadı, kültürel ve ilmî birikime de çok büyük bir darbe vurdu. 711'de Tarık bin Ziyad'ın önderliğindeki İslâm ordularının ayak basmasıyla yepyeni bir dönemin başladığı Endülüs ise, Batı'daki en önemli kültür merkeziydi. Batı'da Endülüs'te, Orta Asya'da Semerkand'da İslâm kültür ve medeniyeti sahasında çok önemli mesafeler alınmış olmasına rağmen, bu iki merkez Bağdat'ın harap

olmasıyla ortaya çıkan boşluğu dolduramadı. Her iki yapı da uzun ömürlü olamadı. İşte o çöküş yıllarında doğan Osman Gazi'nin kurduğu devlet, askerî ve siyasî sahada olduğu gibi içtimaî ve kültürel sahalarda da İslâm âleminin ihtiyaç duyduğu dinamizmi temsil etmeye çalıştı. Osmanlının üstlendiği bu misyon, İstanbul'un fethinden 39 yıl sonra, 1492'de Batı'da İslâm medeniyetinin son merkezi olan Gırnata'nın Haçlı orduları tarafından işgal edilip yağmalanmasıyla ayrı bir anlam kazandı. Osmanlı Devleti, İslâm'ın hem doğu hem de batı kanadının bıraktığı boşluğu doldurmak gibi ağır bir mesuliyetin altına girdi. Bu çerçevede şunu rahatlıkla söyleyebiliriz ki, şayet Osmanlı Devleti kurulmasa ve böylesine bir hâkimiyet sahasına erişemeseydi, ihtimal İslâm dünyası 20. yüzyıl başlarında mâruz kaldığı zilleti çok daha erken dönemlerde yaşayacaktı. Bu açıdan bakıldığında İstanbul'un fethine çok daha derin anlamlar yüklemek mümkündür.

Fetih destanına olağan bir tarihî hâdise nazarıyla bakamayız ve sadece maddî plânda bir değerlendirme yaparak fethi hakikî veçhesiyle idrak edemeyiz. İstanbul'un fethi, İslâm tarihinin kırılma noktalarından biridir. Doğru okunduğu takdirde görülecektir ki Feth-i Mübin, Osmanlıların yepyeni bir solukla İslâm sancağını devraldıkları hamle sürecinin başlangıcıdır. Hem fethin hem de bu büyük zafere nail olacak komutan ve askerlerinin âlemlere rahmet olarak gönderilen Son Nebi (sallallâhu

aleyhi ve sellem) tarafından asırlar evvel müjdelenmesi, bu fikri destekleyen en büyük delildir. Dolayısıyla bunun idrakinde olanlar tarafından gayet iyi bilinmektedir ki fetih coşkusu, 29 Mayıs 1453'te bitmemiş; zaman zaman inkıtaa uğrasa da asırlarca devam edecek kutlu fetihler tam da o gün başlamıştır.

PATRİKHANEYE GÖSTERİLEN MÜSAMAHA VE HIRİSTİYANLIK İDDİALARI

İstanbul'un fethinden sonra yaşanan gelişmelerden biri de, Fatih Sultan Mehmed'in Ortodoks Patrikhanesi'nin varlığını devam ettirmesine izin vermesi oldu. Osmanlılara karşı şehri savunmakta zorlanacağını bilen Bizans imparatoru, Haçlı ruhunu yeniden canlandırabilmek için, Ortodoks ve Katolik kiliseleri arasındaki tarihi husumetleri ve ihtilâfları bir kenara bırakarak ortak bir zeminde buluşmayı hedeflemiş ve Katolik dünyasının ruhanî lideri Papa'dan destek istemişti. Ortodoksları yeniden Vatikan'a bağlamayı plânlayan imparatorun baskısıyla Patrik II. Anastasios makamından istifa ettirilmiş ve Papa tarafından gönderilen Kardinal İzidor başkanlığında Ayasofya'da ayin yapılmıştı. Ayin sırasında iki kilisenin birleşmesine taraftar olanlar Ayasofya'yı doldurmuş; buna karşın Lâtinlerin 1204'te şehri istilâ ettikleri sırada Ortodokslara yaptıklarını unutmayanlar durumu nefretle karşılamışlardı.

Osmanlıların fethettikleri beldelerdeki halka hoşgörü ve adaletle davrandıklarını, himayeye aldıkları Hıristiyanların can ve mal emniyetini sağladıklarını bilen Rumlar, Türklerin kendilerine de böyle davranacaklarını ve inançlarında serbest bırakacaklarını biliyorlardı. Rumlar, Türklerin bir yeri zorla işgal ederek başkalarının toprağını ve o toprak üzerinde yaşayanların haklarını gasp etmediğini görüyor ve bu noktada Osmanlı himayesinde olan gayrimüslimlere gıptayla bakıyorlardı. Bizans imparatorunun şehri kuşatan Osmanlı ordusuna karşı Avrupa'dan yardım alabilmek için tavizler verdiği günlerde, Türk hâkimiyetine girmeyi kabul eden Rumlar arasında, "Konstantiniyye'de Kardinal şapkası görmektense, Türk sarığı görmeyi tercih ederim." sözü söylenir olmuştu.

İstanbul, Osmanlı hâkimiyetine girdiğinde "Patriklik" makamı boş bulunmaktaydı. Fatih Sultan Mehmed, fetihten sonra Ortodoks ruhbanlara kendi kanunlarına göre patriklerini seçmelerini emretti. Ortodoks din adamlarının aralarında uzlaşıp patrik olarak Fatih'e tavsiye ettikleri isim, tam bir Katolik düşmanı olan Gennadios oldu. Fatih, Bizans'ın son döneminde Vatikan'ın yaptığı Katolik Kilisesi ile birleşme teklifini kabul etmeyen Gennadios'u bir devlet başkanı gibi karşıladı. 12 havarinin resimlerini ihtivâ eden bir taç ve elmas âsâ hediye ettikten sonra ona "Milletbaşı" unvanını verdi. Böylece Fatih, Hıristiyan âleminin dinî bir zeminde birleşmesinin ve

sadece Roma nezdinde temsil edilmesinin önüne geçmiş oldu. Patrikhane'nin Osmanlı himayesine alınmasıyla hem imparatorluk sınırları içindeki Ortodoks ahâlinin siyasî beklentilerinin önüne geçildi hem de kiliselerin birleşmesi engellenerek Haçlılara karşı mücadelede avantaj kazanıldı. Fatih'in Ortodoks Patrikhanesi'ne, diğer Hıristiyan mezheplere ve Yahudilere sağladığı haklar ve hürriyetler, İslâm Hukuku'nun inançlara saygılı olmayı esas alan emirlerini yerine getirmekten başka bir şey değildi.

Burada şu hususu da hatırlamak gerekir: Devlet adamlığının yanında aynı zamanda büyük bir İslâm âlimi olan Fatih Sultan Mehmed, takip ettiği siyaset çerçevesinde Ortodoks ve Katolik Mezhebi arasında dengeli bir yaklaşım sergiliyordu. Bu açıdan İstanbul'un fethinden sonra Hıristiyanlık konusunda uzman olan şahıslardan istifade etmesini bildi. Hıristiyanlık hakkında bilgi istediği insanlardan biri de Ortodoksların başına patrik olarak tayin ettiği Gennadios idi. Dinler tarihi hakkında oldukça güçlü bir altyapıya sahip olan Fatih, Patrik Gennadios ile Hıristiyanlık dini ve Batı kültürü hakkında ilmî, fikrî ve dinî müzakereler yapıyordu. Gennadios, "Hıristiyanlığa Dair" isimli bir kitapçık kaleme aldı ve bu eser Türkçe'ye tercüme edildi. Fatih ayrıca Lâtin Kilisesi aleyhindeki Ortodoks din adamlarından, Hıristiyanlık dini ve tarihi ile alâkalı ilmî münazaralar yapmalarını istiyor ve onların fikirlerini dikkatle takip ediyordu. Gerçi bu durum Fatih'in Batı kültürüyle ilk karşılaşması

değildi, şehzâdeliği sırasında Manisa Sarayı'nda iken bu diyalog başlamıştı. Fetihten sonra İtalyan bilginlerini ve sanatkârlarını sarayına dâvet etmesi, onlarla Roma ve Batı tarihini müzakere etmesi, dikkat çekiciydi. Düşünce ufku son derece geniş olan Osmanlı sultanının etrafında Ciriaco d'Ancona, Angela Vadio, G. Stefano, Emiliano gibi Batılı hümanistler vardı. Hıristiyanlık tarihinin en önemli devleti olan Roma İmparatorluğu'nun doğu kanadını hâkimiyeti altına alan Fatih, aynı zamanda Hıristiyanlık dinine ait nadide eserlerden müteşekkil bir koleksiyon meydana getirmişti.

Hayatı oldukça geniş bir perspektiften değerlendiren Fatih Sultan Mehmed'in bu hususiyetleri; Ortodoks-Katolik ayrımı yapmadan himayesi altındaki gayrimüslimleri adalet ve hoşgörüyle idare etmesi, inançlarını ve kültürlerini yaşamaları hususunda serbestiyet tanıması, bir kısım Hıristiyanlar tarafından onun gizli Hıristiyan olduğu şeklinde yorumlandı. Yani Fatih'in, Hazreti İsa'ya ve Hazreti Meryem'e inanan âlim bir Müslüman olarak, onlarla alâkalı gerçek hatıralara ve objelere merak duymasının son derece tabii olduğunu görmezlikten gelen günümüzdeki bazı insanlardan çok daha evvel, onun Hıristiyan olduğu; hattâ Doğu'dan çıkıp Hıristiyanlığı kurtaracak ümidiyle beklenen kral olabileceği dillendirilmişti. Bazı Bizans tarihçilerinin ve daha sonraki asırlarda Hammer'in iddialarına göre, fetihten sonra Patriklik makamına tayin

edilen Gennadios, Fatih'e Hıristiyan olması için propaganda yaptı. Bu hususu diline dolayıp gündeme getirenlerin her şeyden evvel propaganda yapmakla kabul etmenin ayrı şeyler olduğunu bilmeleri gerekir. İkinci olarak, gerçeği yansıtmayan bu yöndeki söylentiler bir tarafa Fatih, hayatı boyunca İslâm'ın hükümlerinin tatbik edilmesi ve i'lây-ı kelimetullah için mücadele etti. Hiçbir şekilde ne Hıristiyanlığa meyletti ne de iddia edildiği gibi Papa'ya mektup yazdı. Aksine, Katolik dünyasının mânevî önderi Papa II. Pius, -gönderememiş olmakla birlikte- 1461'de Fatih'e bir mektup yazarak, "Katolik olması durumunda kılıçsız ve donanmasız bütün Hıristiyanlara hükümdar olabileceğini" ifade etti. Mektubun yazıldığı tarihe dikkatinizi çekmek isterim. Zirâ 1461'de Trabzon Rum İmparatorluğu Fatih'in eliyle yıkılmış ve Doğu Karadeniz Osmanlı sınırlarına dâhil olmuştu. Avrupa Hıristiyan devletlerinin Osmanlı Devleti'ni silâh gücüyle durduramayacağını gören Papa'nın, iddialı vaatlerde bulunarak Fatih'i Hıristiyan olmaya dâvet etmesi bu açıdan bakıldığında bir bakıma tabiiydi.

Papa II. Pius'un mektubunun Osmanlı sultanına ulaştığı şüpheli; ancak Fatih Sultan Mehmed bu mektuptan ajanları vasıtasıyla haberdar olmuş olabilir. Bir de şunu dikkate alalım. Acaba bu mektup Fatih'e ulaşmış olsaydı, değişen bir şey olacak mıydı ve kendisini Batı Roma'nın da varisi olarak gören Osmanlı sultanı, Papa'nın mektubuyla Hıristiyanlığa meyledecek miydi? Tarih sahnesinden

çekilinceye kadar Osmanlı hanedan mensupları arasındaki taht kavgalarında taraf olan ve şehzâdeleri çıkarları doğrultusunda kullanmak isteyen Bizans'ın, hiçbirini aldatıp Hıristiyan yapamaması zannederim bu hususta bizlere bir fikir veriyor. Papa II. Pius, 1475'te Treviso'da basılan ve orijinali Vatikan arşivlerinde bulunan mektubunda, Osmanlı sultanını Hıristiyanlığa dâvet ettikten sonra şu hususlara dikkat çekmişti:

Fatih Sultan Mehmed, şayet Hıristiyanlığı kabul ederse meşru imparator sıfatıyla dünyanın en kudretli hükümdarı hâline gelecek ve kendisine "Grekler'in ve Şark'ın imparatoru" unvanı verilecekti. Böylece güçle elinde tuttuğu topraklar hukuken de kendisinin malı olacak ve bütün Hıristiyanlar kendisine saygı göstereceklerdi. Papa II. Pius, resmen "Yeni Konstantin" ilân ettiği Fatih'in, Hıristiyan kralların en büyüğü ve Roma'nın varisi olmaya lâyık ilk isim olduğunu söylerken, elbette ki bir hesabın ve menfaatin peşindeydi. Fatih'e karşı açıkçası onun gülüp geçeceği böyle bir teklifi yaparken asıl niyeti, Osmanlılar üzerine büyük çaplı bir Haçlı seferi gerçekleştirmeye razı edemediği Avrupa Hıristiyan krallarına gözdağı vermekti. Osmanlı Devleti'nin Batı yönündeki ilerleyişinin meydana getirdiği tesirlerin farkında olan Papa, Fatih'i bu şekilde yanına çekmeye çalışmakla, Avrupa siyasetindeki inisiyatifini kaybetmemeyi ve kralların bağlılığını sağlamayı hedefliyordu.

Papa II. Pius böylesine hedefler peşinde koşarken, yüzyıllardır birbirine düşmanlık besleyen Ortodoks ve Katolik mezhebine mensup insanlar, idarede hoşgörü ve adaletin hâkim olduğu Osmanlı coğrafyasında huzur ve serbestiyet içerisinde yaşıyorlardı. Bir İslâm devleti olan Osmanlı, yeryüzünde sınırları içerisinde en fazla Hıristiyan bulunan ülkelerden biri hâline gelmişti. Bu durumu kabullenemeyen ve ikili oynayan Papa II. Pius, ne Fatih'ten ne de Avrupa Hıristiyan krallarından beklediğini elde edemeyince hayal gücünü zorlayarak kurduğu Haçlı ordusunun başına geçmek için 1464'te Ancona limanına geldi. Ancak ortalıkta birkaç ticaret gemisinden başka bir şey yoktu. Destek sözü veren Venedikliler dahi gelmemişti. Bu şoku yaşadığı dakikalarda Haçlı seferi için toplanan kara ordunun da bir salgın hastalıkta telef olduğunu öğrenen Papa, aldığı haber sonrasında müthiş derecede sarsıldı ve çok geçmeden öldü.

Doğu Roma İmparatorluğu'na son veren Fatih Sultan Mehmed'in, kendisini Batı Roma İmparatorluğu'nun, dolayısıyla Katolik dünyasının mirasçısı olarak görmesi son derece tabiiydi. Yalnız Fatih'in bunu din değiştirerek yapmayacağı da ayrı bir gerçekti. Ortodoks patriğini, Ermeni patriğini Yahudi hahambaşını pâyitahta yerleştiren Fatih, yeni hedefi Batı Roma topraklarını daha yakından tanımak için 1456'da etrafındaki bilginlerden Amirutzes'e dünyanın haritasını yaptırdı.

OSMANLI MİLLET SİSTEMİNDE PATRİKHANENİN ROLÜ

Osmanlı Devleti'nde idarî yapı, "millet sistemi" üzerine kurulmuştu. Millet ise, dine göre belirlenmişti. Yani Müslümanlar, Museviler ve Ortodokslar ayrı ayrı milletlerdi. İdarî yapı içerisinde gayrimüslimlerin inançlarına, örflerine, umumî düzeni bozmamak kaydıyla kendi aralarında meydana getirdikleri dinî mekanizmalara müdahale edilmiyordu. Bu noktada Müslümanların hayatı şer'î hukuka göre tanzim edilirken, aynı durum Ortodokslar için Patrikhane kontrolündeki kilise vasıtasıyla sağlanıyordu. Ortodokslar arasındaki dâvâlara Patrikhane bakıyor; doğum, evlilik ve ölüm törenlerini kiliselerinde yapıyorlardı. Bu mânâda Ortodokslara ve onları en üst düzeyde temsil eden Patrikhane'ye verilen yetkilerin kaynağı, uygulanmakta olan "millet sistemi" idi.

Fatih Sultan Mehmed, çok boyutlu hedefler güttüğü için, Ortodoks Patrikhanesi'ni devletin himayesi

altına aldı ve varlığını devam ettirmesine imkân tanıdı. Öncelikle Ortodokslara inanç hürriyeti tanınarak Osmanlı Devleti'nin içte ve dışta otoritesinin artması sağlandı. İkinci olarak, İstanbul'un fethinden sonra Osmanlı kuvvetlerinin fütûhat hareketlerinin yoğunlaştığı Balkan coğrafyasında halkın büyük bir kısmı Ortodoks'tu. Patrikhane'nin varlığı korunarak Balkan ülkelerindeki kiliseler de kontrol altında tutuldu. Millet sistemi kapsamında, fethedilecek topraklardaki Ortodoksların Patrikhane'ye bağlı olmaları hedeflendi. Fatih, imparatorluğun sınırları dâhilindeki bütün Ortodoksları, Patrikhane'nin dinî konumu altında toplayarak Rumları birleştirdi. Onları İtalyan devletlerinin sömürüsünden kurtarıp iktisadî bakımdan yükselmelerini sağladı. Fakat dile getirilen bazı iddiaları aydınlatmak için bu durumun doğru anlaşılması ve yorumlanması önemlidir. Zirâ Osmanlı Devleti'nin Doğu Roma İmparatorluğu'nun İslâm kisvesi altında canlandığı bir yapı olduğu iddiası yanlış olduğu gibi, Bizans kurumlarının taklit edildiği tezi de abartılıdır.

Osmanlı padişahları tarafından atanan patrikler, Ortodoksların bulunduğu beldeleri daha fethedilmeden evvel ziyaret ediyorlardı. Din kardeşlerinin ve hattâ ruhanî liderlerinin Osmanlı himayesinde din ve vicdan hürriyetine sahip olarak yaşadığını gören Ortodoks halk, Osmanlı idaresine girmeye içten rıza gösteriyordu. Bu şekilde patrikler tarafından ziyaret edilen yerler arasında Kıbrıs ve

Kudüs de vardı. Görüldüğü üzere Fatih Sultan Mehmed, Patrikhane'ye ve Patriklik makamına verdiği yetkilerle Ortodoks Hıristiyanlarının dinî merkezinin İstanbul'da kalmasını ve kontrol altında tutulmasını sağladı. Daha sonraki yıllarda da Fatih'in bu siyaseti devam ettirildi. Meselâ Yavuz Sultan Selim, 1517'de Mısır'ı Osmanlı topraklarına kattıktan sonra İskenderiye ve Antakya patrikhanelerini İstanbul'daki Fener Rum Patrikhanesi'ne bağladı. Milletbaşı olan Patrik'i de "Ekümen" yani "Cihan Patriği" ilân etti.

İstanbul'u bir cihan devletinin pâyitahtı hâline getirmeyi hedefleyen Fatih Sultan Mehmed, aynı mülâhaza ile 1461'de bir bina tahsis ederek Ermeni Patrikhanesi'ni Bursa'dan İstanbul'a naklettirdi. Yahudi cemaatinin de dinî sahada teşkilâtlanmasına müsaade etti. Ortodoksların, Ermenilerin ve Yahudilerin dinî müesseselerine atamalar yapılarak hepsinin de Osmanlı Devleti'nin tahtı emanetinde bulunduğu ilân edildi.

Osmanlı Devleti sınırları içerisinde yaşayan Ortodoksların, padişahın atadığı bir patriğin idaresi altında tutulmak istenmesi son derece haklı sebeplere dayanan bir stratejiydi. Öyle ki, Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanmasından 15 yıl sonra, 1844'te yapılan bir sayımda Osmanlı sınırları içinde yaşayan Ortodoks Hıristiyanların sayısı 13 milyon 730 bin olarak tespit edilmişti. Bu raka-

mın toplam nüfusa oranı yüzde 38'di. Osmanlı Devleti'nde beş aslî unsur vardı: "Türkler, Rumlar, Araplar, Ermeniler ve Kürtler". Farklı din, dil ve kültüre sahip olan milletleri bir arada tutabilmek için 19. yüzyıla kadar başarıyla uygulanan ince bir siyaset takip edildi. Ancak Fransız İhtilali (1789) sonrasında ortaya çıkan siyasî ve içtimaî şartlar üzerine bu yapıyı muhafaza edebilmek mümkün olmadı.

Osmanlı Devleti'nin tarih sahnesinden çekilmesinden sonra kurulan Türkiye Cumhuriyeti, Lozan Antlaşması'nda dünya devletleri tarafından tanındı. Lozan'da Patrikhane meselesi belli bir statüye kavuşturuldu. Bu statü çerçevesinde, Fener Rum Patrikhanesi ve İstanbul'da yaşayan Rumlarla, Yunanistan sınırları içinde kalan Batı Trakya'da yaşayan Türkler ve onların dinî reisleri arasında bir mütekabiliyet tesis edildi. Ancak Patrikhane üzerinden yapılan münakaşalar bitmek bilmedi. Günümüzde Türkiye'de 3 bin kadar Rum yaşamasına rağmen, son yıllarda Fener Rum Patrikhanesi ruhanî lideri Bartholomeos'un Ekümenlik (cihan patrikliği) iddiasında bulunması, yurt içi ve yurt dışında katıldığı toplantılara bu sıfatla iştirak etmesi konunun gündemdeki sıcaklığını korumasına zemin hazırladı.

İSTANBUL'DA YAPILAN İMAR FAALİYETLERİ VE FATİH KÜLLİYESİ

Fatih Sultan Mehmed, fetihten sonra İstanbul'da yirmi gün kadar kaldı. Büyük bir âlicenaplık göstererek mağlûp Bizanslıları cezalandırmadı ve onlara serbestlik tanıdı. Osmanlı hukuk kuralları çerçevesinde himaye edilen, din ve vicdan özgürlüğü tanınan halk da ekseriyet itibariyle şehirde kaldı. Harap olmuş bir hâlde teslim alınan şehrin hak ettiği güzelliğe kavuşması için vakit kaybedilmeden imar faaliyetlerine başlandı. Pâyitahtın bir imparatorluğa yakışacak düzeye erişebilmesi için yapılan çalışmalar çok farklı sahalarda devam ettirildi. Bununla birlikte, İstanbul'un imar ve iskânına yönelik çalışmalar birtakım problemleri de beraberinde getirdi. Anadolu'nun bazı yörelerinden İstanbul'a zorunlu göçe tâbi tutulan insanlar için şehirde yapılan altyapı çalışmaları büyük masraflar doğurdu. Dört bir yanda devam ettirilen seferlerden elden edilen ganimetler ve halktan toplanan vergiler giderleri karşılamaya yetmiyordu. Masrafların karşılanması için ek

vergiler konulması, beş defa yeni akçe çıkarılması ve eski akçenin yenisiyle ancak beşte bir eksiğine değiştirilebilmesi köylü ve şehirli halk kitlelerinde hoşnutsuzluklara yol açtı. Fatih'in malî siyaseti iç siyasette öyle derin siyasî yankılar uyandırdı ki, oğlu II. Bâyezid tahta geçerken kendisine kabul ettirilen hususlardan biri de bir defadan fazla yeni akçe çıkarmamasıydı.

Fatih devrinde İstanbul'un imarına verilen ehemmiyetin bir tezahürü olarak, devletin idare merkezi Topkapı Sarayı'nın hâricinde çok sayıda cami, medrese, han, hamam ve çeşme inşâ edildi. Nüfusun artmasıyla birlikte su ihtiyacının arttığı şehirde mevcut tesisat yeni baştan ele alınarak soruna kalıcı çözümler bulundu. Askerî kışlalar yapıldı ve Haliç'te tersane kuruldu. Ayrıca Kapalıçarşı başta olmak üzere, Tarihi Yarımada'da 4000 dükkân yaptırılarak vakfedildi.

Fatih Sultan Mehmed'in Suriçi İstanbul'unda yaptırdığı en önemli eser, kendi adıyla anılan "Fatih Cami" ve çevresindeki yapılar oldu. Fatih Fevzi Paşa Caddesi'nin Haliç tarafı boyunca uzanan "Fatih Külliyesi", Mimar Atik Sinan tarafından 1463-1470 yılları arasında inşâ edildi. Fatih Külliyesi, o döneme kadar Türk-İslâm mimarisi ışığında yapımı gerçekleştirilen en büyük kompleks oldu. Merkezinde Fatih Camii'nin yer aldığı külliyenin bünyesi içinde plânlı bir şekilde medreseler, kütüphane, şifahane, tâbhane, kervansaray, çarşı ve hamam inşâ edildi. Fakat tâbhane, çarşı ve hamam maalesef günümüze

kadar ulaşamadı. Daha sonraki yıllarda külliyenin kıble tarafına türbeler eklendi. Fatih Sultan Mehmet'e, hanımı Gülbahar Hâtun'a ve Sultan II. Mahmud'un annesi Nakşidil Sultan'a ait üç türbe buraya inşâ edildi. Bunların dışında külliyenin haziresine sonraki asırlarda çok sayıda önemli devlet adamı ve ulemâ defnedildi. Külliyeye ait kervansaray yakın geçmişte restore edildi ve yeni eklenen dükkânlarla birleştirilerek işyeri olarak kullanılmaya başlandı.

Fatih devrinde inşâ edilen cami günümüze kadar ulaşmadı. Tarihe "Küçük Kıyamet" olarak geçen 1509 Depremi'nde caminin ana kubbesi zarar gördü ve minaresi yıkıldı. Fatih Camii ikinci büyük darbeyi 1556'da Tarihi Yarımada'daki evlerinin ve surların büyük bir kısmını yerle bir eden depremde aldı. 1766'da meydana gelen depremde de zarar gören caminin yerine 1767-1771 yılları arasında Sultan III. Mustafa tarafından eskisinden farklı bir tarzda şimdiki cami inşâ ettirildi. Klâsik mimarimizin çok güzel bir örneği olan günümüzdeki Fatih Camii'ni, Mimar Mehmed Tahir inşâ etti. Fakat caminin başına gelenler depremlerin verdiği hasarla sınırlı kalmadı. 1782'deki Cibali yangınında halk, evlerinden kurtardığı eşyaları caminin avlusuna koydu. Yangının buraya kadar sıçraması üzerine eşyalarla birlikte cami avlusundaki türbeler de zarar gördü. Fatih Camii son darbeyi 17 Ağustos 1999'da Marmara Bölgesi'ni hallaç

pamuğu gibi atan 7,4 şiddetindeki büyük depremle yedi. Ancak bu sarsıntıyı eski yıllarda meydana gelen depremlere göre daha iyi atlattı.

Plân olarak anıtsal bir tarzda inşâ edilen caminin dört büyük mermer sütun üzerine oturan 26 metre çapındaki merkezi kubbesini dört yarım kubbe destekler. İki şerefeli iki tane minaresi olan caminin içindeki kalem işi süslemelerde de barok tesiri görülür. Caminin ilk inşâsından geriye sadece şadırvan avlusunun üç duvarı, şadırvan, tac kapı, mihrap, birinci şerefeye kadar minareler ve çevre duvarlarının bir kısmı kalmıştır. Şadırvan avlusunda, kıble duvarına paralel olan revak diğer üç yönden daha yüksektir. Camiden sonra külliyenin en önemli bölümü medreselerdir.

İlme ve ilim adamlarına büyük ehemmiyet veren Fatih Sultan Mehmed, fetihten sonra şehrin yeniden inşâ ve imar faaliyetlerini gerçekleştirirken medreselerin yapımına özel bir hassasiyet gösterdi. Fatih Camii'nin iki tarafına son derece plânlı bir şekilde inşâ edilen ve üst seviyede eğitim veren medreseler, şehirdeki ilk Türk üniversitesinin yani günümüzdeki İstanbul Üniversitesi'nin çekirdeğini teşkil etti. Maalesef bir kısmı yol yapım çalışmaları sırasında yıkıldığı için günümüze Fatih Medreseleri'nden sekiz tanesi ulaşabildi. Fatih'teki Sâhn-ı Seman Medreseleri hâricinde büyük hükümdarın Eyüp ve Ayasofya'da yaptırdığı medreseler, şehrin en önemli eğitim müesseseleriydi. Ayrıca fetihten sonra camiye çevrilen sekiz kilisenin

etrafındaki papaz odaları medrese hâline getirildi. Fatih devrinde gerçekleşen büyük çaplı eğitim ve imar faaliyetleri sadece İstanbul'la sınırlı kalmadı, memleketin dört bir yanına dağıldı. Bilhassa eğitime verilen ehemmiyet ülkenin genelinde kendini gösterdi; şehirlerde ve kasabalarda çok sayıda medrese açıldı.

Fatih Medreseleri'nde talebeler ve öğretim üyeleri için ayrı ayrı kütüphaneler vardı. Kitaplara büyük değer veren ve bir kitap aşığı olan Fatih Sultan Mehmed, fetihten sonra İstanbul'da 13 kütüphane kurdurdu. Saraydaki özel kütüphanesinin başına büyük âlimlerden Molla Lütfü'yü tayin etti. Bu kütüphanede Lâtince, Yunanca, İtalyanca gibi yabancı dillerde yazılı yüzlerce kıymetli eser vardı. 1724 yılında Fatih Camii'nin kıble tarafında, camiye bitişik kubbeli, camiye ve dışarıya açılan kapıları bulunan bir kütüphane binası inşâ edildi. Bu kütüphanede toplanan kitaplar daha iyi muhafaza edilebilmek için günümüzde Süleymaniye Kütüphanesi'ne nakledildi.

Fatih, ileri görüşlülüğünün yanında, fikir ve vicdan hürriyetine ehemmiyet vermesi bakımından da dikkat çeken bir padişahtı. Onun bu düşüncelere sahip olması ve ilim adamlarına değer vermesi Osmanlı ülkesinde ilmin gelişmesini sağladı. Fatih devrinde İstanbul, Doğu'dan ve Batı'dan gelen âlimlerin ve sanatkârların faaliyetlerine sahne oldu. Fatih Külliyesi içinde gurbetten gelen âlimlerin, yolcuların barınması için de bir Kâlenderhane (misafirhane) tesis edildi.

TOPKAPI SARAYI VE FATİH'İN VASİYETNAMESİ

Fatih Sultan Mehmed'in fetihten sonra İstanbul'da inşâ ettirdiği en önemli eserlerden biri de, günümüzde milyonlarca insanın hayranlıkla ziyaret ettiği "Topkapı Sarayı" oldu. Esasen Fatih'in İstanbul'da teşkil ettirdiği ilk saray (Eski Saray) şehrin ortasında, Beyazıt'taki İstanbul Üniversitesi rektörlük binasının bulunduğu sahadaydı. 1460-1473 yılları arasında yaklaşık 700 bin m^2'lik bir sahaya inşâ edilen ve daha sonra tahta çıkan padişahların yaptırdığı ilâvelerle devamlı gelişen Topkapı Sarayı, 380 yıl boyunca Devlet-i Âliye'nin idare merkezi olarak kullanıldı. Aynı zamanda Osmanlı padişahları tarafından resmî ikametgâh olarak kullanılan Topkapı Sarayı, hanedanın 19. yüzyılda Dolmabahçe Sarayı'na taşınmasıyla birlikte boşaltıldı.

Topkapı Sarayı'nın tarihte bilinen diğer Türk sarayları gibi klâsik bir örgüsü vardı. Değişik fonksiyonları

olan, ağaçlarla gölgelendirilmiş, birbirini takip eden ve abidevî kapılarla ayrılmış avlulardan meydana gelen sarayda; fonksiyonel yapılar avluların çevresine serpiştirilmişti. Devlet işlerinin yürütüldüğü Divân-ı Hümâyûn da Topkapı Sarayı'nda toplanıyor; devlet hazinesi, darphanesi ve arşivler burada yer alıyordu.

Sultan Abdülmecid'in 1853'te gösterişli Dolmabahçe Sarayı'nı yaptırmasından sonra terk edilen ve resmî hüviyetini kaybeden Topkapı Sarayı, önemini hiç kaybetmedi. Birçok görevli istihdam edildi ve zaman zaman tadilât gördü. Sultan Abdülmecid ve Sultan Abdülaziz dönemlerinde özel izinle sarayın bazı bölümleri ziyarete açıldı. Ramazan ayında padişah ve ailesi tarafından ziyaret edilen Mukaddes Emanetler Dairesi'nin her yıl özenli bir şekilde bakımı yapıldı. Ancak zamanla sarayın bazı kısımları harap olmaya yüz tuttu. Cumhuriyet'in ilânından sonra 3 Nisan 1924'te Atatürk'ün emriyle müze yapılmasına karar verilen Topkapı Sarayı, 9 Ekim 1924'te ziyarete açıldı. Cumhuriyet tarihi boyunca daimi olarak yapılan tadilâtlar sarayı eski sade güzelliğine yeniden kavuşturdu. Pek çoğu itibariyle dünyada eşi benzeri olmayan eserler modern müzecilik anlayışıyla sergilenmeye başlandı.

Osmanlı tarihinde devlet adamlarının yetiştiği en önemli eğitim müessesesi olan Enderun Mektebi de

Topkapı Sarayı bünyesinde bulunuyordu. İlk defa kuruluş devri padişahlarından Sultan I. Murad devrinde tesis edilen Enderun, bir saray üniversitesi mahiyetindeydi. Burada kabiliyetli vezirler, devlet adamları, subaylar ve sanatkârlar yetişiyordu. Sarayda padişahın özel avlusunda bulunan okulun öğrenim süresi 14 yıldı. Enderun'dan mezun olanlar, geniş bir coğrafyaya yayılan Osmanlı Devleti'nin çeşitli idarî birimlerinde sadakatle hizmet ediyor ve mevki kazanıyorlardı.

Fetihten sonra İstanbul'da sadece yolları, binaları ve ibadethaneleri tanzim etmekle yetinmeyen Fatih Sultan Mehmed, Osmanlı başşehrinin sağlıklı insanların yaşadığı temiz bir şehir hâline gelmesi ve hastalıklardan arındırılması için de gayret etti. Bu konuya ne kadar büyük bir hassasiyet gösterdiği vasiyetinden de anlaşılan Fatih, kendi parasıyla aldığı 136 dükkânı İstanbul'da yaşayan insanların sağlık ve mutluluğu için bazı şartlarla bir vakfa bağışladı. Osmanlı sultanının vasiyetinde belirttiği ilk şarta göre, vakıftan elde edilen gelirler İstanbul halkının sağlıklı yaşaması için harcanacak ve şehrin sokakları tertemiz olacaktı. İstanbul'da her sokağın temizliği için iki kişi vazifelendirilecek; bu şahıslar günün belli saatlerinde sokaklarda dolaşacaklardı. Bu şahıslar, yaptıkları iş karşılığında vakfedilen dükkân gelirlerinden günlük 20 akçe alacaklardı. Çevreci bir şahsiyet olan ve hem İstanbul'a

hem de içinde yaşayan halka büyük bir muhabbet besleyen Fatih, böyle yapmakla çevre kirliliğinin önüne geçmeye, şehrin mikroplardan ve hastalıklardan korunmasını sağlamaya çalışıyordu.

Yüce dinimizin Müslümanların temizliğe özen göstermeleri hususundaki esasları, Hazreti Peygamber'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) tavsiyeleri ve tahşidatları doğrultusunda tatbik eden şanlı ecdadımız, bu mevzuda çok hassastı. Köylere varıncaya kadar bütün yerleşim birimleri kadınlara ve erkeklere mahsus hamamlarla donatılmıştı. Daha İstanbul'un muhasara edildiği günlerde Fatih Sultan Mehmed, kara surlarının hemen karşısında, günümüzde Zeytinburnu ilçesi sınırları içinde kalan ve Kazlıçeşme olarak anılan yerde bir mescid yapılırken yanına hamam inşâ ettirdi. Fethinden sonra Fatih'in İstanbul'da inşâ ettirdiği ilk hamamlardan biri de Eyüp Hamamı oldu.

Fatih Sultan Mehmed'in vasiyetinde yer alan ikinci husus, şehirde yaşayan insanların hastalıklardan korunması ve hasta olanların tedavi edilmeleri hakkındaydı. Fatih, bu arzusunu gerçekleştirebilmek için, masraflarının vakfettiği dükkânların gelirinden karşılanması kaydıyla on cerrah, on doktor ve üç tane de sargıcı vazifelendirdi. Hekimler ve sargıcılar her ayın belli günlerinde şehri dolaşmaya çıkacaklar ve hiçbir evi atlamadan her kapıyı çalarak içeride hasta olup olmadığını soracaklar; şayet

hasta varsa tedavisiyle meşgul olacaklardı. Eğer evde tedavi etme imkânı yoksa hasta derhal Dârüşşifa'ya (hastaneye) kaldırılacak, kendisinden hiçbir ücret talep edilmeyecek ve tedavisi bitinceye kadar orada tutulacaktı.

Fatih Külliyesi içindeki 70 yataklı Dârüşşifa'da, Dârülmeccânin adlı özel donanımlı bir bölüm vardı. Bir vakfiyesi bulunan Dârülmeccânin bölümünde akıl hastaları tedavi ediliyordu. Ayrıca Dârüşşifa'da tedavî görüp çıkan, ama bünyesi zayıf düşen hastaların bakımı için, bir prevantoryum olarak vazife yapan Tâbhane inşâ edilmişti. Deneyim sahibi hekimlerin, göz mütehassıslarının, cerrahların, eczacıların, hastabakıcıların ve hizmetçilerin vazife gördüğü hastanede, bütün hastalıkların tedavisi ücretsiz yapılıyor ve aynı zamanda talebeler hastalar üzerinde tatbikat yapıyorlardı. İlâçların halka ücretsiz verildiği hastanede hekimler, günde en az iki defa hastaları ziyaret etmeye ve muayenelerini yapmaya mecburdular. Hastabakıcıların hastalarla güzel konuşan ve onlara iyi muamele eden insanlar olması da şarttı. Evinde hasta olup da tedavi olmaya veya ilâç almaya gücü yetmeyenlerin muayeneleri Dârüşşifa Vakfiyesi'nin bir gereği olarak hekimler tarafından evlerinde yapılıyor ve gerekli ilâçlar temin ediliyordu.

Fatih Sultan Mehmed devrinde Osmanlılarda tıp ilminde ve sağlık hizmetlerinde akıllara durgunluk veren

bir seviyeye erişildi. İstanbul'da devrin en gelişmiş Tıp Akademisi tesis edildi. Hâlbuki 15. yüzyılda Avrupa ülkelerinde değil bir akademi, hastanelerde hekim bile bulmak zordu. Başkanlığını ayda iki bin akçe maaşla Ahmed Kudbeddin'in yaptığı Tıp Akademisi'nde, devrin önde gelen bilginleri ve uzmanları vazife görüyorlardı.

Fatih Sultan Mehmed, kendi adıyla anılan külliyenin içinde fakirlerin, düşkünlerin ve şehit yakınlarının istifadesi için bir de imarethane yaptırdı. Hassas ruhlu bir insan olan Fatih'in bu inceliği vasiyetnamesinin imarethane ile alâkalı kısmında da kendini gösteriyordu. Şöyle ki: Fatih Külliyesi'nin imarethanesinden faydalanacak olan şehit yakınları ve fakir aileler yemek almaya kendileri gelmeyecekler; yemekler, kapalı kaplar içinde, hava karardıktan sonra onların evlerine götürülecekti. Yemeklerin gündüz değil de hava karardıktan sonra bırakılmasının sebebi; ihtiyaç sahiplerinin onurlarının kırılmasına ve cemiyet içinde küçük düşmelerine meydan vermemekti. Fatih'in, "İmarethanelerimdeki yemeği gelip yiyemeyenlere akşamları loş karanlıkta yemek dağıtılsın." şeklindeki vasiyeti günümüzde de belediye tarafından îfâ ediliyor ve her gece düzenli olarak iki binin üzerinde vatandaşın evine yemek dağıtılıyor.

Fatih Sultan Mehmed o kadar ince düşünceli bir şahsiyetti ki, vasiyetinde değindiği hususlardan biri de, şehirde

yiyecek sıkıntısı çekildiği takdirde hastaların ihtiyaçlarının karşılanmasına öncelik verilmesi hakkındaydı. Böyle bir hâdise vuku bulduğu takdirde kullanılmak üzere yüz adet av silâhı bırakılmıştı. Yiyecek sıkıntısı yaşanırsa, işin ehli insanlar tarafından bu silahlar avlanmak için kullanılacak ve avlanan hayvanların etleri öncelikle hastalara ve fakir insanlara verilecekti. Bütün bunları düşünen hassas ruhlu padişah, şayet yumurtlama ve yavrulama mevsimi ise hayvanların avlanmaması için vasiyetinde ikazda bulunmayı da ihmal etmemişti. Bu durumda hastaların ve ihtiyaç sahibi insanların gıdalarının temini için başka çareler düşünülecekti. Görüldüğü gibi temizlik ve çevrenin korunması hususunda hassas olan Fatih, tabiî hayatın ve hayvan neslinin muhafazasına da çok ehemmiyet veriyordu.

BÜYÜK ZAFERLE DOĞU'DA VE BATI'DA HIZ KAZANAN FETİH HAREKETLERİ

Türk-İslâm tarihinin en büyük zaferlerinden birini kazanarak adını tarihe altın harflerle yazdıran Fatih Sultan Mehmed'in önünde İstanbul'dan sonra daha nice büyük hedef vardı. Büyük fethin ardından Anadolu ve Rumeli yönünde vakit kaybedilmeden harekete geçildi. Bu fetih hareketleri, Anadolu'daki siyasî birliğin doğu ve güneydoğu bölgelerini de içine alacak şekilde genişletilmesi, İslâm birliğinin sağlanması açısından büyük ehemmiyet taşıyordu. Fatih, Boğazlar bölgesinden sonra Karadeniz kıyılarını da bütünüyle hâkimiyeti altına almak ve Karadeniz'i bir "Türk Gölü" hâline getirmek için mücadele etti. Rumeli topraklarındaki hâkimiyet sahasının Orta Avrupa'ya doğru yayılması için Arnavutluk, Bosna-Hersek ve Eflâk yönünde yapılan akınlar arttırıldı. Akdeniz hâkimiyeti adına öncelikle Anadolu kıyılarına

yakın olan Ege adalarının fethedilmesi plânlandı. İstanbul kuşatması öncesinde yapılan çalışmalarla gücüne güç katan Osmanlı donanması, Akdeniz'deki Venedik deniz kuvvetlerinin karşısında daha kararlı bir duruş sergilemeye ve üstünlük kurmaya başladı.

İstanbul'un Türkler tarafından fethedildiği haberi bütün Avrupa tarafından heyecanla karşılandı. Derhâl harekete geçen Papa V. Nikolas, İtalyan devletleri arasında birlik kurulmasını istedi ve bütün Hıristiyanları Haçlı bayrağı altında Osmanlı Devleti'ne karşı birleşmeye dâvet etti. Avusturya İmparatoru ve Napoli Kralı plânlanan Haçlı seferinin başına geçmek istediler. Fatih Sultan Mehmed ise, olası bir Haçlı seferine destek olabilecek başlıca güç olan Venedik Cumhuriyeti ile 18 Nisan 1454'te antlaşma yaptı. Böylece Venedik Cumhuriyeti, Haçlı toplantılarına katılmaktan kaçındı. Karadeniz ve Ege'deki Ceneviz kolonileri fetihten hemen sonra haraç ödemeye razı olarak Osmanlılarla anlaşırlarken, Papa'ya bağlı kalan Rodos Şövalyeleri Osmanlılara hiçbir zaman haraç ödemeyeceklerini bildirip, savaş hâlini devam ettirdiler.

İstanbul'un fethinden sonraki süreçte Osmanlı kuvvetleri karada ve denizde devamlı hareket hâlindeydi. Fatih Sultan Mehmed devrinde askerî sahada yaşanan hareketliliği kronolojik sıraya göre incelediğimizde açıkça

görebiliriz. Şimdi bu dönemde yapılan fütuhat hareketlerini daha yakından inceleyelim.

Büyük fethin gerçekleştiği 1453'te Osmanlı kuvvetleri Enez'i Cenevizlilerin elinden aldı. 1454'te Karadeniz'e bir donanma gönderildi ve kıyılardaki Ceneviz kolonileriyle Trabzon Rum İmparatorluğu üzerinde baskı kurulmaya başlandı. Çok geçmeden bunların tamamı Osmanlı hâkimiyetini tanımaya ve vergi vermeye başladı. Aynı yıl Fatih Sultan Mehmed, Sırbistan üzerine sefere çıktı ve Donanmay-ı Hümâyûn kuzey Ege adalarını ele geçirdi. Rodos seferine de çıkıldı; fakat stratejik açıdan çok önemli bir mevkide bulunan ada alınamadı. Şövalyelerin hâkimiyetindeki Rodos'un Osmanlı topraklarına dâhil edilmesi Kanunî Sultan Süleyman devrinde gerçekleşti. Fatih, 1455'te ikinci Sırbistan seferine çıktı ve aynı yıl Boğdan Beyliği Osmanlı idaresine girdi. 1456'da çıkılan üçüncü Sırbistan seferinde Sultan II. Murad'dan sonra Belgrad ikinci defa muhasara edildi. Belgrad savunmasına büyük destek veren Papalık, kendi kaynaklarıyla 16 kadırgadan meydana gelen bir donanma hazırladı. Rodos'ta üstlenen Papalık donanması Ege denizinde faaliyetlerde bulundu. Belgrad kuşatmasında kaleyi savunan Hunyadi Yanoş ölürken muhasara sırasında çarpışmalara bizzat iştirak eden ve büyük kahramanlık sergileyen Fatih, alnından ve dizinden ciddi şekilde yaralandı. Fatih, olası bir bozgunu engellemek için ölümü göze alıp

savaş meydanına atılmasına rağmen, Orta Avrupa'nın en önemli merkezlerinden biri olan Belgrad düşmedi. Bu başarısızlık Batı'da Haçlıların ümitlerini bir nebze olsun arttırdı.

Fatih Sultan Mehmed, Venedik'in önemli bir nüfûz bölgesi olan Mora'ya 1458'de ilk seferini yaptı ve Mora kısmen fethedildi. 1459'da yapılan dördüncü Sırbistan seferi sonunda Semendire ele geçirildi. Çok geçmeden Sırbistan Devleti'ne son verildi ve Belgrad hâriç bütün Balkanlar hâkimiyet altına alındı. Fatih'in 1460'da çıktığı ikinci Mora seferi; ilgâ edilen Mora prensliklerinin Osmanlıya katılması, Paleologosların sonu ve böylece Bizans kalıntılarının silinmesiyle neticelendi. Sırbistan ve Mora'nın fethedilmesiyle birlikte Osmanlı Devleti'nin nüfûz sahası Adriyatik sahillerine kadar genişledi. Bu bölgede rol oynayan Lâtin devletlerinin aralarındaki siyasî ve iktisadî rekabet Osmanlı Devleti'nin elindeki en büyük kozdu. Devlet-i Âliye, Venedik, Ceneviz, Napoli gibi devletlerin samimi olmayan dostane yaklaşımlarına karşı daima mesafeli duruyordu. Zirâ birbirleriyle mücadele ederken, zaman zaman Osmanlıdan yana tavır koyarak güç kazanmaya çalışıyorlardı.

Sırbistan ve Mora'nın fethinden sonra Karadeniz'in güney sahillerine yönelen Fatih Sultan Mehmed, 1461'de Cenevizlilerden Amasra'yı fethetti. Amasra o tarihlerde çok önemli bir liman ve ticaret merkeziydi. Aynı yıl

İsfendiyaroğulları Beyliği Osmanlı topraklarına dâhil edildi. Sinop'u da Devlet-i Âliye'nin sınırları içerisine dâhil eden ve himayesinde bulunan Candaroğulları Beyliği'ne dostça son veren Fatih, daha sonra Trabzon'daki Pontus Rum Devleti'ne yöneldi. Karadan ve denizden kuşatılan Trabzon fazla bir direniş gösteremeden teslim oldu. Böylece Bizans'ın artığı olan Komnenos imparatorluk hanedanı 1461'de son buldu. Pontus Rum İmparatorluğu'nun tamamen tasfiye edilmesiyle Trabzon ve Rize Hıristiyanlardan alındığı gibi, Batum ve Gürcistan kıyılarına kadar olan Karadeniz kıyıları da Osmanlı Devleti topraklarına dâhil edildi.

Gerçekleştirdiği fetihlerle Osmanlı Devleti'ni yücelten ve imânın güzelliklerini insanlara sunan Fatih Sultan Mehmed, hiçbir zaman "nemelâzım" demedi. Zaten o, bu kıymetli vasfıyla Âhir Zaman Nebisi'nin (sallallâhu aleyhi ve sellem), "Ne güzel Kumandan..." iltifatına mazhar olan cihangir bir hükümdardı. Osmanlı donanması Trabzon'u denizden kuşatırken, Fatih de kara ordusuyla dağları aşarak şehri arkadan çevirdi. Trabzon seferi öncesinde Fatih'i bu sevdadan vazgeçirmek için şefaatçi olarak ordugâha kadar gelen insanlardan biri de Uzun Hasan'ın annesi Sâra Hâtun'du. Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan, Fatih'in Anadolu Türk siyasi birliğini sağlama adına Trabzon'dan sonraki hedefinin kendi ülkesi olacağını çok iyi biliyordu.

Fatih Sultan Mehmed'in ayağında diğer pek çok Osmanlı padişahında olduğu gibi "gut hastalığı" vardı. Trabzon'u almak için yola çıkan Koca Sultan, sarp dağlarda, karların üzerinde atıyla giderken büyük acılar, zahmetler çekiyordu. Zaman zaman atından inip yaya gitmek zorunda kaldığı oluyor ve bu vaziyette dağlara tırmanırken ayakları şişiyordu. Seferde yanında olan ve tahtırevanlarla taşınan Sâra Hâtun bir ara, "Sultanım, bir kale için bu kadar zahmet ve perişanlığa değer mi?" diye sordu. Bu söze karşılık Fatih'in, "vâlidem" diye hitap ettiği Sâra Hâtun'a verdiği cevap, tam da ona yakışacak şekildeydi. Şöyle dedi Koca Sultan: "Vâlide, garazım kale zaptetmek değil, bana teslim edilen şeriat ve adalet kılıcının hakkını yerine getirmek, vazifemi bitirmektir. Allah'ın rızasını tahsilden başka gayemiz yoktur; bizim dâvâmız kuru kavga değildir. Bizim zahmetimiz din-ü devlet içindir, i'lâ-yı kelimetullah içindir, şahsımız için değildir. Eğer bu zahmeti çekmezsek bize gâzi demek yalan olur!"

Fatih Sultan Mehmed, Trabzon seferi dönüşünde Eflâk üzerine yürüdü. Tarihimizde Kazıklı Voyvoda adıyla tanıdığımız Eflâk Beyi Vlad Drakul meselesi bu seferde halledildi ve böylece Romanya da Osmanlı topraklarına dâhil edildi. Fatih, 1462'de Yayçe'nin fethiyle neticelenen birinci Bosna seferine çıktı. Aynı yıl Midilli adası fethedildi. 1463 ve 1464'te Bosna'ya üst üste seferler yapıldı

ve Hersek himaye altına alındı. 1466'da çıkılan Karaman seferinde Konya ve Karaman alındı. O yıl ve takip eden sene Arnavutluk üzerine peş peşe iki sefer daha yapıldı.

Görüldüğü üzere Fatih Sultan Mehmed, ardı arkası kesilmeyen seferlerle Osmanlıyı bir cihan devleti hâline getirmek istiyor, büyük devlet olma fikrinin idarî ve askerî erkânda hâkim olması için uğraş veriyordu. Bu maksatla Tuna ile Fırat nehirleri arasında kalan bölgeye hâkim olmak için doğu ve batı yönlerinde çok sayıda sefer gerçekleştirdi. Tabii hâkimiyet sahası olarak belirlediği bu bölgede Osmanlı Devleti sınırlarına katılmayan hiçbir yer bırakmamak, Karadeniz'i ve Ege denizini birer Türk gölü hâline getirmek ana hedefiydi. Fatih'in denizlerde ortaya koyduğu bu hedef için önündeki en önemli engel, o tarihlerde Akdeniz'de en büyük deniz gücü olan Venedik donanmasıydı. Bu noktada iki önemli hedef belirledi. Birincisi, Venedik donanmasına üstünlük sağlamak ve bu maksatla deniz kuvvetlerini dünyanın birinci gücü hâline getirmekti. İkincisi ise, İtalya'yı fethetmek ve böylece Bizans'ın yani Doğu Roma'nın olduğu gibi Batı Roma İmparatorluğu'nun da varisi olmaktı. Dolayısıyla bu hedef, merkezi Vatikan olan Katolik dünyasını himaye etmek anlamına geliyordu.

Osmanlı Devleti'nin takip ettiği bu büyüme siyasetinden yalnızca Avrupa devletleri değil, Doğu'daki ülkeler de

tedirginlik duyuyorlardı. Bu durum hem Doğu'da hem de Batı'da Osmanlıya karşı ittifakların meydana gelmesine zemin hazırladı. Osmanlıların Adriyatik Denizi'ne dayanması, Arnavutluk'taki Venedik üslerini bir bir ele geçirmesi, denizcilik ve ticarette Akdeniz'in en önde gelen gücü olan bu ülkeyi rahatsız etmeye başladı. Batı dünyasında Osmanlı aleyhine kurulan gizli ittifakta öne çıkan Venedik, diğer Lâtin devletleri gibi Adalar (Ege) Denizi'ne korsanlardan müteşekkil kuvvetler gönderdi. Bu korsanlar kıyılara baskınlar yaparak, savunmasız halka türlü eziyetler yapıyorlardı. Osmanlı donanması Kuzey Ege'deki adaları fethettiği zaman yerli halka dokunulmazken, ele geçirilen yüzlerce korsan, işledikleri zulmün cezası olarak idam edildi. Bu gelişmeler, Doğu'da ve Batı'da Osmanlı'ya karşı ittifak fikirlerinin fiilen ortaya çıkmasına sebep oldu. Osmanlı Devleti'ni harita üzerinde paylaşan Akkoyunlu Devleti, Karaman Beyliği, Boğdan, Macaristan, Almanya, Polonya, Venedik, Kastilya, Aragon ve Napoli gibi güçlerle uzun süreli mücadeleler başladı ve taraflar arasında büyük savaşlar meydana geldi.

Papa'nın gayretleri neticesinde Venedik Cumhuriyeti, Macaristan'ın desteğini alarak 1463'te Devlet-i Âliye'ye savaş ilân etti. İki devlet arasında Osmanlıya karşı yapılan savunma ve saldırı ittifakının yelpazesi kısa zamanda genişledi. Papa'nın teşvikiyle toplanan Haçlı ittifakına destek olan ülke sayısı yirmiyi buldu. Hattâ Avrupa

Hıristiyan devletleri arasında Osmanlının paylaşılma plânı bile hazırlandı. Artık Haçlı seferinin bir zorunluluk olduğuna inanan Papa, savaşa iştirak eden herkesin 6 aylık günahının affedileceğini ilân etti. Osmanlı Devleti ile Venedik'in başını çektiği Haçlı ittifakı arasında karada ve denizde süren savaşlar 16 sene boyunca fasılalarla devam etti. Akkoyunlulara güvenen Haçlılar, dört bir yandan Osmanlı Devleti'ne taarruz ediyorlardı. Bu süreçte hem Doğu'dan hem de Batı'dan kuşatılan Osmanlı Devleti, açıkçası tam bir abluka ile karşı karşıya kaldı. Devlet-i Âliye'ye karşı meydana gelen ittifaklara rağmen; askerî ve siyasî bir dehâ olan Fatih, zamanında köklü tedbirler alarak Haçlılara ve Akkoyunlulara karşı başarılı savaşlar yaptı. Kendisini düşmanları tarafından kuşatılmış değil, düşmanlarının arasına girerek onları ayıran bir devletin hükümdarı gibi gören Fatih, isyanların yoğunlaştığı Mora'ya süratle yeni birlikler gönderdi. Donanmayı takviye için de Kadırga Limanı Tersanesi'ni yaptırdı. Venedik donanması Çanakkale Boğazı açıklarında dolaşıyordu. İstanbul'u emniyete almak için Çanakkale Boğazı'nın en dar yerinde karşılıklı olarak Çimenlik ve Kilitbahir kalelerini inşâ ettirdi. Müttefik kuvvetlere karşı her tarafta başarılar kazanan Fatih, düşmanlarını bütün cephelerde yıprattı ve diplomatik yollarla âdeta bezdirdi. Fatih'in bu siyaseti ve sahip olduğu kudret sayesindedir ki, Osmanlı Devleti asırlarca ayakta kalmayı başardı. Oysa ilerleyen

asırlarda benzer bir durumla karşı karşıya kalan Napolyon Fransa'sı ve Nazi Almanya'sı böyle ablukalar altında çok kısa sürede silinip gitmişlerdi.

Haçlı ittifakıyla mücadelenin sürdüğü yıllarda büyük bir Osmanlı donanması Eğriboz adasını kuşattı (1470). Fatih Sultan Mehmed'in tecrübe kazanmaları için emek verdiği deniz kuvvetleri Venedik'e esaslı bir yumruk indirerek Ege'deki bu önemli üssü fethetti. Adanın kaybedilmesi üzerine birçok Venedik asilzadesi üzüntüden ağladı ve İsa'nın haçının Roma'da bile yere atılacağından korkmaya başladı. Eğriboz adası hâricinde Limni, İmroz, Semendirek, Taşoz ve Bozcaada da Fatih devrinde Osmanlı topraklarına dâhil edildi. Eğriboz'u kaybeden Venedikliler, öfkeyle Çanakkale Boğazı açıklarına geldiler. O sırada asıl Osmanlı donanması Gelibolu'da bekliyordu. Bununla birlikte Çanakkale Boğazı'nın girişinden yapılan top atışları Venedik donanmasını yıldırmaya yetti. Diplomatik bir dahi olan Fatih, tam da bu dönemde Cenevizlilere ve Floransalılara boğazlardan serbest geçiş hakkı verdi. Böylece Venediklilere karşı bu devletleri kendi tarafına çekmeyi başardı.

Osmanlı Devleti'nin gerçekleştirdiği fetihler ve kazandığı zaferler, başta Abbasî Halifesinin bulunduğu Mısır olmak üzere, umum İslâm âleminde sevinç ve takdirle karşılanıyordu. Fakat bu hakikati kabul etmek istemeyen

ve Avrupalıların Osmanlı Devleti ile başa çıkamadığını gören Akkoyunlu Hükümdarı Uzun Hasan 1473'te, "Üstüne gelirim." diyerek Fatih'i tehdit etti. Bunun üzerine Fatih, "Senin gelmene gerek yok, şevval ayında ben geliyorum." diye cevap verdi.

Türkmen Beyi Uzun Hasan, Tebriz tahtına oturunca kendini Rum (Anadolu) beylerinin "üstün hükümdarı" olarak görmeye başlamıştı. Fatih Sultan Mehmed'in şark siyaseti çerçevesinde Doğu'ya doğru ilerlemesi ve iktisadî tedbirleri Akkoyunlu Devleti'ni tehdit ediyordu. Akkoyunlu himayesindeki Trabzon alınmış, İran'ın servet kaynağı olan ipek üzerine Tokat'ta ikinci bir gümrük konulmuştu. Bu gelişme üzerine Uzun Hasan, Osmanlı ordusunun tarih sahnesinden silmek için harekete geçtiği Karamanoğulları beyliğine yardım gönderdi. Rodos şövalyelerinin reisine, Kıbrıs Kralı'na ve Alâiye Beyi'ne mektup göndererek onları Osmanlılara karşı işbirliğine çağırdı. Böylece Anadolu hâkimiyeti için yapılan mücadelede saflar iyiden iyiye belirginleşmeye başladı. İsfendiyaroğlu, Germiyanoğlu, Dulkadiroğlu, İnaloğlu gibi topraklarını Osmanlıya kaptırmış olan beyler, Timur'a benzetilen Uzun Hasan'ın yanında toplandılar. Karamanoğulları işbirliğine zaten açıktı. Osmanlıların karşısında bunalan Venediklilerin de tek ümidi olarak kalan Uzun Hasan, nihayet doğudan ayrı bir cephe açarak harekete geçti.

Akkoyunlu askerleri Tokat'a saldırdı ve şehri yağmaladı. Ancak Uzun Hasan çok geçmeden Osmanlının tokadını yiyecek ve her şey bitecekti.

Tokat'ın hile ile baskına uğradığı haberi İstanbul'da yıldırım tesiri yaptı. Osmanlının Batı'daki düşmanlarıyla işbirliği yapmaktan çekinmeyen Uzun Hasan'a gerekli dersi vermenin zamanının geldiğine inanan Fatih Sultan Mehmed, derhâl harekete geçme emri verdi. Karaman'da bulunan Şehzâde Mustafa (ö.1474) emrindeki kuvvetlerle 18 Ağustos 1472'de Akkoyunlu kuvvetlerini yendi ve işgal edilen Osmanlı topraklarını kurtardı. Fatih de bozgunculuk yapan ve Osmanlı'ya kafa tutan Uzun Hasan'a son darbeyi indirmek için kış boyunca İstanbul'da hazırlık yaptı. İki büyük devletin savaşını kaçınılmaz gören Akkoyunlu lideri de boş durmadı; Anadolu'nun ve kendi ülkesinin geleceğini belirleyecek olan savaş için geniş çaplı askerî ve siyasî hazırlıklara girişti. Bu süreçte elçiler göndererek Venedik ile işbirliği yapmaktan da çekinmedi. Karadeniz ve Ege denizlerindeki iktisadî çıkarlarını düşünen Venedikliler, Uzun Hasan'a destek olmak için can atıyor; hattâ İstanbul'u bile Türklerden geri alma plânları yapıyorlardı. 1472 yazında Venedik, Napoli, Rodos, Kıbrıs ve Papalık savaş gemilerinden oluşan bir Haçlı donanması tarafından, Ege ve Akdeniz kıyılarındaki bazı şehirler yağmalandı.

1473 Nisan'ında Üsküdar'dan hareket eden Fatih Sultan Mehmed, kış aylarında gönderdiği Rumeli akıncılarıyla Sivas'ta buluştu. Uzun Hasan'a bağlı askerlerinin Akdeniz sahillerindeki Hıristiyan kuvvetleriyle temas kurmasını engelleyen Osmanlı ordusu, 11 Ağustos 1473'te Erzincan yakınlarındaki Otlukbeli mevkiinde Akkoyunlu ordusunu kesin bir yenilgiye uğrattı. Tac-ü tahtı yerle bir olan Uzun Hasan, durumu ümitsiz görerek savaş meydanından kaçtı ve kısa bir süre sonra Fatih'e elçi göndererek barış istedi. Zafer şükranesi olarak savaşta ele geçirilen esirleri salıverip hürriyetlerine kavuşturan Fatih, bir daha Osmanlı topraklarına saldırıda bulunmaması şartıyla Uzun Hasan'ın barış isteğini kabul etti. Verdiği söze rağmen Avrupa Hıristiyan devletlerini Osmanlı aleyhine kışkırtmaktan vazgeçmeyen Uzun Hasan, bir netice elde edemeden 1478'de öldü. Bu önemli sıkıntının bertaraf edilmesinden sonra Osmanlı Devleti'nin sınırları doğu yönünde Fırat nehrini, güneyde Torosları aşmaya başladı. Anadolu-Türk Birliği'ni, dolayısıyla İslâm âleminin birliğini sağlama adına mücadele eden Fatih, Otlukbeli Savaşı'nda Uzun Hasan'ı yenilgiye uğratınca Batı cephesinde mücadele eden Venedik'in zafer ümitleri ortadan kalktı.

Osmanlı orduları Doğu'da mücadelelerini devam ettirirken Batı'da akıncı kuvvetleri Orta Avrupa'nın iç kısımlarına doğru akınlar yapıyorlardı. Osmanlıların

Anadolu'daki mücadeleleri Batılı devletleri saldırı için daima cesaretlendiriyor; ancak Türk akınları karşısında bunalan Venedik, Macar ve Alman kuvvetleri istedikleri çıkışı bir türlü yapamıyorlardı. Ne yapacağını bilemeyen Venedik donanması şuursuzca Osmanlının Ege kıyılarına saldırdı. İzmir'i işgal eden Venedik askerleri tarafından burada hem camiler hem de Ortodoks kiliseleri yıkıldı. Müslümanlarla birlikte Katolik Lâtinlere yüz vermeyen Osmanlı tebaası Ortodokslar da katledildi.

Osmanlıların Venedik hâkimiyetindeki topraklara gerçekleştirdikleri akınlar nihayet tesirini gösderdi ve bu devletle 1475'te bir yıllık ateşkes anlaşması imzalandı. Aynı dönemde Karadeniz meselesine son nokta konuldu. Gedik Ahmed Paşa komutasında Kırım'a gönderilen donanma, bölgedeki Ceneviz kolonilerini tarihten sildi. Eski canlılığını yitiren ve hem Ceneviz hem de Rus baskısıyla kan kaybeden Kırım Hanlığı, Osmanlı Devleti'ne bağlandı. Kırım, Osmanlı tabiiyetinde kaldığı üç asır boyunca bilhassa Batı yönünde yapılan seferlerde ciddi bir asker kaynağı oldu. Aynı zamanda Rusya üzerinde önemli bir kontrol merkezi hâline geldi. Fatih Sultan Mehmed 23. seferini 1476'da Boğdan üzerine gerçekleştirdi. Sultan II. Bâyezid devrinde Boğdan'ın bütünüyle Osmanlı hâkimiyetine girmesiyle birlikte, hem Kırım ile karadan bağlantı tesis edildi hem de Karadeniz tam anlamıyla bir Türk gölü hâline geldi. 24. seferini aynı

yıl Macaristan üzerine yapan Fatih, 1478'de üçüncü Arnavutluk seferine çıktı ve bölge tamamen Osmanlı topraklarına dâhil edildi.

Osmanlı Devleti ile liderliğini Venedik'in yaptığı Haçlı ittifakı arasında 16 yıl boyunca hem karada hem de denizlerde süren savaşlar, 1479'da İstanbul'da yapılan sulh antlaşmasıyla sona erdi. Savaşlar yüzünden ticaret gelirleri azalan ve ekonomisi büyük zarar gören Venedik Devleti tarafından Osmanlıların bütün şartları kabul edildi. Buna göre Osmanlı fetihlerini tanıyan Venediklilere yıllık vergi vermeleri ve savaş tazminatı ödemeleri karşılığında bir ahidnâme verilerek bazı ticarî imtiyazlar tanındı. Dostluk ve işbirliğinin hedeflendiği bu ahidnâmeye göre, Venedikli denizciler Osmanlı sularında, Trabzon'da ve Kefe'de serbestçe ticaret yapabilecek ve bu ülkenin bayrağını çeken gemilere dokunulmayacaktı. Ayrıca Venedik Devleti İstanbul'da daimi bir elçi (Balyoz) bulundurabilecekti. Venedik elçileri, Osmanlı topraklarında yaşayan Venedik vatandaşlarının kendi aralarındaki dâvâlara bakabileceklerdi. Osmanlı Devleti, kıyı bölgelerinin emniyetini sağlamak için antlaşmaya husûsî bir madde ekletti. Devlet-i Âliye lehine işleyen bu maddeye göre, Anadolu kıyılarını vuran herhangi bir korsan grubu yakalandığı takdirde savaş kuralları tatbik edilecekti.

Haçlılarla yapılan deniz savaşlarında tecrübelerini arttıran leventler, anlaşmadan sonra korkusuzca Akdeniz'e açılmaya devam ettiler ve kıyılarımızın emniyetini sağladılar. Osmanlı Devleti ile anlaşan Venedikliler de, elde ettikleri kapitülasyonlarla Doğu'dan gelen ticaret mallarını Avrupa ülkelerine pazarlamaya başladılar. İlk bakışta Osmanlının bu siyasî tavrı taviz gibi görülse de, esasen böyle bir siyaset takip edilerek hem boğazların emniyeti garanti altına alındı hem de Hıristiyan birliğinin bozulması hedeflendi. Fatih Sultan Mehmed devrinde Haçlılara karşı kazanılan zaferler, bir cihan devleti olma yolunda ilerleyen Osmanlının temellerinin güçlü bir zemine oturmasını sağladı. Dünyanın o zamanki önde gelen güçleri, Osmanlı Devleti'nin kara ve deniz kuvvetleri karşısında boyun eğmek zorunda kaldılar. Bilhassa denizlerdeki Venedik üstünlüğü tarihe karıştı. Akdeniz'in bir Türk gölü olmasının önündeki engeller bir bir aşılmaya başlandı. Venedik güçleri Arnavutluk'tan, Mora'dan ve Ege denizinin kuzey kesiminden uzaklaştırıldı. Katolik dünyasının en önemli koruyucu dayanaklarından olan bu devlet sindirildi. Akdeniz'deki Osmanlı gerçeği Kanunî Sultan Süleyman devrinde Kaptanıderya Barbaros Hayreddin Paşa'nın kazandığı Preveze Zaferi ile bütün Avrupa devletleri tarafından kabul edildi.

Fatih Sultan Mehmed, 1480'de yaptığı üçüncü Rodos kuşatmasında başarılı olamadı. Aynı yıl Osmanlı tarihinin

enteresan hâdiselerinden biri gerçekleşti ve önemli İtalya şehirlerinden Napoli'ye sefer yapıldı. O tarihlerde İtalya'da siyasî bir birlik yoktu ve küçük cumhuriyetler arasında rekabet vardı. Osmanlılarla barış yapan Venedikliler, düşman oldukları Napoli Krallığı üzerine saldırması için Fatih'i teşvik ediyorlardı. İtalya'daki Napoli, Venedik, Milano krallıkları arasında yaşanan rekabet ve papalığın siyasî girişimlerinin doğurduğu rahatsızlıklar, siyasî ve askerî ortamı elverişli hâle getirmişti. Bu durum, öteden beri İtalya üzerine sefer yapmayı plânlayan Osmanlı sultanı için bulunmaz bir fırsat oldu. Saltanatının son yıllarında Rodos'u, İtalya'yı ve Vatikan'ı almayı hedefleyen Fatih, Katolik dünyasının merkezinin ele geçirilmesine ve Orta Avrupa yolunun açılması için gerçekleştirilecek seferlere büyük ehemmiyet verdi. Bu maksatla Haliç'te kurulan tersanede dev gemiler kızağa konuldu. Gemi inşâsında ana malzemenin ağaç olduğu bir devirde Fatih, inşâ edilecek büyük gemilerle mümkün olduğu kadar fazla askeri İtalya'ya sevk etmek istiyordu.

Daima ileriyi görerek isabetli adımlar atan Fatih Sultan Mehmed, 1480 yılı bahar aylarında Rodos ve İtalya üzerine hareket emri verdi. 90 gün süren Rodos kuşatması sırasında büyük kayıplar veren Osmanlı ordusu geri çekilmek zorunda kaldı. Buna mukabil temmuz ayında Gedik Ahmed Paşa komutasındaki Osmanlı donanması, 132 gemi ve 18 bin kişilik bir kuvvetle Napoli Krallığı'nın

Otranto kalesini ele geçirdi. Gedik Ahmed Paşa kaleyi bir üs hâline getirip oradan etrafa akınlar yapmaya başladı. Bu gelişme üzerine İtalya'daki küçük krallıklarda yaşayan halk, müthiş bir paniğe ve heyecana kapıldı. Otranto'yu kurtarmak için İtalyan devletleri arasında, Fransa'da ve Macaristan'da bir kere daha Haçlı ruhu canlandı. Bununla birlikte halkın bir kısmı Türk idaresine girme fikrine alışmaya başlamıştı. Bilhassa Ankonalılar bunu açıkça istiyorlardı. Belirsizliğin doruğa çıktığı günlerde Fransa'ya kaçmak isteyen Papa bile Roma'da kalması için güçlükle ikna edilmişti.

Otranto'nun fethiyle İtalya'ya gerçekleştirilecek büyük seferler için köprü kuruldu. Fakat Gedik Ahmed Paşa'nın, muhtemel bir Haçlı saldırısına karşı Rumeli'den takviye kuvvetler toplayıp İtalya'ya sevk etmeye hazırlandığı günlerde büyük hükümdarın ölüm haberi geldi. Fatih Sultan Mehmed'den sonra tahta oturan Sultan II. Bâyezid, kardeşi Cem Sultan'la yaptığı saltanat mücadelesinde desteğine ihtiyaç duyduğu Gedik Ahmed Paşa'yı ısrarla İstanbul'a çağırdı. O da İtalya'ya geri dönme kararlılığı içinde Otranto'dan ayrıldı. Fakat siyasî gelişmelerden dolayı Gedik Ahmed Paşa'nın dönüşü gecikince Osmanlı muhafızları ümitsizliğe düştüler ve etraflarını saran düşmana teslim oldular. Böylece Osmanlı tarihinin seyrini değiştirecek bu önemli proje yarım kaldı.

Fatih Sultan Mehmed devrinde Hilâfet makamını ve Haremeyn'in idaresini elinde bulunduran İslâm dünyasının diğer önemli ülkesi Memlüklerle olan münasebetlere de ehemmiyet verildi. Saltanatı döneminde Memlüklere defalarca subay ve mühimmat yardımı yapan Fatih, Arap dünyasının muhabbetini kazandı. Ancak Memlük Devleti eski dinamizmini kaybetmişti ve kutsal toprakları Haçlılara karşı koruyacak güçten yoksundu. Fatih'in Doğu'ya doğru yayılma siyaseti, Anadolu içlerine kadar uzanan Memlük nüfûz sahasını tehdit etmeye başladı. Trabzon Rum İmparatorluğu'na son verilmesi devrin Memlük sultanı tarafından tebrik bile edilmedi. Osmanlı Devleti ile Karamanoğulları, Dulkadiroğulları ve Akkoyunlular arasında gelişen hâdiseler, Kahire ile İstanbul arasındaki siyasî ve askerî münasebetlerin seyrine doğrudan tesir etti. Fatih'in Memlük siyaseti, oğlu II. Bâyezid devrinde devam ettirildi ve zamanı gelince Yavuz Sultan Selim bu devlete son vererek İslâm Birliği'ni tesis etti.

İKİ ÇAĞIN HÜKÜMDARININ EŞSİZ VASIFLARI

FATİH SULTAN MEHMED'İN VEFATI

Fatih Sultan Mehmed, saltanatının otuzuncu senesinde çok ehemmiyet verdiği yeni bir sefer için hazırlık yaptı. Bir elçi heyetinin Halep'ten İstanbul'a gelişinden kısa bir müddet sonra Doğu'ya doğru, yüksek bir ihtimalle Memlük üzerine sefere çıktı. İlkbaharda ordusunun başında İstanbul'dan hareket eden Fatih, 27 Nisan 1481 Cuma günü kapıkulu askerleriyle birlikte Üsküdar'a geçtiği zaman rahatsızdı. Bundan dolayı birkaç gün Üsküdar'daki karargâhında dinlendi. Üsküdar'dan itibaren yola tekerlekli arabayla devam edebildi. Orduy-u Hümâyûn, Gebze yakınlarındaki Tekirçayırı veya Hünkârçayırı denilen yere geldiği zaman, yola çıktığı günden beri sağlık durumu iyi olmayan Fatih'in rahatsızlığı bir hayli artmıştı.

Ayağında nikris illeti denilen bir rahatsızlığı bulunan Fatih Sultan Mehmed'in sağlık durumu devamlı takip ediliyordu. Büyük hükümdarın zehirlendiği kaydını

düşmeyen Osmanlı tarihçilerine göre, Orduy-u Hümâyûn Gebze'de konakladığında hekimler tarafından konsültasyon yapıldı ve verilen ilâcın dozunun arttırılmasına karar verildi. Acısı bir türlü hafiflemeyen Fatih'e bir süre sonra acıyı gideren şerbet verildi; fakat yapılan bütün müdahalelere rağmen kurtarılamadı. Koca Sultan, esrarengiz bir şekilde Hakk'a yürüdü.

Bu ifade ettiğimiz bilgilerin dışında, Fatih Sultan Mehmed'in vefatıyla alâkalı olarak zehirlendiği şeklinde kaynaklarda başka bir rivayet daha yer aldı. Zaten araştırmalara rağmen tarihçiler arasında Fatih'in ölüm sebebi kesin bir hükme bağlanamamış; henüz ölümündeki esrar çözülememiştir. Osmanlı sultanının ölüm sebebini nikris hastalığına bağlayan Prof. Dr. Halil İnalcık'a göre, "Fatih'in zehirlenerek öldürüldüğü yolundaki iddialar, Âşıkpaşazâde'de bulunan bilginin yorumuna dayanır ve başka kaynaklarda doğrulanmaz." Haddizâtında zehirlenme tehlikesi, tarih boyunca devlet adamlarına yönelik en büyük tehditler arasında yer alıyordu. Tarihteki Türk büyüklerinden Bilge Kağan, Melikşah, Alâeddin Keykubad gibi devlet adamlarının yanında Fatih'in oğulları Şehzâde Mustafa ve Şehzâde Cem de zehirlenerek öldürülmüşlerdi.

Zehirlenme iddiasının odağındaki isim olan Yakup Paşa, Topkapı Sarayı'nda Fatih Sultan Mehmed'in özel hekimi olarak vazifeye başladıktan sonra Müslüman olmuş

ve daha sonra da vezirlikle taltif edilmişti. Aslen Venedikli bir hekim olan Yakup Paşa, bir Yahudi dönmesiydi ve asıl ismi Maestro Jacopo idi. Fatih'in zehirlendiği iddiasını dile getiren bazı tarihçilere göre Yakup Paşa'nın vezir olmasından rahatsız olan Veziriâzam Karamânî Mehmed Paşa, o Fatih'i tedaviye devam ederken kasıtlı olarak Hekim Larî Acemî'yi devreye soktu. Verilen ilâçların tesiriyle Fatih fenalaştı. Başka bir görüşe göre ise, iki hekimin verdiği ilâçlar birbirine karşı menfî tesir yaptı. Kurtulma ihtimali olmayınca Hekim Yakup Paşa da Fatih'e müdahale etmedi. Bu durumda Karamânî Mehmed Paşa ile Hekim Larî Acemî ikilisi kasden Fatih'in ölümüne sebep olmuşlardı. Bu iddia sahiplerine göre, Yakup Paşa'nın öldürme kasdı mevcut değildi, tam aksine diğer ikilinin bu doğrultuda bir plânı vardı.

Buna mukabil bazı tarihçilere göre Fatih Sultan Mehmed, Hekim Yakup Paşa tarafından zehirlendi. Osmanlıların İtalya'ya uzanmasından endişe eden Venedikliler, Fatih'i zehirlemesi karşılığında çok büyük bir servet vaat ederek Yakup Paşa'yı elde etmeyi başardılar. Venediklilerle işbirliği yapan ve satılmış bir casus olan Yakup Paşa, Avrupa'yı titreten Osmanlı sultanını tedavi etmek bahanesiyle İstanbul'dan hareket ettiği günden itibaren verdiği ve dozunu devamlı arttırdığı zehirle zehirledi. Harp meydanlarında yenemedikleri Fatih'e karşı daha evvel de defalarca suikast tertipleyen ancak

başarılı olamayan Venedikliler, 15. suikast teşebbüslerinde Osmanlı sultanını zehirleterek öldürmeye muvaffak oldular. Görüldüğü üzere, bahsini ettiğimiz her iki ihtimalde de Fatih zehirlenmiş olmaktadır. Şüphelerin üzerinde yoğunlaştığı Yakup Paşa, foyası meydana çıkıp, zehirleme hâdisesinin faili olduğu anlaşıldıktan sonra Venedik'in kendisine vaat ettiği muazzam serveti alamadan askerler tarafından linç edildi ve parçalanarak öldürüldü. Ancak bu görüşü çürüten bir bilgi mevcuttur. Bu da Hekim Yakup Paşa'nın Sultan II. Bâyezid'in zamanında sarayda aynı vazifeyi devam ettirmesidir. Dolayısıyla bu durum, Yakup Paşa hakkındaki ithamların doğruluğunu şüpheye düşürmektedir. Hâl böyle olunca tarihçiler arasında Fatih'in ölüm sebebi hakkında fikir birliği bulunmamasını tabii karşılamak gerekir.

Fatih Sultan Mehmed'in zehirlendiği anlaşıldığı zaman iş işten geçmişti. Vücudu diğer doktorların müdahalelerine olumlu bir cevap vermedi. Aniden başlayan müthiş sancılarla kıvranmaya başlayan Fatih, 3 Mayıs 1481 Perşembe günü öğleden sonra saat dörtte Gebze'deki otağında kan kusarak vefat etti. Büyük Hünkâr'ın vefatı bir süre halktan ve ordudan saklandı. Yeni bir harbin hazırlığında olan İstanbul Fatihi, vefat ettiğinde 49 yaşındaydı.

Fatih Sultan Mehmed'i daha bir hafta evvel sefere uğurlayan İstanbul halkı, acı dolu ölümün ardından

sultanın cenazesiyle karşılaşınca büyük bir hüzne boğuldu. Ölümü sadece Türk milletinde değil, İslâm âleminde de büyük üzüntü meydana getiren Koca Sultan'ın cenaze namazını, bânisi olduğu Fatih Camii'nde Şeyh Muhyiddin Mustafa Vefa Hazretleri kıldırdı. Fatih'in naaşı caminin haziresine defnedildi ve daha sonra da kabrinin üzerine türbe inşâ edildi.

Fatih Sultan Mehmed'in vefat haberi, Türk-İslâm âleminde meydana getirdiği üzüntüye mukabil Avrupa'da büyük bir sevinçle karşılandı. Haber Roma'ya ulaşır ulaşmaz İtalya'da toplar atıldı, günlerce şenlikler yapıldı. Papa'nın emriyle Katolik kiliselerinde üç gün üç gece boyunca çanlar çalındı, sevinç ve şükür ayinleri yapıldı.

Müslüman Türk milletinin gönlünde apayrı bir yer edinen, gerçekleştirdiği fetihlerle ve kazandığı zaferlerle dünya tarihinin en önemli hükümdarlarından biri olduğunu ispat eden Fatih Sultan Mehmed'in hem milletine hem de İslâm âlemine karşı çok büyük hizmetleri oldu. Asırlardan beri Müslümanların hayallerini süsleyen ve cihanın incilerinden biri kabul edilen İstanbul'u Türk-İslâm topraklarına dâhil etti. İstanbul muhasarasının devam ettiği günlerde Fatih'in hocalarından Akşemseddin Hazretleri, kutlu şehrin bağrında Asr-ı Saadet'ten bir hatıra olarak kalan Ebû Eyyûb el-Ensâri Hazretleri'nin kabrini keşfetti. Fetihle birlikte bu büyük payeye erişen de yine Fatih Sultan Mehmed Han oldu.

FATİH SULTAN MEHMED'İN ŞAHSİYETİ

Fatih Sultan Mehmed, Osmanlı padişahları arasında şahsiyeti, ahlâkı, ilmî, askerî ve edebî yönleriyle kendine has hususiyetler taşıyan bir insandı. Türk tarihinin en büyük liderlerinden biri olan Fatih'in, Osmanlı tahtında oturduğu 30 yıllık dönem, baştanbaşa büyük fütuhatlarla dolu hareketli bir devir oldu. Fatih, 49 yıllık hayatı boyunca sayısız başarılara ve ilklere imza attı. Seferden sefere, zaferden zafere koşan büyük hükümdar, tarihte imparatorluk kurucularının vasıflarını taşıyan, dünya hâkimiyetini gaye edinen, kudretli bir asker, açık fikirli ve ileri görüşlü bir kültür adamıydı. Yaşadığı çağı aşan üstün vasıflara sahip olan Fatih'in başlıca hedefi; Osmanlı Devleti'ni her bakımdan dünyanın en üstün ve kudretli bir cihan imparatorluğu hâline getirmekti.

Fatih Sultan Mehmed'in babası II. Murad, onun yetişmesine fevkalâde ehemmiyet göstermiş ve ona devrin en

iyi hocalarından ders aldırmıştı. Fatih'in adaletli ve sağlam karakterli bir lider olmasında, cihanşümûl hedefler peşinde koşmasında hem gördüğü eğitimin hem de aldığı terbiyenin büyük tesiri oldu. Fatih, Türkçeden başka, Arapça, Farsça, Lâtince, İtalyanca, Yunanca (Rumca), Slavca (Sırpça) ve Çağatay şivesini okuyup yazabiliyor; ayrıca Uygur hurufatıyla yarlığlar (ferman) kaleme alabiliyordu.

Sıra dışı hâli küçük yaşlardan itibaren belirmeye başlayan Fatih Sultan Mehmed, çok yönlü bir kişiliğe ve üstün bir zekâya sahipti. Batı'daki gelişmeleri çok yakından takip ediyor; Katolik Kilisesi'nin tesirini devam ettirdiği ülkelerde görülen dogmatizme karşın; hâkimiyeti altındaki topraklarda hür düşüncenin gelişmesini teşvik ediyordu. Daima öğrenmeyi hedefleyen bir yapıya sahipti; her şeyi öğrenmek isteyen ve bu noktada ihtiras gösteren zeki bir araştırmacıydı. En fazla da harp sanatına meraklıydı. Öğrenme azmi onun sadece güçlü bir kumandan ve devlet adamı olmasını netice vermedi, devrinin en büyük ulemâlarından biri olmasını sağladı.

Orta boylu, siyah saçlı bir insan olan Fatih, yapılı ve güçlü kaslarla örülü kuvvetli bir bedene sahipti. Yuvarlak, sarımsı pembe çehresinde bilhassa koç burnu dikkat çekiyordu. Uzunca bir çenesi, çehresine pek yakışan bir sakalı, ince, nazik dudakları ve dolgun yanakları

vardı. Yassı göğsünün üzerinde yükselen boynu uzun ve kuvvetliydi. Kıvılcım gibi parlayan gözlerine bakan, ondaki üstün zekâyı görebilirdi. Zekâsı daimi bir çalışma hâlindeydi. Sarığını dedesi Çelebi Sultan Mehmed gibi sarıyordu. Bugün Topkapı Sarayı'nda bir kısmını gördüğümüz kıyafetleri ve sarık sarma tarzıyla da daha sonraki Osmanlı padişahları tarafından taklid edildi.

Fatih Sultan Mehmed'in sahip olduğu hususî meziyetler, onun büyük bir devlet ve ilim adamı olmasını sağladı. Eşsiz vasıflarıyla düşmanlarının gözünü kamaştıran Fatih, sefahat ve zevk düşkünü bir insan değildi; nefsine hâkim ve uyanıktı. Haremde yani sarayındaki hususî dairesinde çok az vakit geçiriyor; zamanını devleti ve milleti lehine olacak çalışmalara ayırıyordu. Her işte son derece atılgandı, zeki ve sert mizaçlıydı. Asil tavırlı hâliyle çok az gülen, ciddiyet ehli bir liderdi. Bununla birlikte fevkalâde cömert, iyi kalpli ve gayesine ulaşmak için müthiş azim gösteren bir hükümdardı. Hedeflerine ulaşmak için cüretkâr tavırlarıyla çok ısrar ediyor; kesin konuşuyor ve kimseden çekinmiyordu. Soğuğa, sıcağa, açlığa ve susuzluğa karşı tahammüllüydü. Okumaya çok düşkündü; her gün belli bir süre muhakkak okumaya vakit ayırıyordu. Askerî ve coğrafî ilimlerle meşgul oluyor, bu sahalarda incelemeler ve araştırmalar yapıyordu. Tarih ilmine karşı çok meraklı olan Fatih, Türk-İslâm tarihinin dışında Roma İmparatorluğu'nun ve Avrupa'da

kurulan başka devletlerin tarihlerine de alâka duyuyordu. Tabiiyeti altında bulunan topraklarda yaşayan halkın âdetlerini, o ülkelerin coğrafi karakterlerini iyi biliyor ve bunları o bölgelerde yaşayan halkların menfaatine kullanıyordu. Ortodoksları olduğu gibi, Katolik dünyasını da hâkimiyeti altına almak isteyen Fatih'in en önemli hedeflerinden biri Vatikan'dı. İtalya tarihini ve coğrafyasını en ince ayrıntısına kadar biliyor, Avrupa haritasını yanından ayırmıyordu. Otranto'ya asker gönderen Osmanlı sultanı, ömrü vefa etmediği için, çok ehemmiyet verdiği bu fetih hamlesini devam ettiremedi.

Fatih Sultan Mehmed'in sahip olduğu güzel vasıflardan biri de, ihtiyatlı bir insan olmasıydı. Ömrü seferlerde, harp meydanlarında geçen büyük hakan, tedbirli tavrından ötürü yapacağı seferleri ve hedeflerini zamanı gelmediği sürece en yakınlarıyla dahi paylaşmıyor ve gizli kalmasına dikkat ediyordu. Büyük hükümdarın bu şekilde hareket etmesi onun başarılı olmasını sağlayan unsurlardan biriydi. Hazırlıkları devam eden bir sefer öncesinde devrin kazaskeri: "Sultanım, acaba sefer nereye?" diye sormuş; Fatih, böyle bir soru sorma cesareti gösteren kazaskere asırlar evvel verdiği cevapla nasıl bir sır tutma şuuruna sahip dâvâ adamı olduğunu şöyle göstermişti: "Baka Hoca! Eğer sakalımın tellerinden biri zihnimden ne geçtiğini bilecek olsa, onu hemen koparır, yakar, yok ederim."

Fatih Sultan Mehmed, ne istediğini, neyi ne zaman yapabileceğini çok iyi bilen dehâ bir şahsiyetti. Hedefine ulaşmak için yorulmak bilmeyen bir azim ve sabırla mücadele ediyordu. Gayet soğukkanlı ve cesur bir liderdi. Öyle ki, Belgrad muhasarası sırasında askerlerin gevşediğini gördüğü zaman ölümü göze alıp önlerine geçmiş ve düşman hatlarına saldırmıştı. Konstantiniyye kuşatması sırasında da savaş gemilerinin Haliç'e girmeyi başaramaması üzerine fevkalâde üzülmüş ve hırsından atını denize sürmüştü.

MERHAMETİ, HOŞGÖRÜSÜ VE ADALETE SAYGISI

Fatih Sultan Mehmed, merhamet ve şefkatiyle bir hoşgörü ve müsamaha insanıydı. Adildi ve adalete karşı çok saygılıydı. İstanbul kuşatmasının zaferle neticelenmesinden sonra Ayasofya'ya sığınan Bizanslılara karşı merhametle davrandı. Oysa bu insanlar arasında kuşatmada birçok Müslüman askerin şehit olmasına sebep olanlar vardı. Osmanlı sultanının böylesine geniş tolerans sahibi olmasına mukabil o devirde Avrupa'daki uygulama hiç de öyle değildi. Bir şehri zapteden muzaffer bir hükümdar ya da komutan, çoğu defa şehir halkına karşı görülmedik zulüm ve işkenceler yapıyor; üstelik bunu en tabiî hakkı sayıyordu.

Osmanlı tarihinin bütününde başarıyla tatbik edilen din ve vicdan hürriyetine, Fatih Sultan Mehmed devrinde büyük ehemmiyet verildi. Fatih, İstanbul'u fethettiği

günden itibaren bu hususta zihinlerde iz bırakan muamelelerde bulundu. Meselâ şehre girdiği zaman önünde hürmetle eğilen patriğe karşı âlicenaplık gösterdi. Patriğin yerden kalkmasını söyledikten sonra onu şöyle teselli etti: "Ayağa kalkınız. Ben Sultan Mehmed, hepinize söylüyorum ki: Şu andan itibaren artık ne hayatınız, ne de hürriyetiniz hususunda gazab-ı şahanemden korkmayınız!"

Fatih Sultan Mehmed, İstanbul'da ve fethettiği diğer yerlerde yaşayan gayrimüslim tebaanın dinine ve mezhebine müdahale etmedi. Bu hususta herkese serbestlik tanıyan Fatih, maddî güç kullanmak zorunda kalarak İstanbul'u Osmanlı hâkimiyetine dâhil etse de, hâl diliyle ve tavırlarıyla gönülleri çabucak fethetti. 150 yıllık bir devletin hayallerini gerçekleştiren bir hükümdarın gururuyla değil, mağlûpları dahi kucaklayan bir âlicenaplıkla şehre girdi. Açıkçası bu durum, Osmanlı tarihi boyunca varlığını muhafaza etti. Kültürel öğelere müdahale edilmedi, tarihî ve dinî eserlere daima saygı gösterildi. Ortodoks halkın yoğunlukta olduğu Balkanlarda ve Ege adalarında Osmanlı kuvvetleri işte hep bu merhamet sancağıyla ilerledi. Ortodokslar o güne değin kendi dindaşlarından dahi böylesine engin bir merhamet ve hoşgörü görmemişlerdi. Doğrusu Osmanlıların insanî uygulamaları o devirde dünyanın farklı bölgelerindeki devlet idarecilerinin hayallerinden bile geçiremedikleri bir seviyedeydi. Savaşlarda esir edilen askerler başka yerlerde olduğu gibi öldürülmüyor;

hattâ esirlerin bir kısmı maaşlı olarak Osmanlı ordusunda istihdam ediliyorlardı. Öldürüleceklerini düşünen askerler, affedilmekle kalmayıp böylesine bir taltif görünce Müslümanlığı benimsiyor ve sadakatle Osmanlı ordusuna hizmet ediyorlardı. Fatih de fetihten sonra hummalı bir şekilde devam ettirilen İstanbul'un imar faaliyetlerinde ücret karşılığında daha çok Rum esirlerini kullandı. Bu esnada yürürlüğe sokulan ve engin bir müsamaha örneği olarak tarihteki yerini alan uygulama, o devirde Avrupa'da söz konusu dahi değildi. Buna göre, Rum esirlere biriktirdikleri paralarla fidyelerini ödeyip hürriyetlerini satın alma imkânı sağlanmıştı.

Osmanlılar hakkında hemen herkesin üzerinde ittifak ettiği hususlardan biri şüphesiz hoşgörü içinde tatbik edilen din ve vicdan hürriyetidir. Fatih Sultan Mehmed devrinde bunun en güzel misalleri ortaya konuldu. Ortodoks Rum Patrikhanesi'nin İstanbul'da kalmasına, ayrıca Ermeni Patrikhanesi'nin teşkilâtlanmasına müsaade edildi. Bilhassa Balkanlarda fethedilen bölgelerdeki halkın dinini, inancını ve kültürünü hür bir şekilde öğrenip yaşamasına müsaade edildi. Balkanlardaki idarecilere fermanlar gönderilerek bu hususta dikkatli olmaları ve halka baskı yapmamaları bilhassa istendi. Batılıların nazarında Osmanlı hoşgörüsünün simge isimlerinden olan Fatih Sultan Mehmed, Bosna'nın fethinden sonra, ruhbanların dinî hayatlarını serbestçe yaşamaları hakkında bir ferman neşretmişti.

Hoşgörü mimarı Koca Sultan, 4 Nisan 1478 tarihli fermanında şöyle diyordu: "Ben ki Sultan Mehmed Han'ım, cümle avâm ve havassa malûm ola ki, iş bu darendegan-ı fermân-ü hümâyûn Bosna rahiplerine Mezid-i inayetim zuhura gelüp buyurdum ki: Mezburlara (adı geçen Hıristiyanlara) ve kiliselerine kimse mani ve mezahim olmayup (sıkıntı vermeyip) ihtiyatsız memleketlerinde duralar. Ve kaçup gidenler dahi emn ü emanda olalar. Gelüp bizim hassa memleketimizde havfsız (korkusuz) sakin olup kiliselerine mütemekkin olalar (yerleşeler). Ve yüce hazretimden ve vezirlerimden ve kullarımdan ve reayamdan (idarem altındakilerden) kimse, Hıristiyanlara dahl ve taarruz edüp incitmeyeler, kendülere ve canlarına ve mallarına ve kiliselerine ve dahi yabandan hassa memleketimize adem gelirler ise yemin ederim ki, yeri göğü yaratan perverdigar Allah'ın hakkı içün, Mushaf hakkı içün, Peygamberimiz hakkı içün şu yazılanlara hiçbir fert muhalefet etmeye."

Adaletin tesis edilmesi; tevhid, nübüvvet, haşir inancının yerleştirilmesinden sonra Kur'ân'ın dört temel prensibinden biridir. Ahirette, özel lütuflara mazhar olacak yedi sınıftan biri de, idaresi altındaki halka adaletle hükmeden hükümdarlardır. İşte bu ulvî değerlerle yetişen Fatih Sultan Mehmed, Osmanlı ülkesinde adaleti tesis etmek için mahkemelerin, idarenin tesirinde kalmadan bağımsız çalışabilmelerine ehemmiyet verdi.

Nitekim fetihten sonra hem can ve mal emniyetleri hem de dinî hürriyetleri muhafaza altına alınan Ortodokslar, Patrikhane aracılığıyla Fatih'e müracaat ederek; Rumların adlî dâvâlarına kendi mahkemelerinde bakılması için izin istemişlerdi. Fatih de, isteklerinin kabul edilebileceğini, ancak evvelâ Osmanlı mahkemelerini gezmelerini tavsiye etmişti. Üsküdar, Kütahya ve Konya gibi yerlerde Osmanlı mahkemelerini gezip inceleyen papazlar, adalet mekanizmasının hassas bir çizgide işlediğini görmüş ve tekrar Fatih'in huzuruna gelerek, "İsteğimizden vazgeçtik, biz sizin mahkemelerinizde muhakeme edilmek istiyoruz." demişlerdi.

ASKERİ VE İDARİ VASIFLARI

Türk tarihinin en büyük cihangirlerinden biri olan Fatih Sultan Mehmed, yalnızca yaşadığı çağa değil, sonraki asırlara da tesir eden eşsiz bir kumandan ve idareciydi. Sadece içinde bulunduğumuz coğrafyanın değil, dünyanın da en güzel şehirleri arasında gösterilen İstanbul'u bizlere miras bırakan Fatih, gerçekleştirdiği büyük fetihle yeni bir çağın başlangıcına imza attı. Ömrünü harp meydanlarında geçiren Koca Sultan, İslâm dinini Balkanlarda, Avrupa'da hiç gidilmeyen yerlere ulaştırmak ve Türk hâkimiyetini genişletmek için bütün varlığını ortaya koydu. Savaş meydanlarında ve muhasara ettiği kalelerin önlerinde zaferler kazanan büyük hükümdar, askerî sahada pek çok keşfi gerçekleştiren bir mucitti. Fatih, aynı zamanda büyük hayallerin ve hedeflerin insanıydı. Hayatını, fetih adına birer gaye olarak önüne koyduğu "kızıl elma"ları hâkimiyet altına almaya adadı. Eğer ömrü vefa etseydi,

Belgrat'ı, Budin'i, Rodos'u hattâ Vatikan'ı da fethetmek için hamle üstüne hamle yapacak ve muhakkak başarılı olacaktı. Çünkü o, seferde ya da harp meydanında ölmeye niyet etmiş yiğitlerdendi. Bahadır ruhlu diğer Osmanlı padişahları gibi sarayda ölmeyi kendine âdeta haram etmişti. Allah bu niyetinde Fatih'i muvaffak kıldı ve kutlu hükümdar son nefesini de askerî bir seferde verdi.

Fatih Sultan Mehmed'in hedefleri hayalî değildi; zirâ yetişme tarzının, inancının ve kabiliyetlerinin verdiği güçle kendisine ve milletine güven duyuyordu. Henüz 19 yaşında iken Bizans imparatorunun gönderdiği elçilere, "İmparatorunuza söyleyin, şimdiki Osmanlı padişahı öncekilere benzemez. Benim gücümün ulaştığı yerlere, sizin imparatorunuzun hayalleri bile ulaşamaz!.." demişti. Ufukların sultanının ilk ve en büyük hayali İstanbul'un fethini gerçekleştirmekti. Hazreti Peygamber'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) fethini müjdelediği şehri alarak "Fatih" unvanına liyâkat kesbeden II. Mehmed, Osmanlı tahtında kaldığı 30 sene içinde 2 imparatorluk, 4 krallık, 6 prenslik ve 5 dükalık olmak üzere toplam 17 devleti tarih sahnesinden sildi. Asya ve Avrupa'da gerçekleştirdiği seferlerle 200 şehri Osmanlı sınırlarına dâhil etti. Saltanatı müddetince tam 25 seferi bizzat idare etti. Osmanlı Devleti'nin hâkimiyet sahası Fatih devrinde 900 bin km²'den, günümüz Türkiye'sinin neredeyse üç katına tekabül eden 2 milyon 214 bin

km^2'lik bir genişliğe ulaştı. Bu dönemdeki fetihlerden, askerî ve siyasî sahalardaki faaliyetlerden Batı'da en büyük darbeyi Venedik aldı.

Büyük bir cengâver olan Fatih Sultan Mehmed, savaş meydanlarında ordusunu geriden idare etmiyor; at sürüp kılıç sallayarak askerlerinin başında bizzat cenge iştirak ediyordu. Belgrad muhasarası sırasında olduğu gibi, askerlerin gevşekliğe ve ümitsizliğe sürüklendiği zamanlarda inisiyatifi eline alıyor, ölümü göze alarak öne atılıyor ve ordunun moralinin yeniden yükselmesini sağlıyordu. Meydan savaşlarında, şehirlerin ve kalelerin muhasarasında tatbik ettiği askerî stratejiler onun ne kadar kabiliyetli bir komutan olduğunun en büyük deliliydi. Keskin zekâsını kullanarak savaşlardan zaferle çıkıyor; kaleleri, şehirleri fethetmekle kalmıyor ve insanî siyaseti ile buralarda yaşayan halkların gönüllerini de fethediyordu. Fatih'in saltanat yıllarında Anadolu'da İsfendiyaroğulları, Candaroğulları, Karamanoğulları beylikleri, Trabzon Rum İmparatorluğu ve Erzincan tarafları; Balkanlarda ise Mora, Arnavutluk, Eflak, Belgrad hâriç Sırbistan'ın tamamı ve Karadeniz'in kuzeyinde Kırım Hanlığı Osmanlı Devleti'ne bağlandı.

Fatih Sultan Mehmed devrinde oldukça geniş bir coğrafyada fetih hareketlerinde bulunan Osmanlı kara ordusu, o zamanın en gelişmiş silahlarıyla teçhiz edilmişti. Gelişen

silah teknolojisine çok çabuk uyum sağlayan orduda silahlar birkaç senede bir yenileniyordu. Kara ordusu esas itibariyle bir süvari gücüydü. Fakat Fatih devrinde, yeniçerilerin ve azapların sayısının artmasına paralel olarak piyade sınıfı önceki devirlere nispetle daha fazla ehemmiyet kazanmaya başladı.

Kanunî Sultan Süleyman'ın saltanat yıllarında en parlak zamanını yaşayan Osmanlı donanmasının modern anlamda kurucusu Fatih Sultan Mehmed oldu. İstanbul'un fethinden evvel Gelibolu'da, fetihten sonra Haliç'te kurulan tersanede yapılan gelişmiş savaş gemileri, donanmamızın hem Akdeniz'de hem de Karadeniz'de en güçlü deniz gücü olmasını sağladı. Bu durum sınırlarımızın deniz aşırı diyarlara uzanmasına zemin hazırladı. Önemli bir ticaret merkezi olan Kırım'ın fethi, modern Osmanlı donanması sayesinde gerçekleşti.

Daha evvel de söz ettiğimiz üzere Fatih Sultan Mehmed, askerî sahada bilhassa topçuluğa meraklıydı. Osmanlı padişahları arasında topçuluğa en fazla ehemmiyet veren isimlerin başında Fatih geliyordu. Gerçi Osmanlılar kuruluş devrinden itibaren ateşli silahların önemini idrak etmişlerdi; ama önceleri daha çok sesiyle düşmanı ürkütmek için kullanılan top silahının büyük kaleleri yerle bir edebileceği hayal bile edilemiyordu. Fatih'in geliştirdiği tekniklerle dökümü yapılan toplar,

büyük kaleleri yerle bir edebilen ve meydan savaşlarında düşmana kesin bir üstünlük kurmakta rol oynayan gelişmiş bir savaş âleti oldu. Fatih devrinde o tarihe kadar görülmemiş çapta ve sayıda top dökümü gerçekleştirildi. Plânları, balistik ve mukavemet hesapları bizzat Fatih tarafından yapılan topların imal ve döküm işleri Türk ustalar ve mühendisler tarafından gerçekleştirildi. Bu toplar muhkem Bizans surlarını yıkmakla kalmadı, çok geçmeden Avrupa'daki şatolarında himayelerindeki halkın emeği üzerinde rahat bir hayat süren feodal beylerin muhkem kalelerinin ve şatolarının yıkılmasına da zemin hazırladı. Bu durum aynı zamanda yeni bir çağın başlangıcına kapı araladı. Ayrıca Fatih, İstanbul kuşatmasında çok fayda sağlayan havan toplarının gelişimine de çok önemli katkılar sağladı. Yaptığı balistik hesaplar neticesinde, dik mermi atabilen ilk havan topunu icad etti. Kanlı ve çetin muharebelerin yaşandığı muhasara günlerinde genç hükümdarın icadı olan havan topları devreye girdi. Aşırtmalı atış yapabilen havan toplarıyla muhasara sırasında Kasımpaşa sırtlarından gülle atılıp Haliç'teki müttefik Haçlı donanması tesirsiz hâle getirildi.

İstanbul kuşatması sırasında Fatih Sultan Mehmed'in başka icatları da oldu. Şöyle ki: Marmara Denizi ile Haliç arasında uzanan kara surları önündeki derin ve geniş hendekler surlara tırmanmayı zorlaştırıyordu. Bizans askerleri ve gönüllüler Osmanlı toplarının kara surlarında

açtığı gedikleri aralıksız çalışmak suretiyle kapatıyorlardı. 18 Mayıs 1453'te Fatih, bunun da bir çaresini buldu ve yürüyen zırhlı kuleler inşâ ettirdi. Kara surlarından daha yüksek ahşap kulelere hafif toplar yerleştirildi. Hendekleri aşacak bir araç tarzında imal edilen kulelerden askerler surların üzerine merdivenlerle çıkmaya çalışıyor; Rumlar ise attıkları taşlar, döktükleri kızgın yağ ve kaynar sularla taarruzları engellemek için âdeta çırpınıyorlardı. Topkapı civarındaki surlara mühim zarar veren kulelerden biri atılan Rum ateşiyle yakıldı.

Bizanslıların kullandığı ve Osmanlı ordusuna çok zayiat veren meşhur "Greguar" ateşine karşılık olarak da Fatih, tahrip ve yangın bombalarını icat etti. Bu uçan alev füzeleri, ilk defa Türkler tarafından Konstantiniyye muhasarası sırasında kullanıldı. Sonraki yıllarda işleme prensibi unutulan bu füzeler, yirminci asırda mühendisler tarafından yeniden ele alındı. Almanlar tarafından modern teknikler kullanılarak bu sitem ışığında meşhur V-1 bombası geliştirildi. Görüldüğü üzere İstanbul'un fethini gerçekleştirerek tarihimizin en önemli zaferlerinden birini kazanan Osmanlı ordusu, teknik sahada uzman bir lidere ve ileri seviyede bir donanıma sahipti.

Fatih Sultan Mehmed, ordunun disiplinine büyük ehemmiyet veriyordu. Ordu içinde ast-üst münasebetlerinin zedelenmesine asla tahammülü yoktu. Rütbesi

ne olursa olsun herhangi bir itaatsizliğe ve disiplinsizliğe sebep olan asker cezalandırılıyordu. Osmanlı coğrafyasını çok iyi bilen Fatih, bütün askerî harekâtlarını aylar öncesinden en ince ayrıntısına kadar detaylı bir şekilde plânlıyordu. Düzensiz hareket etmiyor, macera hevesiyle hiçbir askerinin kanının dökülmesini istemiyordu. Sınır boylarındaki (uçlardaki) Osmanlı kuvvetleri Fatih devrinde yeniden teşkilâtlandırıldı. Böylece akınlar sistematik hâle geldi ve fütuhat yelpazesi genişledi. Fatih, seferleri sırasında askerî kabiliyetlerini harekete geçirirken diplomasiyi kullanmayı da ihmal etmiyordu. O, askerî ve siyasî sahadaki dehâsını kılıç ve kalemin desteğiyle taçlandıran bir liderdi. Hasmının iç ve dış münasebetlerini, askerî gücünü, zaaflarını en ince ayrıntısına kadar tetkik ediyor ve sefer düzenleyeceği ülkenin en zayıf anını kolluyordu.

Fatih Sultan Mehmed devrinde devletin merkezî bir idare ve otoriteyle yönetilmesini sağlayacak tedbirler uygulamaya başlandı. Sistemli bir idarecilik şuuruyla istikrarlı ve yerleşmiş bir devlet yapısı teşekkül ettirildi. Topkapı Sarayı bünyesinde "Enderun Mektebi" kurularak ülke idaresi için gerekli devlet adamlarının yetiştirilmesi sağlandı. Osmanlıyı dünyanın en kudretli devleti yapmayı hedefleyen Fatih, iktidarını fiilen sınırlayan unsurlara son verdi. Bu maksatla öteden beri birçok siyasî ve askerî kararda karşı karşıya geldiği Çandarlı Halil Paşa'yı ve

saltanatına karşı Bizans desteğinde mücadele ederek tahtı tehdit eden Orhan Çelebi'yi ortadan kaldırdı.

Osmanlı tarihinde önemli bir yer edinen "Çandarlı" ailesi, ilk Çandarlı olan Halil Hayrettin Paşa'dan itibaren devlet hizmetinde yer aldı. Çandarlı Ali Paşa'dan sonra aileden çıkan devlet adamlarından biri de Fatih Sultan Mehmed devrinde veziriâzam olan torun Halil Paşa idi. Fakat Çandarlı Halil Paşa, İstanbul fethinden sonra evvelâ zindana konuldu, 40 gün kadar sonra da idam edildi. Çandarlı'nın idamında bahsi edilen sebeplerin dışında şu hususlar da tesirli oldu: Daha evvel de söz ettiğimiz üzere İstanbul'un fethi hakkında Çandarlı Halil Paşa, hem Fatih'ten hem de Akşemseddin Hazretleri, Molla Gürânî ve Zağanos Paşa gibi mühim zevattan farklı fikirlere sahipti. O, geçmişte yaşanan Varna ve Kosova gibi meydan savaşlarını bilen bir devlet adamı olarak, ısrarla muhasaraya karşı çıkmış ve kaldırılmasını istemişti. Zirâ böyle bir durumda bütün Avrupa'nın asırlar boyunca Osmanlı Devleti'ne cephe alacağını düşünüyordu. Bazı kaynaklara göre Çandarlı'nın idamında Hıristiyan âlemini küstürmeme siyaseti takip etmesi, eşsiz bir fütuhat hükümdarı olan Fatih'le bu noktada fikirlerinin örtüşmemesi ve muhasaranın kalkması yolunda Bizans devlet adamlarıyla işbirliğine gitmesi rol oynadı. Çandarlı'nın idamının sebeplerinden biri de, Rumlara taraftar olduğu hattâ onlardan rüşvet aldığı

şeklindeki iddiaların muhalifleri tarafından abartılarak dile getirilmiş olmasıydı. Bundan dolayı Çandarlı'nın idamı bazı tarihçiler tarafından Fatih'in bir hatası olarak değerlendirildi.

Çandarlı Halil Paşa'nın idamında, Türk kökenli bir aileye mensup olmasının rol oynadığı iddiası ise gerçeği yansıtmamaktadır. Bu şerefli ve mazbut aile, hem Türk kökenliydi hem de ilmiye sınıfından geliyordu. Eğer bahsi edilen iddia doğru olsaydı, Çandarlı Halil Paşa'nın idamından sonra oğlu Süleyman Çelebi kazasker yapılmazdı. Yine Fatih devrinde Edirne kadısı olan Çandarlı Halil Paşa'nın diğer oğlu İbrahim Çelebi, Sultan II. Bâyezid zamanında veziriâzamlık makamına kadar yükseldi. Yalnız şu var ki, Fatih devrinden itibaren Osmanlı devlet idaresinde merkeziyetçiliği güçlendirme adına benimsenen "kul esasına" binaen devşirme kökenli devlet adamları idarede hâkim olmaya başlamışlardı. Zaten Çandarlı'nın bazı muhalifleri de devşirme kökenliydi. Merkezi otoriteyi güçlendirmek için, Enderun Mektebi'nden yetişen devşirme kökenli devlet adamlarının Fatih devrinde üst düzey vazifelere getirilmesiyle köklü Türk ailelerinin devlet idaresindeki nüfûzu bertaraf edildi. Padişahın emir ve arzusuna mutlak suretle bağımlı "kullar" yani devşirme kökenliler devlet idaresinde üst düzey vazifelere getirildi. Çandarlı'dan sonra Fatih'in tayin ettiği veziriâzamların sonuncusu olan Karamânî Mehmed Bey müstesnâ hepsi devşirme

kökenliydi. Fatih, kendi vekili sıfatıyla veziriâzamların yetkilerini arttırdı ve onları mutlak merkeziyetçi hükümetin tam bir temsilcisi yaptı. Hattâ ulemânın tayinleri bile şeyhülislâm yerine veziriâzama bağlı kaldı. Bununla birlikte Fatih, devşirme kökenli devlet adamları üzerindeki otoritesini hiçbir zaman kaybetmedi. Hata ve ihmallerine göz yummadığı kul kökenli devlet adamlarından Veziriâzam Mahmud Paşa'yı ve Rum Mehmed Paşa'yı idam ettirdi.

Merkeziyetçiliği güçlendirmek maksadıyla Fatih Sultan Mehmed, şahsına bağlı olan Kapıkulu Ordusu'nu yeniden teşkilâtlandırdı ve sayıca arttırdı. Otoritesini sınırlayan yeniçerileri ve uç beylerini doğrudan doğruya kendi emri altına aldı. Saltanat tecrübesi yaşadığı ilk gençlik yıllarında zaman zaman isyan eden yeniçeri askerlerinin seçimine ve merkezi otoriteye bağlı kalmalarına çok ehemmiyet verdi. Vazife ve konumunun hakkını veremeyen yeniçeriler, ocaktan atılarak yerlerine saraydaki avcı bölüklerinden yeni askerler alındı. Fatih devrinde yeniçerilerin sayısı iki katına çıkarıldığı gibi, maaşları arttırılıp silâhları yenilendi. Böylece yeniçeri askerleri, merkezi kudretin ve fütuhatın başlıca dayanak gücü hâline getirildi. Hülâsa etmek gerekirse Fatih devrinde mutlak merkeziyetçiliğin tesisi adına, hem devlet idaresinde hem de orduda kul asıllı olanlar üstün duruma geçti.

Fatih Sultan Mehmed'in idarî sahadaki bu siyaseti yani Türk kökenli devlet adamları yerine devşirme kökenlilere idarede önemli vazifeler vermesi ve bu uygulamanın belli bir dönem Osmanlı devlet hayatında varlığını devam ettirmesi, çeşitli iddialarla eleştirilen bir husus oldu. Şüphesiz bugün olduğu gibi geçmişte de devleti idare eden şahıslar ve menfaat çevreleri arasında yetki kavgası yaşanıyordu. Osmanlıda gılmân veya kapıkulu sistemi de denilen devşirme sisteminin uygulanmasının şüphesiz haklı gerekçeleri vardı. Kapıkulu sisteminin uygulanmasının temel sebebi, devletin istikrar ve devamlılığını sağlamaktı. Bazı Türk-İslâm devletleri de dâhil olmak üzere tarihte birçok güçlü devletin, kendilerine tâbi olan aristokrat beylerin isyanlarıyla yıkıldığı bir hakikatti. Osmanlı idarî mekanizmasında tatbik edilen "kul sistemi", aristokrat bir sınıfın idarede hâkim konumda olmasının önüne geçti. Devlet idaresinde kapıkulu sisteminin işlerlik kazanmasıyla her şerefi devlette bulmuş olan köle ya da devşirme asıllı kişilerin devlete isyan etmeden, sultana kat'î bağlılık içerisinde vazifelerini yapmaları sağlandı. Osmanlı saray düzeninde de içoğlanları ve Enderun'a alınan insanlar devşirme veyahut gerçekten köle asıllı olanlar arasından seçildi. Böylece merkezî otoriteye sımsıkı bağlı bir tarzda yetişen ve halk gücünden yoksun olan bu insanların ileride yüklenecekleri vazifeleri esnasında herhangi bir isyana ya da karışıklığa yol açmalarının önüne geçildi.

Dolayısıyla bu sistem Türk düşmanlığından dolayı değil, devletin devam ve bekâsını temin etmek maksadıyla tatbik ediliyordu. Bu noktada devşirme kökenli bazı devlet adamlarıyla Türk kökenli aristokrat ve idareciler arasında devlet idaresindeki fikir ayrılıklarından kaynaklanan çekişmeleri kapıkulu sistemine bağlamak doğru bir yaklaşım olmasa gerek.

Fatih Sultan Mehmed'in idarî sahada dikkat çeken en önemli vasıflarından biri de çok başarılı bir diplomat olmasıydı. Saltanat yıllarında Osmanlı ordusuyla birlikte Anadolu'da, Rumeli'de ve denizlerde çok sayıda devlete karşı aynı zaman diliminde mücadele eden Fatih, askerî vasıflarının yanında diplomatlığını da maharetle kullandı. Doğrudan doğruya ya da elçileri vasıtasıyla gerçekleştirdiği siyasî müzakerelerde düşmanlarına birtakım vaatler ve geçici tavizler vererek onların kuvvetlerini böldü ve müttefik güçleri birbirinden ayırmayı başardı. İstihbarat çalışmalarına da fevkalâde ehemmiyet veren Fatih, geniş bir haber alma teşkilâtına sahipti. Osmanlı Devleti'ne karşı stratejik hedefler güden Avrupa devletlerinin merkezlerinde casusları vardı. Almanya ve Avusturya'nın hâricinde bilhassa İtalyan cumhuriyetlerinde kurdurduğu gizli ve daimî bir haber alma servislerinden düzenli bir şekilde haber alıyor ve buna göre düşmanlarının hareketlerini kontrol ederek tedbirler geliştiriyordu.

Fatih Sultan Mehmed, farklı milletlere mensup olsa da alanında tecrübeli insanların birikimlerinden, kabiliyetlerinden faydalanıyordu. Meselâ donanmanın geliştirilmesi için yapılan çalışmalar çerçevesinde Venedik ve Cenova'dan getirilen denizcilerin teknik sahadaki bilgi ve tecrübelerinden istifade ediliyordu. Günümüzde büyük devletlerin başarıyla gerçekleştirdiği beyin göçünü o dönemde çok iyi kullanan Osmanlı sultanının etrafında İtalyan ve Yunan danışmanlar vardı. Yalnız şu var ki, çeşitli kabiliyetlerinden istifade edilen bu insanların hiçbir zaman Fatih'in idealleri üzerinde tesirleri olmadı. Başında bulunduğu devleti imparatorluk fikriyle yöneten Fatih'in sarayda istihdam ettiği Rum soylularına mensup gençler, ileride birer Osmanlı olarak idarede önemli mevkilere geldiler. Bugün Üsküdar'da inşâ ettirdiği camisiyle hatırladığımız Rum Mehmed Paşa, Paleolog Has Murad Paşa ve kardeşi Mesih Paşa bunların en tanınanlarıdır. Bazıları Bizans soylu sınıfından olan bir kısım Hıristiyan Rumlar da Fatih devrinde Osmanlı maliyesinde önemli vazifeler üstlendiler.

İLMÎ VE EDEBÎ YÖNLERİ

Fatih Sultan Mehmed, büyük bir devlet adamı ve kumandan olmasının yanında dinî ilimlerde devrinin önemli bir âlimiydi. Arapça, Farsça, Yunanca, Sırpça, İtalyanca gibi önemli dünya dillerini biliyordu. Babası Sultan II. Murad'ın vefatından sonra devletin başına geçtiğinde henüz yirmisini doldurmamıştı; ama hem Doğu ve Batı kültürüne hem de yaşadığı asrın ilimlerine vâkıftı. Diğer Osmanlı padişahları gibi Fatih de ilim adamlarını, şâirleri ve sanatkârları etrafında topluyor, onlarla sohbet etmekten çok hoşlanıyor ve fevkalâde hürmet ettiği bu insanlara büyük ihsanlarda bulunuyordu. Yaradılışı itibariyle ilme ve sanata karşı çok meraklı bir insan olan Fatih, âlimlerle ilmî müzakere ve münazaralar yapmaktan hoşlanıyordu. Topkapı Sarayı ilmî münakaşa ve mübahasenin yapıldığı bir akademi hâlindeydi. Veziriâzam dâhil olmak üzere devlet adamları Fatih'in huzurunda ayakta

beklerlerken, âlimler onun karşısında rahatça oturup konuşabiliyorlardı. Sarayda yapılan ilmî toplantılara çok defa reîs-ül ulemâ sıfatıyla Molla Hüsrev başkanlık ediyordu. Fatih, bu toplantılarla ve müzakere edilen mevzularla öylesine bütünleşiyordu ki, bazı toplantılara başında ulemâ sarığı, sırtında da âlimlere mahsus kıyafetiyle (binişi) iştirak ediyordu. Fatih, hocası Molla Gürânî yanına geldiğinde elini öpüyor, kazaskerliğini de yapan Molla Hüsrev'i gördüğünde camide bile olsa ayağa kalkıyordu. Fatih, yeni bilgiler öğrenmekten, ilim ve sanat alanındaki gelişmeleri takip etmekten zevk alan bir padişahtı. Aslına bakılırsa onun ilim ve sanat ehline böylesine değer vermesinde çocukluğunda aldığı terbiyenin ve mânevî eğitimin tesiri büyüktü. Esaslı bir eğitim ve terbiye görmüş, büyük mefkûre ve idealleri hedefleyen bir insan olarak yetiştirilmişti.

Askerî sahada pek çok buluşa imza atan Fatih, ilim, edebiyat ve eğitim sahalarında devrin mahir insanlarını Osmanlı pâyitahtında bir araya getirdi. Bu hususta hiçbir fedakârlıktan kaçınılmadı. Nitekim astronomi ve matematikte 15. yüzyılın en büyük âlimlerinden olan Ali Kuşçu'yu İstanbul'a dâvet etti ve onu kıdemli bir âlimin 50 akçe yevmiye aldığı bir dönemde günlük 200 akçe maaşla Ayasofya Medresesi'nde vazifelendirdi. Trabzonlu Rum filozof Amirutzes ve İtalyan arkeolog Anconalı

Cyriacus de İstanbul'a dâvet edilen bilim adamları arasındaydı. Böylece Dersaâdet, Osmanlı Devleti'nin farkı coğrafyalarından, hattâ ülke dışından gelen ilim adamlarıyla doldu. Batı'dan ve Doğu'dan gelen sanatkârlarla İstanbul, bir kültür şehri olmaya başladı. Fatih, çeşitli ilim dallarına vâkıf bir bilim adamı vasfıyla İstanbul'da kültürel ve ilmî canlılığın artması adına çok önemli hamleler gerçekleştirdi. Onun bu gayretleri maddî anlamda fethedilen şehirde mânevî fethin gerçekleşmesi sürecini hızlandırdı.

Fatih Sultan Mehmed, fethettiği beldelerdeki ilim ve sanat ehli insanları huzuruna çağırıyor, onlarla görüşüyor ve pek çoğunu İstanbul'a göndererek himaye ediyordu. Seferlerden arta kalan zamanlarını sarayında medrese hocalarıyla birlikte geçiriyordu. Yalnız, medreselerdeki hocaların Fatih'in teveccühünü kazanabilmeleri için uzmanlık sahalarında ilmî eserler vermeleri şarttı. Devrin aklî ve naklî ilimlerde söz sahibi âlimlerini ve sanatkârları himaye etmekle yetinmeyen Fatih, onların kendilerini ifade edebilmeleri ve kabiliyetlerini ortaya koyabilmeleri adına da her türlü zemini hazırladı. Talebe yetiştirmeleri için yeni medreseler kurdurdu. Başarılı ilim ve sanat adamlarını mükâfatlandıran Fatih, talebelere çok ehemmiyet veriyor, zaman zaman medreseleri dolaşıyor, onların durumlarını teftiş ediyor, derslerini dinliyor ve çalışkan olanlarına mükâfat veriyordu.

İlmî, edebî ve kültürel meselelere büyük bir alâka duyan ve bu sahalardaki mahir isimleri çevresinde görmekten çok hoşlanan Fatih, kurdurduğu medreselerde ilim ve sanat ehline en güzel imkânları tahsis etti. Fetihten sonra İstanbul'da kurulan en önemli iki eğitim müessesesi, Ayasofya ve Zeyrek medreseleriydi. Osmanlı sultanının İstanbul'da tesis ettiği üçüncü büyük ilim ve kültür yuvası, kendi adına yaptırdığı külliye bünyesinde yer alan Fatih Medreseleri oldu. Fatih Camii'nin çevresine inşâ edilen bu yüksek mektep, "Sahn-ı Semân" veya "Medrese-i Semâniye" adıyla anılıyordu. Sekiz fakülteden müteşekkil medresede fen ve tıp fakültesi de vardı. Çok kıymetli âlimlerin ders verdiği Fatih Külliyesi'ndeki medreseler, Osmanlı tarihinde iz bırakan ve bütün İslâm âlemince makbul görülen eserleri telif eden ilim adamlarının yetişmesine zemin hazırladı. Fıkıh ilminde Molla Hüsrev, tefsirde Molla Gürânî, Molla Yegân, Hızır Bey Çelebi, matematikte Ali Kuşçu, kelâm ilminde Hocazâde Muslihuddin, Sirâceddin Halebî, Molla Abdülkâdir, Hasan Samsunî, Molla Hayreddin, Molla İlyas zamanının büyük âlimlerindendi. O dönemde mühim eserler veren âlim ve sanatkârlarla, seçkin ilim ve idare adamları bu büyük zâtların himayesinde yetişti. İlim adamları arasında ilmî mevzularda yapılan müzakereleri merakla takip eden ve zaman zaman fikirleriyle müdahil olan Fatih'in İstanbul'a dâvet ettiği şahsiyetler arasında devrin meşhur

âlimlerinden Molla Câmî ve Nahifî de vardı. Molla Câmî, İstanbul'a gelmek üzereyken, Fatih'in ölüm haberi üzerine Konya'dan geri döndü.

Fatih Sultan Mehmed'in bir hizmeti de Doğu'dan ve Batı'dan farklı sahalardaki önemli eserleri tercüme ettirmesi oldu. Maddî anlamda gerçekleştirdiği fetihten sonra kültürel ve medenî fethi de gerçekleştiren Fatih'in gayretleri neticesinde İstanbul'daki medreseler ilmî faaliyetlerinin merkezi konumuna yükseldi. Osmanlıyı bir cihan devleti yapmak isteyen Fatih, idarî ve askerî sahalardaki çalışmalar devam ederken, bu gayeye matuf olarak eğitime fevkalâde ehemmiyet verdi. Osmanlı toplumunun sağlam bir eğitim alması ve bilhassa idarî kadronun donanımlı yetişmesi için gayret etti. Tıpkı idarî ve hukukî sahalarda olduğu gibi eğitim sistemini de kanun ve nizamlarla tanzim etti. İdarenin özünü teşkil eden ulemâ sınıfını teşkilâtlandırdı ve idarenin ilmileşmesini esas aldı. Türkçenin ve Türk dünyasının ehemmiyetini idrak eden Fatih'in en büyük ideallerinden biri de, İstanbul'daki medreselerde Arapça ve Farsça eğitimin yanında Türkçe bilim okutmaktı.

Fatih Sultan Mehmed'in tekâmüle, gelişmeye, keşif ve icatlara açık bir karakteri vardı. Zihni yapısı bilhassa matematik ilmine çok yatkındı. Bu durumun verdiği avantajla balistikte ve top dökümünde önemli çalışmalar

gerçekleştirdi. Öyle ki, bu sahadaki keşifleriyle Ortaçağ'ın en muhkem surlarını yıktı. Bundan ilham alan Avrupa krallar tarafından, derebeylerin şato ve kaleleri güçlü toplarla yıkılarak feodal idarelere son verildi. Böylece Avrupa'da merkezî krallıklar güç kazanmaya ve büyük devletler kurulmaya başlandı. Ortaçağ siyasal rejimi feodalitenin tarihe karışmasına zemin hazırlayan Türkler, Avrupa'dan daha evvel Yeniçağ'a geçiş yapmışlardı.

Fatih Sultan Mehmed, ülke dışından İstanbul'a dâvet ettiği bilgin ve sanatkârlardan geldikleri ülkeler hakkında ciddi malûmatlar alıyordu. Tolerans sahibi ve taassuptan uzak bir insan olan Fatih, İstanbul'u Doğu ve Batı medeniyetlerinin kaynaştığı önemli bir merkez hâline getirmekte kararlıydı. O dönemde İstanbul'a dâvet edilen İtalyan sanatkârlar arasında Rönesans'ın ünlü ressamlarından Centilo Bellini de vardı. Fatih'in meşhur tablosunu yapan Bellini, Eylül 1479'dan Ocak 1481'e kadar İstanbul'da kaldı. Bu süre içerisinde Venedikli ressam, 15. yüzyıl Osmanlı kültürünü yansıtan çok sayıda esere imza attı. Aynı dönemde Batı'dan dâvet edilen ressamlar tarafından Topkapı Sarayı'nın duvarları resimlerle, kabartmalarla ve nakışlarla süsledi. Fatih, hem Bellini hem diğer sanatkârlarla yakından meşgul oluyordu.

Bugün Londra'daki National Gallery'de bulunan ünlü portre, umumî kabule göre Bellini tarafından yapıldı.

Hattâ İstanbul'da on ay kalan ünlü ressam, Osmanlı sultanı ile hayli samimi oldu ve İstanbul sokaklarında onunla birlikte dolaştı. Buna mukabil, söz konusu portrenin Bellini'nin eseri olmadığını iddia edenler de oldu. Zirâ bu iddia sahiplerine göre, resmin Bellini tarafından yapıldığına dair kesin deliller yoktu. Üstelik portrenin üzerinde ressamın adı tam olarak okunmuyordu. Ancak böyle düşünenlerin, Topkapı Sarayı'nda manzara resimleri yapan Bellini'nin, Osmanlı sultanı ile görüşüp görüşmediğinin belli olmadığını söylemeleri pek inandırıcı değildi. Çünkü Fatih, dâvet ettiği insanları huzuruna kabul ediyor; onlarla sanat ve felsefeye dair konuşmalar yapıyordu.

Fatih Sultan Mehmed'in ilme ve ilim adamlarına verdiği değer Rönesans hareketine ciddi katkılarda bulundu. Himaye ettiği ilim adamları ve sanatkârlar bilge hükümdara hizmet etmekten, onunla birlikte olmaktan ve felsefî sohbetlerde bulunmaktan dolayı kıvanç duyuyorlardı. Din felsefesine merak duyan Fatih, felsefî konuşmalar yaptığı Rum filozof Amirutzes'e göre, en keskin zekâlı feylesoflardan biriydi. Fatih'in, ilim ve felsefe tarihi hakkında müzakerelerde bulunduğu, eser vermeleri için teşvik ettiği bilginlerden ülkelerine dönenler daha sonradan mektup yazarak Osmanlı sultanı ile diyaloglarını devam ettiriyorlardı. İşin enteresan tarafı ise, İtalyan entelektüellerinin Fatih ile diyalog kurmalarından Papa'nın rahatsız olması ve hoşlanmamasıydı.

Fatih Sultan Mehmed, kurmaya çalıştığı büyük medeniyette sanat ve edebiyata apayrı bir ehemmiyet veriyor; fertlerin sanatla iç içe olmasını arzu ediyordu. Batı'dan getirttiği sanatkârlara sarayını açması ve Doğu'dan dâvet ettiği bilginlerin çalışmaları için yeni medreseler tesis etmesi bunun en açık deliliydi. Fatih'in ilim ve sanata bu denli ehemmiyet vermesindeki asıl maksat, bu unsurları yine insanlığa hizmet adına kullanma arzusuydu. Coğrafya, matematik ve astronomi ilimlerine hususî bir alâka duyan Fatih, sevdiği ilimlerde uzman isimleri kendisine hoca tayin ediyor ve bunlar her gün belli saatlerde gelip Osmanlı sultanına ders okutuyorlardı.

Filozof Amirutzes ile oğluna Batlamyus'un kitabını Arapça'ya tercüme ettiren ve bir dünya haritası yaptıran Fatih Sultan Mehmed, farklı kültürlerin sanat ve mimarisine karşı da saygılıydı. Atina'yı ziyareti sırasında Akropol'ü gezerek Atinalılara iltifatta bulunması sahip olduğu İslâmî saygının güzel bir numunesiydi. Arap coğrafyasında ve İran'da devrin büyük ulemâlarını tanıyor; Osmanlı Devleti'ndeki âlimlerin Arap ve Acem ulemâsının seviyesinde olmasını, hattâ onlardan üstün olmasını arzu ediyordu. Hocazâde gibi, ilmine kıymet verdiği hocalarıyla yabancılar karşısında övünüyordu. Fatih'in hususî kütüphanesinde Batı kültürüyle alâkalı bugüne intikal eden 50 eserden, çoğunluğu tarih ve coğrafyaya ait 42

eser Yunanca idi. Doğrusunu söylemek gerekirse Fatih devrinde Osmanlı kültürü, Batı kültürüyle serbestçe temasa geçti; fakat sonraki asırlarda bu diyalog aynı seviyede devam ettirilemedi.

Fatih Sultan Mehmed'in askerî ve idarî vasıflarının yanında, üst seviyede ilim, sanat, tarih ve edebiyatla meşgul olması dikkat çekici bir hâdiseydi. "Avnî" mahlâsıyla edebî değeri yüksek beyitler, gazeller yazan büyük hükümdar, divan sahibi bir şâirdi. Aruzu iyi kullanıyordu. Açık ve akıcı bir üslûba sahip şiirleriyle hissiyatını dile getiren Fatih, devrinin üstadları arasında kabul ediliyordu. Etrafında o dönemin en önemli şâirleri toplanmıştı. Türk şiiri adına güzel numuneler kaleme alan Fatih'in 14 gazeli, "Divan-ı Avni" adıyla 1904'te Berlin'de basıldı. Görüldüğü üzere düşmanlarını kendine hayran bırakacak seviyede bir askerî dehâ olan Fatih, aynı zamanda Rönesans düşünürlerinin ve sanatkârlarının takdirini kazanacak seviyede ilmî, edebî ve sanatsal birikime sahipti.

FETH-İ MÜBİN'İN MÂNEVİ ÖNDERLERİ

KUTLU BİR REHBER: "AKŞEMSEDDİN HAZRETLERİ"

İstanbul muhasarası sırasında Çandarlı Halil Paşa, Mahmud Paşa, Saruca Paşa, Rum Mehmed Paşa, İshak Paşa, Gedik Ahmed Paşa, Zağanos Mehmed Paşa, Balaban Bey, Bali Bey gibi çok sayıda devlet adamı ve komutan Fatih Sultan Mehmed'e yardımcı oldu. Muhasara sırasında Osmanlı ordusu üzerinden mânevî himmetlerini esirgemeyen ve Fatih'in ruh dünyasını aydınlatan Akşemseddin Hazretleri, Molla Hüsrev, Molla Gürânî, Molla Zeyrek, Hızır Bey, Hocazâde Efendi, Molla Vildân ve Molla Şeyh Vefâ gibi âlimler vardı. Fatih'in mükemmel bir şekilde organize ederek Bizans surları önüne getirdiği muazzam ordusunun gücüne güç katan unsurlardan biri de, mânâ âleminin zirvelerinde bulunan bu zâtlarla temsil edilen ruh ve imân kuvvetiydi.

Şu ehemmiyetli hususu bir kere daha hatırlamak gerekir ki, Osmanlı padişahları ilim, fikir ve sanat adamlarına, mâneviyat erenlerine karşı daima saygı duyuyor ve onları yanlarından eksik etmiyorlardı. Meselâ Fatih'in babası Sultan II. Murad bu noktada en dikkate değer padişahlardan biriydi. İstanbul Fatihi'nin yetişmesinde büyük gayret sarf eden Sultan II. Murad, Ankara'da bulunan Hacı Bayram Veli Hazretleri'ni sık sık başkent Edirne'ye dâvet ediyor ve ona hürmet gösterip ağırlıyordu. Şehzâde Mehmed doğduğu zaman ondan şehzâdesinin yetişmesine yardımcı olacak bir hoca istemiş; Hacı Bayram Veli de talebesi Akşemseddin Hazretleri'ni göndermişti.

Hacı Bayram Veli Hazretleri, yine bir defasında Sultan II. Murad'ın dâveti üzerine Edirne'ye gelmişti. Şehzâde Mehmed'in daha beşikte olduğu günlerdi. Hacı Bayram Veli konuştukça Sultan II. Murad'ın ona olan hürmeti artıyordu. Bizans'a son verip İstanbul'u fethetme hayallerinin ruhunu sardığı günlerde hocasına, "Efendim, bilirsiniz dedem cennetmekân Yıldırım Bâyezid Han, amcam Musa Çelebi ve ben Konstantiniyye'yi defalarca muhasara ettik. Fakat netice alamadık. Dua buyurun, Allah bu zaferi ordumuza nasip eylesin." diye ricada bulundu. Bunun üzerine Kur'ân ve Sünnet ışığında mânâ âlemlerinden feyz alan büyük veli, odanın bir köşesinde, içinde Şehzâde Mehmed'in bulunduğu beşiği ve yanında

ayakta bekleyen talebesi Akşemseddin'i göstererek, çok ince bir dille, "Sultanım, Konstantiniyye'nin fethi, ihtimal size nasip olmayacak. O kutlu ve mübarek zaferi göremeyeceksiniz. Ben de göremeyeceğim. Ama Allah'ın izniyle Feth-i Mübin, beşikte uyuyan şehzâdenizle şu bizim Köse'ye nasip olacak. İnşâallah onlar görecekler." dedi. Bu müjdeyi veren zât, devrin büyük kâmetlerinden Hacı Bayram Veli Hazretleri idi. Onun, "Bizim Köse" dediği kişi ise, ileride Fatih'in hayatında çok önemli bir yer edinecek olan fetih yıllarının büyük âlimi Akşemseddin Hazretleri'nden başkası değildi. Bu diyaloğun geçtiği günlerde Akşemseddin, henüz genç bir medrese hocasıydı.

Sultan II. Murad, hocasının bu değerlendirmesinden sonra küçük şehzâdesine apayrı bir nazarla bakmaya ve iyi bir eğitim almasına daha fazla özen göstermeye başladı. Çocukluğundan itibaren şehzâdesinin dimağına İstanbul'un fethi fikrini nakşeden II. Murad, oğluyla ne zaman sohbet etse, bebekliğinde geçen bu hâdiseyi anlatıyor ve onu bu büyük hedefe doğru şartlandırıyordu. Fetih aşkı, minik şehzâdenin oyunlarına bile yansımıştı. Vakıâ ortaya çıkan hâdiseler ve tarih, Hacı Bayram Veli Hazretleri'ni haklı çıkardı. Onun kerameti çok değil, yirmi yıl sonra gerçekleşti. Oysa bu kerametvarî sözü söylediği dönemde Şehzâde Mehmed'in tahta çıkma şansı

dahi yoktu; zirâ daha önünde ağabeyi Şehzâde Alâeddin duruyordu.

İstanbul'un fethini gerçekleştiren ve Devlet-i Âliye'nin önüne yepyeni ufuklar açan Fatih Sultan Mehmed'in bir yanında Akşemseddin Hazretleri, bir yanında da Molla Gürânî vardı. Biri şeriatı, biri tarikatı temsil ediyordu. O devirde tarikat ile şeriat arasında zıtlaşma değil, bir sentez vardı. Bu iki mânevî unsurun samimi müdavimleri fetih adına çok mühim roller üstlenmişlerdi. İstanbul'un mânevî fethi, tasavvufun verdiği idealizm ve ahlâkla gerçekleşti. İşin gönül plânını da Akşemseddin Hazretleri gibi zâtlar temsil etti.

İstanbul'un fikir, inanç ve hayat fatihi olan Şemseddin Muhammed bin Hamza, yani bilinen ismiyle Akşemseddin Hazretleri, rivayetlere göre 1389'da Şam'da dünyaya geldi. Saçının sakalının ak olması veya devamlı beyaz elbiseler giymesinden dolayı "Akşeyh" veya "Akşemseddin" lâkaplarıyla meşhur oldu. Meşhur mutasavvıflardan Şahabeddin Suhreverdi'nin neslinden gelen Akşemseddin Hazretleri'nin soyu Hazreti Ebû Bekir'e (radıyallâhu anh) kadar ulaşıyordu.

Akşemseddin Hazretleri, küçük yaşta ilim tahsiline başladı ve Kur'ân-ı Kerim'i hıfzına aldı. Yedi yaşında iken babasıyla birlikte Anadolu'ya gelip Amasya'nın Kavak

nahiyesine yerleşti. Tahsiline burada devam etti ve daha sonra Osmancık'a müderris oldu. Ancak tasavvufa olan alâkasından dolayı Ankara'da bulunan Hacı Bayram Veli Hazretleri'ne intisap etti ve ondan icazet aldı. Akşemseddin Hazretleri, bir taraftan bu büyük zâttan tasavvuf yolunun inceliklerini öğrendi, bir taraftan da tıp ilminde kendini yetiştirdi. O devirde tıp sahasında büyük isimlerden biri olan Akşemseddin Hazretleri, bulaşıcı hastalıklar üzerinde çalıştı. Araştırmaları neticesinde telif ettiği "Maddetü'l-Hayat" adlı eserinde; "Hastalıkların insanlarda birer birer ortaya çıktığını düşünmek yanlıştır. Hastalıklar insandan insana bulaşmak suretiyle geçer. Bu bulaşma gözle görülemeyecek kadar küçük, fakat canlı tohumlar vasıtasıyla olur." diyerek, bundan 500 sene evvel mikrobu anlattı.

Hacı Bayram Veli, bir sohbet sırasında müritlerine "Yunus'un makamı mı yücedir, Mevlâna'nın makamı mı?" diye sorunca Akşemseddin Hazretleri şöyle cevap verdi: "Yunus'undur efendim. Çünkü Yunus'un canında ve teninde emek vardır. Kendi emeğinden gayrı bir şey yemez." Onun bu cevabı üzerine Hacı Bayram Veli, "Var git, sana belletecek nesnemiz kalmadı. Sana padişah hizmeti verdim." dedi. İşte Akşemseddin Hazretleri'nin Edirne'ye giderek Şehzâde Mehmed'e hoca olması bu hâdiseden sonra gerçekleşti. Hacı Bayram Veli, Sultan

II. Murad'a ışık saçarken, talebesi de Osmanlı sultanının oğlu Şehzâde Mehmed'e rehber oldu. Akşemseddin Hazretleri, Şehzâde Mehmed'i küçük yaşlarından itibaren fetih sevdasıyla eğitti. Peygamber Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) İstanbul ile alâkalı müjdesini Şehzâde Mehmed'in zihin ve kalbine âdeta nakşetti. Bu sevdayla yetiştirilen Şehzâde Mehmed, rüyalarında İstanbul'u görüyor, hülyalarında bu şehri seyrediyordu.

Sultan II. Mehmed, İstanbul'u fethetmek için 1453 yılı baharında muhteşem bir orduyla Edirne'den yola çıktığında yanında Akşemseddin Hazretleri, Akbıyık Sultan, Molla Fenârî, Molla Gürânî, Şeyh Sinan gibi meşhur veliler ve âlimler vardı. Bu zâtlar talebeleriyle birlikte orduya iştirak etmişlerdi. Akşemseddin Hazretleri savaş esnasında genç hükümdara tavsiyelerde bulunuyor ve mânevî müjdeler veriyordu. Muhasaranın uzaması üzerine yükselen bazı muhalif sesler karşısında da kararlı tavrından bir şey kaybetmedi. Muhasaranın üzerinden haftalar geçtiği hâlde fetih müyesser olmayınca, askerlerin bir kısmında ve bazı komutanlarda ümitsizlik ortaya çıkmıştı. O günlerde ordu içinde çıkarılmaya çalışılan bazı fitnelere yine fethin gizli mimarı Akşemseddin Hazretleri mani oldu. Harp şurasında ve ordu birlikleri arasında dolaşarak konuşmalar yaptı. Askerlere zafer için sabırlı olmaları gerektiğini tavsiye ederek, Allah'ın izniyle fethin

mutlaka gerçekleşeceğini bildirdi ve bu kararlı tavrıyla sinelerdeki ümit ve heyecanı alevlendirdi. Feth-i Mübin'in vuku bulacağına ve zaferin II. Mehmed'e nasip olacağına inanan Akşemseddin Hazretleri, Hazreti Muhammed'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) müjdesine nail olabilmek ümidiyle, ilerlemiş yaşına aldırmadan Konstantiniyye önlerine kadar gelen Ebû Eyyûb el-Ensâri Hazretleri'nin kayıp kabrini de keşfetti. Böylece fethin mânevî ayağı tamamlanmış oldu.

Zafer sonrasında muzaffer ordu şehre girerken Akşemseddin Hazretleri, Fatih Sultan Mehmed'in hemen yanında bulunuyordu. Hacı Bayram Veli'nin yıllar evvel Sultan II. Murad'a verdiği müjdede olduğu gibi, beşikteki Şehzâde Mehmed ve yanı başındaki Köse şimdi yine yan yanaydılar. Akşemseddin Hazretleri o esnada dahi mesuliyetine müdrikti; zirâ ordu İstanbul'a girdikten sonra İslâm dininin harple alâkalı hukukunun tatbik edilmesini genç hükümdara hatırlattı ve buna göre hareket edilmesini istedi. Fatih Sultan Mehmed, hocasının kendisine kazandırdığı ufuk ve terbiyeden, onun muazzam hakperestliğinden o kadar memnundu ki, surları aşıp şehre girdikten sonra kendisinin sevincini görenlere şöyle seslendi: "Bendeki bu sevinci görürsüz, Konstantiniyye fethine sevinir zannetmeyin. Hocam Akşemseddin'in benim zamanımda olduğuna sevünürüm..."

İstanbul, fetihten sonra yapılan faaliyetler neticesinde bir ilim ve mârifet merkezi hâline geldi. İslâm kültür ve medeniyetinin beşiği oldu. Bütün bunları gerçekleştiren Fatih Sultan Mehmed, fetihten sonra insanlık için yapacağı vazifesinin sona erdiğine inanmıştı. Bundan dolayı İstanbul'un mânevî fatihi ve ruhunun gıdasını temin ettiği hocası Akşemseddin Hazretleri'nin önünde durdu, elini öptü ve, "Dünya nimetlerinden gına getirdim. Emelim şudur ki, tac ve tahtımı terk idem. Senin yanında Hakk'a hizmet yolunda ibadetle ömrümü geçirem." diyerek dervişlik yoluna girmek istediğini ifade etti. Cenâb-ı Hakk'a tam mânâsıyla teveccüh etmenin ve O'na ulaşmanın esas yolunun her şeyi terk etmekten geçtiğini gayet iyi bilen Hakk âşığı Akşemseddin, talebesine halkının başında vazifesine devam etmesini tavsiye etti. Devlet işlerine memur edilen bir padişahın asıl vazifesinin, İslâm esasları ve adalet çerçevesinde memleketi idare etmek olduğuna ve bu işin onun adına daha makbul olduğuna vurgu yaptı. İcrâ-yı adâlet yolunda hizmetin dervişlikten daha hayırlı olduğunu söyleyerek, Fatih'in talebine karşı, "Dervişlikte öyle bir mertebe vardır ki, eğer lezzet alınırsa, saltanat işlerinden kesin olarak el çekmek lazım gelir. Eğer öyle olursa memleketin işleri ihtilâl bulur. Din ve devlet işleri zarar görür. O takdirde, hem siz ve hem de biz vebale gireriz. Allah indinde mesul oluruz." diye mukabelede

bulundu. Hocasının bu yaklaşımı üzerine Fatih, Allah aşkıyla yanan kalbinin ateşini şiirleriyle ortaya döktü ve devrinin en önemli şâirleri arasında yer aldı.

Rivayete göre, Fatih Sultan Mehmed bir gün Akşemseddin Hazretleri'nin çadırına girmiş, ancak hocası hoşamedi yapmadan yerinde oturmaya devam etmişti. Padişah da bu duruma çok üzülmüştü. Fakat Akşemseddin Hazretleri'ni iyi tanıyan vezirlerinden Ahmet Paşa, şeyhin bu tavrını şöyle izah etmişti: "Bu büyük fetih, mübarek ecdadınıza değil de size müyesser olduğu için, sizde bir çeşit gurur müşahede eylemiş, maksatları sizden o gururun izalesine gayret göstermenizdir." Bu izah üzerine rahatlayan padişah, gece şeyhini ziyaret etti ve sabaha kadar onunla hâlleşti...

Fethin en önemli simgelerinden biri olan Ayasofya'nın camiye dönüştürülmesinden sonra burada ilk cuma hutbesini okuyan Akşemseddin Hazretleri, Fatih'in İstanbul'da kalmasını istemesine rağmen kutlu beldede kalmadı. Fetihten sonra Göynük'e yerleşti ve vefat edene kadar orada kaldı. Akşemseddin Hazretleri, dünya malına, şöhrete ve övülmeye hiç tenezzül etmiyordu. Dünyevî arzulardan köşe bucak kaçıyor, insanların şahsına karşı teveccüh göstermesinden hoşlanmıyordu. Hayatı boyunca emeğinin karşılığı olmayan bir habbe bile kabul etmeyen Akşemseddin Hazretleri, son yıllarını geçirdiği Göynük'te

15 Ocak 1459'da ruhunu Rahman'a teslim etti ve burada kendisi için bir türbe yapıldı.

Akşemseddin Hazretleri, her yıl mayıs ayında Bolu ilimize bağlı Göynük ilçesinde geleneksel hâle gelen "Akşemseddin Kültür ve Sanat Festivali" çerçevesinde binlerce insanın iştirakiyle dualarla ve rahmetle yâd ediliyor.

FETH-İ MÜBİN'E IŞIK VEREN SULTAN: "EBÛ EYYÛB EL-ENSÂRİ"

Medine-i Münevvere'nin ilk güllerinden biri olan Ebû Eyyûb el-Ensâri Hazretleri, halkımızın "Eyüp Sultan" adını vererek gönül tahtında hususî bir yer verdiği mücahid bir sahabidir. Allah Resûlü'ne (sallallâhu aleyhi ve sellem) Medine'de ilk kucak açan sahabiler arasında yer alan ve Mescid-i Nebevi içindeki hücre-i saadetleri yapılıncaya kadar Kâinatın Efendisi'ni (sallallâhu aleyhi ve sellem) evinde misafir eden Ebû Eyyûb'un türbesi sadece İstanbul'dan değil, yurdun dört bir yanından ve yurt dışından ziyaretçi alan kutsî bir mekândır.

Hazreti Muhammed'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) mihmandarı (ev sahibi) ve güzel İstanbul'umuzun en aziz misafiri olan Eyüp Sultan Hazretleri'nin asıl adı Halid, babasının adı Zeyd ve annesinin adı Hind'dir. Ama Araplarda bir şahsı baba ya da oğlunun adıyla anmak

âdet olduğundan, Ebû Eyyûb (Eyyûb'ün babası) künyesiyle tanınmaktadır. Medine'deki Hazrec kabilesinin Neccaroğulları koluna mensup olan Ebû Eyyûb'un soyu, bir kaç göbek yukarıda hem baba hem da ana tarafından Hazreti Peygamber'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) nesebiyle birleşmektedir. Peygamber Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) dedesi Abdülmuttalib'in annesi Hazrec kabilesindendir. Ebû Eyyûb el-Ensâri'nin hanımı da Hazrec kabilesinden olup, Ümmü Eyyûb Fatıma-i hazreciyye olarak tanınmaktadır. Onun da nesebi birkaç batın yukarıda Resûlü Ekrem'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) soyu ile birleşmektedir. Ebû Eyyûb'un, Halid ve Muhammed adlı iki oğlu ile Umre adında bir kızı vardır.

Ebû Eyyûb el-Ensâri Hazretleri, Türkler arasında "Eyüp Sultan" olarak bilinmekte ve kendisine fevkalâde hürmet edilmektedir. Zirâ O, Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) "Ashabımdan birisi eceliyle herhangi bir beldede vefat eder ve o beldeye defnedilirse, yarın kıyamet günü, o beldede yaşayanların önderi, sancaktarı, rehberi olarak haşrolunur." diyerek övdüğü sahabilerindendir.

Medineli ilk sahabilerden olan Ebû Eyyûb el-Ensâri, hicretten iki yıl evvel Mekke yakınlarındaki Akabe mevkiinde görüştüğü Allah Resûlü'ne (sallallâhu aleyhi ve sellem) biat etti. Kur'ân-ı Kerim'de, "Andolsun ki o ağacın altında sana biat ederlerken Allah, o mü'minlerden

razı olmuştur. Kalplerinde olanı bilmiş, üzerlerine sekine indirmiş ve onları pek yakın bir fetihle mükâfatlandırmıştır (Fetih/18)." âyetinin nazara verdiği bahtiyar kullardan oldu. Hanımı Ümmü Eyyûp ile birlikte Müslüman olan Ebû Eyyûb, Ensar arasından İslâmiyet'i ilk kabul edenlerdendi.

Peygamber Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), İslâmiyet'i tebliğ ve irşad etme gayretiyle meşgul iken müşriklerin baskısı her geçen gün artmış ve dayanılmaz bir hâl almıştı. Hicretten üç yıl evvel Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) bir hac mevsiminde Mina'daki Akabe bölgesinde çadır kuran Medinelilerin yanına uğradı, onlara İslâm dinini tebliğ etti. Altı kişinin iştirak ettiği bu toplantıya İslâm tarihinde "Birinci Akabe Biatı" denildi. Ertesi yıl 12 Medineli gelerek aynı yerde Resûlü Ekrem'e (sallallâhu aleyhi ve sellem) biat etti. Üçüncü yıl ise aralarında Ebû Eyyûb'un da bulunduğu 73 erkek ile 2 kadın, kendi canlarını ve evlâd-ü ıyallerini nasıl koruyorlarsa O'nu da (sallallâhu aleyhi ve sellem) bütün tehlikelerden koruyacaklarına dair söz verdiler. Resûlullah'ın (sallallâhu aleyhi ve sellem) elini tutarak verilen bu sözler, tarihe "Akabe Biatları" olarak geçti.

Müslümanların Mekke'de mâruz kaldığı eziyet ve çileye Allah Resûlü de (sallallâhu aleyhi ve sellem) ortak oldu ve sahabilerle birlikte zorlukları göğüsledi. Bu

arada Müslümanlar, birer ikişer evvelâ Habeşistan'a, daha sonra da Medine'ye hicret etmeye başladılar. Medineli Müslümanlar (Ensar) ile Mekke'den hicret eden Müslümanlar (Muhacir) arasında kardeşlik bağı kuruldu. Nihayet Allah'ın izniyle Peygamber Efendimiz de (sallallâhu aleyhi ve sellem) Milâdi 622'de Medine'ye hicret etti. Medine'de herkes yollara dökülmüş; ağaçların, damların üzerine çıkmış Kâinatın Efendisi'nin (sallallâhu aleyhi ve sellem) yolunu gözlüyordu. Hicretle birlikte O'nun (sallallâhu aleyhi ve sellem) aşkıyla kavrulmuş gönüllerin hasreti sona erdi.

Peygamber Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), Mekke'den başladığı hicret yolculuğu sırasında Medine merkezine yayan yaklaşık bir saat mesafede bulunan Kuba köyünde 14 gün kaldı. Bu süre içinde Kuba Mescidi inşâ edildi. Bilâhare Medine'ye teşrif etmek için yola çıktı. İki Cihan'ın Sultanı (sallallâhu aleyhi ve sellem), yanında "ikinin ikincisi" Sıddık-ı Ekber Hazreti Ebû Bekir (radıyallâhu anh) ile görününce, birden ortalığı tarifi imkânsız bir sevinç kapladı. Dillerden dökülen; "Ay doğdu üzerimize Veda Tepeleri'nden / Şükür gerekti bizlere Allah'a dâvetinden / Ey bize gönderilen / İtaat edilecek emirle geldin / Geldin Medine'ye şeref verdin / Merhaba ey hayırlı dâvetçi" beyitleri sevinç gözyaşlarına karıştı. Medine'nin küçük mâsum kızları coşku içinde; "Bizler Neccaroğullarının kızlarıyız. Muhammed'in

(sallallâhu aleyhi ve sellem) komşuluğu ne hoş komşuluk, onun yakınlığı ve hısımlığı ne mutluluktur." diyerek Allah Resûlü'nü (sallallâhu aleyhi ve sellem) istikbale çıkmışlardı. Hazreti Enes'in (radıyallâhu anh) ifadesiyle Medine, "Allah Resûlü'nün (sallallâhu aleyhi ve sellem) şereflendirdiği günden daha aydınlık bir gün yaşamamıştı."

Hicret, İslâm tarihinin en önemli dönüm noktalarından biri oldu. Peygamberimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) Medine'ye hicret etmesiyle Müslümanlar, Mekkelilerin işkence ve baskılarından kurtuldular. İslâmiyet'in daha hızlı yayılabilmesi için uygun bir ortam teşekkül etti ve Medine'de site İslâm devleti kuruldu. Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), her alanda bu devletin en önde gelen insanıydı. Böylece Müslümanlar, hem siyasal bir güç olarak ortaya çıkma hem de diğer din mensuplarıyla ve devletlerle münasebet kurma imkânı elde ettiler. Bu arada Medine içinde birlikte yaşayan Müslümanlarla Yahudiler arasında "Vatandaşlık Antlaşması" yapıldı. Hicret, aynı zamanda Hazreti Ömer (radıyallâhu anh) zamanında düzenlenen "Hicri Takvim"in başlangıcı oldu.

Medine'de gönlü Peygamber sevgisiyle dolu herkes, Allah Resûlü'nü (sallallâhu aleyhi ve sellem) evinde misafir etmek istiyordu. Her bir Medineli bu muhteşem ve yüce insanı ağırlamanın iştiyakı içinde çırpınıyordu.

Ensar, Resûlullah Efendimiz'i (sallallâhu aleyhi ve sellem) evlerinde misafir etmek ve ağırlamak için birbiriyle âdeta yarış hâlindeydi. Çünkü daha evvel Akabe'de elini tutmuş, O'nu (sallallâhu aleyhi ve sellem) muhafaza edeceklerine dair söz vermişlerdi. Hicret emriyle vatanından ayrılan, kâinatın yüzü suyu hürmetine yaratıldığı, âlemlere rahmet Yüce Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem), kendisine biat eden Medinelilerin yurdunu şereflendirmişti. Miraç Gecesi arş üstüne çıkan kademini acaba hangi evin eşiğine basacaktı? Her geçtiği mahalde insanlar önüne çıkıyor, yularından tutarak deveyi çevirmeye çalışıyor; "Bize teşrif buyur Yâ Resûlallah. İşte canlarımız, işte mallarımız emrine âmâdedir. Bizim malımız çok, çocuklarımız kuvvetli, sözümüz geçer. Bize misafir ol, seni biz muhafaza edelim." diyorlardı. Hazreti Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem), bir tercih yaparak onları gücendirmemek için devesinin çökeceği yere en yakın eve misafir olacağını söyledi. Resûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem), devesinin yularını dâhiyane bir düşünceyle serbest bıraktı ve kendisini ilâhi emre âmâde kıldı. Allah Resûlü'nden (sallallâhu aleyhi ve sellem) hep aynı söz sadır oluyordu: "Deveyi bırakın. O emredilmiştir." Devenin evvelâ bir yere çöktüğü, buradan hemen kalkıp biraz ileride tekrar çöktüğü görüldü. Heyecan içinde nefeslerin tutulduğu o dakikalarda, Allah-u Âlem Cebrail'in çektiği Kusva adlı deve, Halid bin Zeyd'in evinin önüne çöktü.

Peygamber Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) devesinin çöktüğü yer, bugün Mescid-i Şeriflerinin bulunduğu, o tarihte ise Neccaroğullarından iki yetime ait olan arsaydı. Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), buraya akrabalarından en yakın kimin evinin olduğunu sordu. Devenin çöktüğü arsa, bizlerin Eyüp Sultan diye bildiği Halid bin Zeyd Ebû Eyyûb el-Ensâri'ye ait evin önündeydi. Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), mescid ve hane-i saadetleri yapılıncaya kadar misafir kalacakları evi herkesi memnun edecek bir usûlle belirledi. İşte o günden sonra sadece Medine'nin değil, Arabistan'ın ve dünyanın da kaderini değiştirecek tarih yazılmaya başlandı. Evvelâ Peygamberimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) tarafından Ensar ile Muhacir arasında muâhât yani kardeşlik bağı kuruldu. Resûlullah Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), Ensar'dan Ebû Eyyûb el-Ensâri Hazretleri ile Mekkeli muhacirlerden Mus'ab b. Umeyr'i kardeş yaptı.

Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), evinde misafir kaldığından dolayı Ebû Eyyûb, "Mihmandâr-ı Nebî" unvanıyla anıldı. Yaratılmışların en hayırlısı olan İki Cihan Serveri, Mescid-i Nebevî ve hane-i saadetleri yapılana kadar Halid bin Zeyd'in evinde yedi ay misafir kaldı. Bu ev İslâmiyet'in öğretildiği bir mektep hâline geldi. Hazreti Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) fakir fukaraya burada yemek veriyor, kendisine takdim edilen hediyeleri de yine bu evde fakirlere dağıtıyordu.

Ev sahiplerine her vesile ile dua ediyor; bolluk, huzur ve afiyete kavuşmalarını diliyordu. Böylece Ebû Eyyûb el-Ensâri, kendinden başka hiçbir Müslüman'ın ulaşamadığı "mihmandarlık" mertebesine yükseldi ve seçkin sahabiler arasında muallâ yerini aldı.

Peygamber Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), bütün ısrarlara rağmen, misafir kaldığı evin üst katına çıkmayarak ilk iki ay alt katta kaldı. Ama Ebû Eyyûb ile hanımı Ümmü Eyyûb, Resul-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem) aşağıda kalırken evin üst katında oturmaya tahammül edemediler. Bir gün üst katta testileri devrildi ve içindeki su döküldü. Ebû Eyyûb, eşiyle birlikte hemen tek yorganlarını suyun üstüne örtüp ıslak zemini kapattı ve kurulamaya çalıştı. İki talihli insan, Âlemlerin Sultanı'nın (sallallâhu aleyhi ve sellem) üzerine suyun sızmaması için âdeta çırpınıyordu. Bu hâdiseden sonra çoğalan samimi ısrarları kıramayan Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), o mübarek evin üst katına yerleşti.

Ebû Eyyûb ve hanımı Ümmü Eyyûb'un, evlerindeki yüce misafire muhabbetleri öyle derindi ki, ikram ettikleri yemek kaplarında parmak izlerini arıyor, O'nun (sallallâhu aleyhi ve sellem) gelişi ile çoğalan bereketten istifade etmeye çalışıyorlardı. Bir gün Allah Resûlü'nün (sallallâhu aleyhi ve sellem) ikram ettikleri yemeği yemediğini görüp, sebebini sordular. Efendimiz (sallallâhu

aleyhi ve sellem), yemeğin içinde sarımsak olduğunu, kendisine vahiy meleği geldiği için yemediğini; ama başkalarının yemesinde mahsur olmadığını beyan buyurdular. Ebû Eyyûb, müsaade edilmesine rağmen Resûlüllah'a (sallallâhu aleyhi ve sellem) tâbi olmak için bu hâdiseden sonra çiğ soğan ve sarımsak yememeye karar verdi.

Peygamber Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) teşrifleriyle Hazreti Halid'in evine bereket yağmıştı. Bir defasında Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) için yemek hazırlamışlardı. Ancak bir iki kişiye yetecek kadar olan yemek için Resûlüllah (sallallâhu aleyhi ve sellem) Ensar'dan 30 kişiyi dâvet etmesini emir buyurdu. 30 kişi geldi, doyup gitti. Ardından 60, 70 ve 20 kişi daha çağırıldı. O gün hazırlanan yemek, 180 sahabiyi doyurdu. Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), hâne-i saadetlerinin tamamlamasından sonra oraya geçti; ama Hazreti Halid'e olan komşuluğu sürdü ve zaman zaman evini şereflendirdi.

Resûlullah'ı (sallallâhu aleyhi ve sellem) evinde misafir etme şerefine erişen, mihmandarlık yapan Ebû Eyyûb el-Ensâri, Resûlüllah (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile birlikte Bedir, Uhud, Hendek ve diğer bütün gazvelere iştirak etti. Ebû Eyyûb, melekler tarafından desteklenen ve şanında "O vakit siz Rabbinizden yardım istiyordunuz. O da 'Ben size peş peşe gelecek bin melâike ile imdad

edeceğim.' diye duanızı kabul buyurdu." (Enfal Sûresi, 9. âyet) denilen Ashab-ı Bedir'e mensuptur. Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) Ashab-ı Bedir hakkında: "Ne biliyorsun, Allah Teâlâ, Bedir ehlinin hâline muttali oldu da 'Dilediğinizi yapın, sizlere cenneti vacip kıldım ya da sizleri mağfiret ettim.' buyurdu." demiştir. Cebrail Aleyhisselâm bir gün Peygamber Efendimiz'e (sallallâhu aleyhi ve sellem) gelerek, "Yâ Resûlallah, içinizdeki Bedir kahramanlarına nasıl bir değer veriyorsunuz?" diye sormuş; Efendimiz de (sallallâhu aleyhi ve sellem), "Müslümanların en faziletlisi." buyurmuştur. Bunun üzerine Cebrail Aleyhisselâm da, "Biz de Bedir'e iştirak eden melekleri en faziletlilerimiz olarak kabul ediyoruz." demiştir.

Kahraman bir gazi olan Ebû Eyyûb el-Ensâri, Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) vefatından sonra da cihaddan yüz çevirmedi. Hazreti Ebû Bekir (radıyallâhu anh) ve Hazreti Ömer (radıyallâhu anh) devirlerinde Suriye, Filistin, Mısır ve Kıbrıs üzerine yapılan seferlere iştirak etti. Hazreti Osman (radıyallâhu anh) devrinde (656) birtakım fitneler zuhur edip Medine-i Münevvere asilerin eline geçmiş; Halife namaza çıkamamış; imamsız kalan cemaat, Hazreti Ali'ye (radıyallâhu anh) müracaat etmiş ve o da Mescid-i Nebevi'nin imamlığına Hazreti Halid'i lâyık görmüştü. Hazreti Halid, Hariciler ve Muaviye ile yapılan savaşlarda Hazreti Ali'nin (radıyallâhu

anh) yanında yer aldı. Hazreti Ali (radıyallâhu anh) , Kûfe'yi İslâm devletinin başşehri yapınca, Medine'de vekil olarak Ebû Eyyûb el-Ensâri'yi bıraktı. Sahabenin büyüklerinden olan Halid bin Zeyd, ilk halifeler devrinde de itibarını muhafaza etti; fitnelerden uzak kaldı ve bu tavrıyla herkesten hürmet gördü. Haksızlığa tahammül etmiyor, doğru bildiğini söylemekten çekinmiyordu. Abdullah bin Abbas (radıyallâhu anh) Basra valisi iken, Ebû Eyyûb (radıyallâhu anh) onu ziyarete gittiğinde, hürmetle, "Senin, Peygamber'e (sallallâhu aleyhi ve sellem) hizmet ettiğin gibi ben de sana hizmet etmek istiyorum." deyip konağını ona bırakmıştı.

Hazreti Halid bin Zeyd, İslâmiyet'i kabul ettiği günden itibaren kendisini bu dine adadı. Hayatı boyunca Hazreti Peygamber'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) yanından hiç ayrılmadı, savaşlara iştirak etti ve yaygın bir görüşe göre Allah Resûlü'nün (sallallâhu aleyhi ve sellem) alemdarlığını yaptı. Bu sebeptendir ki o, "Alemdâr-ı Resûlullah" olarak yâd edildi. Gerçi Ebû Eyyûb'un (radıyallâhu anh) harplerde sancak-ı şerifi taşıdığına dair rivayet bulunmamaktadır; ancak, Bera İbn-i Âzib'den gelen bir rivayete göre; Hazreti Halid (radıyallâhu anh) , Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) tarafından, ashabdan bazı zâtlarla birlikte elinde sancak olduğu hâlde bir kişiyi cezalandırmak üzere gönderilmiştir. Ebû Eyyûb'a (radıyallâhu anh) böyle bir unvanın verilmesinin diğer ve

asıl bir sebebi de, Tirmizi'de yer alan bir hâdis-i şeriftir. Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem), "Ashabımdan birisi, eceliyle herhangi bir beldede vefat eder ve o beldeye gömülürse, yarın kıyamet günü o belde halkının önderi, sancaktarı ve rehberi olarak haşr olunur." diye bir müjdesi vardır. Bu yüzden İstanbul halkı mahşer gününde Ebû Eyyûb'un (radıyallâhu anh) sancağı altında toplanmayı ümit etmektedir.

Ebû Eyyûb el-Ensâri Hazretleri'ne bu topraklarda "Sultan" lâkabı lâyık görülmüştür. Çünkü O, Ensardandır. "İyilik yarışında önceliği kazanan Muhacirler ve Ensar ile onlara güzelce uyanlardan Allah hoşnut olmuştur, onlar da Allah'tan hoşnuddurlar. Allah onlara, içinde temelli ve ebedi kalacakları, içlerinden ırmaklar akan cennetler hazırlamıştır; işte büyük kurtuluş budur. (Tevbe Sûresi, 100. âyet)" ve "Daha evvelden Medine'yi yurt edinmiş ve gönüllerine imânı yerleştirmiş olan kimseler, kendilerine hicret edip gelenleri severler; onlara verilenler karşısında içlerinde bir çekememezlik hissetmezler; kendileri zaruret içinde bulunsalar bile onları kendilerinden önde tutarlar. Nefsinin tamahkârlığından korunabilmiş kimseler, işte onlar saadete erenlerdir. (Haşr Sûresi, 9. âyet)" müjdesine nail olan bir sahabidir.

Ebû Eyyûb el-Ensâri aynı zamanda bir hâdis râvisidir. Kur'ân-ı Kerim'i tamamen hıfzetmiş ve Efendimiz'den

(sallallâhu aleyhi ve sellem) 150 hâdis-i şerif rivayet etmiştir. Medine döneminde Allah Resûlü'nün (sallallâhu aleyhi ve sellem) yanından ayrılmayan sahabilerden olmasına rağmen, hâdis rivayetinde çok titiz olması ve ömrünü savaşlarda geçirmesi sebebiyle az hâdis rivayet etmiştir. Bu hususta o derece titiz davranmıştır ki, "Her kim bu dünyada bir mü'minin ayıbını örterse, Allah da kıyamet gününde onun kusurunu örter." hâdisi hakkındaki şüphelerini gidermek için deve ile Mısır'a kadar gidip Ukbe bin Amir ile görüşmüş ve hâdisi teyit ettirdikten sonra gerisin geriye Medine'ye dönmüştür.

Ebû Eyyûb el-Ensâri'nin sözleri "âyet" oldu. Şöyle ki: Münafıkların Hazreti Aişe'ye (radıyallâhu anha) iftira attıkları "ifk hâdisesi"nde hanımı Ümmü Eyyûb, bu konudaki fikrini sorunca Hazret-i Halid (radıyallâhu anh) : "Bu apaçık bir iftiradır." demişti. Bir müddet sonra onun bu ifadesini diğer mü'minleri ikaz mânâsında Cenâb-ı Hakk âyet-i kerime olarak nazil buyurdu. Ümmü'l Mü'minîn Aişe (radıyallâhu anha) Validemiz hakkında, "Onu işittiğiniz zaman, erkek kadın mü'minlerin, kendiliklerinden hüsnü zanda bulunup da 'Bu apaçık bir iftiradır.' demeleri gerekmez miydi?" (Nur Sûresi, 12. âyet) âyet-i kerimesi nazil oldu.

Ebû Eyyûb el-Ensâri, Peygamber Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) hususî duasına da mazhar

oldu. Bir defasında Allah Resûlü'nün (sallallâhu aleyhi ve sellem) sakal-ı şeriflerine kuş tüyü konduğunda hemen koşarak kaldırdı. Bunun üzerine Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) dilinden: "Ey Ebâ Eyyûb sana kötülük isabet etmez." müjdesi sadır oldu. Bu müjdenin bereketi münasebetiyle, kabri asırlarca Bizans topraklarında bulunduğu hâlde muhafaza edildi. Kabrin ayakucundan çıkan su sebebiyle Hıristiyanlar tarafından buraya kudsiyyet atfedildi ve ayazma olarak muhafaza edildi. Ebû Eyyûb el-Ensârî, Hazreti Peygamber'e (sallallâhu aleyhi ve sellem) bir zarar gelmemesi için savaşlarda yanından ayrılmıyor, hattâ bazı geceler çadırı etrafında nöbet tutuyordu. Hayber seferi sonrası Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), Hayberlilerden Safiye validemizle evlenmişti. O gece sabaha kadar Resûlullah'ı (sallallâhu aleyhi ve sellem) korumak için bekledi. Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) bir ara dışarı çıkınca onu görmüş ve: "Allah da (celle celâlûhu) seni korusun." diye ona dua etmişti. O aynı zamanda Hazreti Peygamber'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) vahiy kâtiplerindendi ve hâfızdı. Bundan dolayı Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) zamanında Kur'ân-ı Kerim âyetlerinin bir araya getirilmesine hizmet etti. Ashap arasında ilmiyle tanınıyor, kendisine sorulan dinî mevzularda fetva veriyor ve daima idarecileri İslâm'a tâbi olmaları için ikaz ediyordu.

EBÛ EYYÛB'UN ŞEHADETİ VE ASIRLAR SONRA KABRİNİN KEŞFEDİLMESİ

Ebû Eyyûb el-Ensâri (radıyallâhu anh), Kur'ân-ı Kerim'de, "Kendi elinizle kendinizi tehlikeye atmayınız." (Bakara Sûresi, 195. âyet) meâlindeki ayet-i kerimede bahsedilen tehlikeyi, "savaşa gitmeyip, işiyle gücüyle meşgul olmak" şeklinde izah ediyor; sağlıklı olan herkesin Allah yolunda savaşa iştirak etmesi gerektiğine inanıyordu. Bu açıdan ihtiyarlık zamanında dahi cihaddan geri kalmadı ve her yıl İslâm ordusuyla sefere iştirak etmeye gayret etti. Kıbrıs'ın fethinde ve Konstantiniyye muhasarasında bulunan Ebû Eyyûb, "Ümmetimden ilk deniz seferine çıkan ve Kayser'in memleketine giden askerler mağfiret olmuştur." hâdis-i şerifinde müjdelenen her iki sınıf içinde de yer aldı.

Resûlullah Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), İstanbul'un fethini ashabına anlatmış ve bir hâdis-i şerifinde,

"Konstantiniyye mutlaka fetholunacaktır; onu fetheden kumandan ne güzel kumandan, onu fetheden asker ne güzel askerdir." diyerek feth-i mübini müjdelemişti. Bu müjdeye ulaşmak isteyen Müslümanlar, Emeviler devrinde Yezid bin Muaviye kumandasında Konstantiniyye'yi kuşattılar. Askerlerin bir kısmı karadan, bir kısmı da Çanakkale Boğazı üzerinden şehre geldi; hattâ Emevi ve Bizans donanmaları arasında çarpışmalar yaşandı.

İslâm akidesinin dünyanın dört bir yanına yayılması hususunda çok canlı ve diri bir gayrete sahip olan Müslümanlar, Konstantiniyye'nin fethedilerek İslâm Devleti'nin sınırları içine dâhil edilmesini çok arzu ediyorlardı. Ebû Eyyûb el-Ensâri de (radıyallâhu anh) bu seferin hazırlanması için çok çalışmış ve sefere karşı çıkanlara öğütlerde bulunmuştu. Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), "Konstantiniyye surları yanında 'sâlih' bir kimse defnedilecek." demişti. Ebû Eyyûb (radıyallâhu anh), "İnşallah o kişi ben olurum." diye dua ediyordu. Onun hayali buydu ve bir gün Konstantiniyye'yi alacak kutlu askerlerin kılıç seslerini, at kişnemelerini duymak istiyordu. Zirâ kahramanlar bunlardan hoşlanırlardı.

Ebû Eyyûb el-Ensâri (radıyallâhu anh), Hicret'in 48. yılında (668) Konstantiniyye üzerine açılan sefere sahabe-i kiramın ileri gelenlerinden pek çok zâtla birlikte iştirak etti. Bu seferde İslâm ordusu, sıkıntıya düştüğünden

muhasarayı kaldırıp geri dönmek zorunda kaldı. Ebû Eyyûb (radıyallâhu anh), Hicri 49'da yapılan ikinci sefere de iştirak etti. İslâm'ın dinamizmini muhafaza etmek için 80 yaşında uzun bir yolculuk yaptı. Çölleri, vadileri, dereleri, ıssız dağları, uçsuz bucaksız ovaları aşarak Konstantiniyye surları önüne kadar geldi. Ancak yaşının çok ilerlemesinden dolayı, ordunun şehre yaklaştığı sırada hastalandı. Muhasaranın bütün hızıyla devam ettiği sırada durumunun ağırlaşması üzerine yatağa düştü. Son anlarında vasiyetinin olup olmadığını sorduran Yezid'e cevaben, "Hazreti Peygamber'den (sallallâhu aleyhi ve sellem) Konstantiniyye surları önünde sâlih bir kimsenin defnolacağını işitmiştim. Umarım ki o sâlih kimse ben olayım. Bu sebeple, öldükten sonra beni gasledinız, naaşımı İslâm ordusunun ilerleyeceği en ileri noktaya götürüp defnediniz." dedi.

Konstantiniyye surları önünde ruhunu Rahman'a teslim eden Ebû Eyyûb el-Ensâri (radıyallâhu anh) Hazretleri, en son vefat eden sahabilerdendi. Ebû Eyyûb'un cenaze namazını, Yezid b. Muaviye kıldırdı. Vasiyeti mucibince naaşı yıkandıktan sonra tabutu savaşa devam eden askerlerin başları üzerinde taşınarak ulaşılabilecek en ileri noktaya kadar götürüldü ve günümüzde kendi adıyla anılan türbesinin bulunduğu yere defnedildi. Bir rivayete göre definden sonra kabri gizlendi. Ancak kalabalığın bir defin gerçekleştirdiğini surlardaki burçlardan seyreden ve vefat

eden şahsiyetin mühim bir insan olduğunu anlayan Bizans Kayseri, İslâm ordusunun komutanı Yezid'e gönderdiği elçi vasıtasıyla şöyle haber gönderdi: "Senin baban işittiğimize göre çok zeki bir adam olduğunu iddia ediyormuş ve seni bu memleketi fethetmek için buraya göndermiş. Sen de peygamberin sahabesinin vasiyetine binaen cenazesini bizim memleketimize gömüyorsun. Zannediyor musunuz ki, siz buradan dönüp gittikten sonra biz onu kabrinde rahat bırakacağız…"

Yezid, elçi ile Bizans Kayseri'ne verdiği cevapta: "Böyle bir harekete kalkıştıkları takdirde hâkimiyetleri altındaki topraklarda öldürülmedik bir Hıristiyan, çan çalan bir kilise bırakmayacaklarını ve tekrar Konstantiniyye üzerine yürüyeceklerini" söyledi. Bunun üzerine Kayser, Ebû Eyyûb'un (radıyallâhu anh) kabrini muhafaza edeceğine söz verdi; hattâ rivayetlere göre sonraları bir yapı içinde muhafazaya alınan Hazreti Hâlid'in kabri, Bizans zamanında mukaddes bir mekân olarak bilindi. Hastalar kabrin ayakucundan çıkan suyu kutsal bir ayazma olarak kabul ediyor ve şifa niyetiyle içiyorlardı. Kıtlık ve darlık zamanlarında kabri ziyaret eden Hıristiyanların, Ebû Eyyûb'un (radıyallâhu anh) hürmetine yardım istediklerine ve kabrini koruduklarına seyyahlar da şahit oluyorlardı.

Lâtinlerin 1204'te İstanbul'u istilâ edip tahrip ettikleri zamana kadar Ebû Eyyûb el-Ensâri'nin (radıyallâhu anh) kabri Bizanslılar tarafından muhafaza edildi ve iltica edilen

kutsî bir mekân oldu. Arap tüccarlar da Konstantiniyye'ye geldikleri zaman kabri ziyaret ediyorlardı. Ancak 1204'deki Haçlı seferi sırasında şehir, Katolik Lâtinler tarafından işgal ve istilâ edildi. 1261'e kadar süren işgalin ilk günlerinde Doğu Roma İmparatorluğu'nun merkezi Lâtinler tarafından yağmalandı. Ortodoks Hıristiyanlara ait kiliseler ve kutsal yerler tahrip edildi. Muhtemelen Ebû Eyyûb el-Ensâri'nin (radıyallâhu anh) mezarına ait izler ve işaretler de bu dönemde ortadan kaldırıldı. Bundan dolayı İstanbul'un fethi sırasında Ebû Eyyûb'un (radıyallâhu anh) kabri kesin olarak bilinmiyordu.

1453 Nisan'ında ordusuyla birlikte Konstantiniyye önlerine geldiğinde Fatih Sultan Mehmed'in en büyük hedeflerinden biri de, Ebû Eyyûb el-Ensâri'nin (radıyallâhu anh) kayıp olan kabrini bulmaktı. Osmanlı kaynaklarının verdiği bilgiye göre, Fatih kumandasındaki ordunun şehri kuşattığı günlerde fethin mânevî kahramanlarından Akşemseddin Hazretleri, izleri tamamen silinen Ebû Eyyûb'un kabrini (radıyallâhu anh) Allah'ın izniyle "keşf" yoluyla belirledi.

Muhasaranın ilk günlerinde Fatih Sultan Mehmed, Akşemseddin Hazretleri'ne, "Resûl-i Ekrem'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) mihmandarı Ebû Eyyûb el-Ensâri Bizans surları yakınında medfun imiş. Himmetinizle onun kabr-i şeriflerini bulmayı arzuluyorum." diyerek gönlündeki bir muradı arz etti. Akşemseddin Hazretleri, padişahın bu

sözleri üzerine eliyle şimdiki türbenin bulunduğu mevkii işaret ederek, "Her gece şu semte bir nur indiğini görmekteyim. İhtimal, Resûl-i Ekrem'in mihmandarı Halid bin Zeyd'in kabri o caniptedir." buyurdu. Hep birlikte oraya gidildi. Akşemseddin bir taraftan ağlıyor, bir tarafından da dua ediyordu. Mânen keşfedip yerini gösterdiği kabrin baş tarafına ve ayakucuna onun tarif ettiği şekilde birer çınar fidanı dikildi. Rivayetlere göre Fatih, o gece silahdar ağayı çağırıp yüzüğünü verdi ve hocasının kabir olarak gösterdiği yerin ortasına bu yüzüğü gömmesini, fidanları da sökerek kıble tarafında yirmi adım öteye dikmesini söyledi. Sabahleyin Fatih, hocası Akşemseddin Hazretleri'ni yanına alarak tekrar kabrin olduğu yere gitti. Buraya bir türbe yaptırmak istediğini söyledi ve emin olmak için hocasından kabrin yerinden bir daha göstermesini rica etti. Akşemseddin Hazretleri, bir gün evvel dikilen ve gece yerleri değiştirilen fidanlarla hiç meşgul olmadı ve yüzüğün gömülü olduğu yere gelip Fatih'e ve maiyetindekilere kabrin yerinin orası olduğunu söyledi. İşaret buyurulan yer çok dikkatli bir şekilde dualarla kazıldı. Toprak bir iki arşın kadar kazıldıktan sonra Akşemseddin Hazretleri'nin ifade ettiği şekilde üzerinde Arapça, "Hâzâ kabri Halid İbni Zeyd" (Burası Halid İbni Zeyd'in kabridir.) yazılı bir mermer taş bulundu. Daha sonra Ebû Eyyûb el-Ensâri Hazretleri'nin (radıyallâhu anh) asırlardır bozulmamış vaziyette duran mübarek bedenine ulaşıldı.

Akşemseddin Hazretleri, çınar fidanlarının silahdar ağanın hatırası olarak yerlerinde bırakılmasını istedi. Rivayetlere göre bugün Eyüp Sultan Camii'nin mistik avlusunda hâcet penceresinin karşısındaki etrafı demir parmaklıkla çevrili sahada göğe ser veren çınarlar, işte beş yüz küsur sene evvel dikilen o fidanlardır. Eyüp Sultan Hazretleri'nin cenazesinin burada yıkandığını; hattâ burada gömülü olduğunu rivayet edenler de vardır. Ancak avludaki çınar ağacını kuşatan demir parmaklıkların üzerindeki Mevlevî takkeleri, burada Mevlevî şeyhlerinin yattığını söyleyenleri haklı çıkarmaktadır.

Ebû Eyyûb el-Ensâri Hazretleri'nin (radıyallâhu anh) kabrinin, 1453'te Fatih Sultan Mehmed'in Konstantiniyye muhasarası sırasında Akşemseddin Hazretleri tarafından keşfedilmesi, "Konstantiniyye elbette fetholunacaktır. Orayı fetheden komutan ne güzel komutandır. O asker ne güzel askerdir." hâdisinde müjdelenen kumandanı ve onun kutlu askerlerini ilâhî şevke getiren en mühim mânevî dinamiklerden biri oldu. Fatih, fetihten sonra evvelâ buraya el attı. Kabrin üzerine türbe, etrafına da cami, medrese, hamam ve diğer müştemilâtı içine alan büyük bir külliye inşâ edildi. İlerleyen yıllarda cami yenilendi ve türbeye de bazı ilâveler yapıldı. Birçok padişah ve hayır sahipleri tarafından Eyüp Sultan Türbesi'ne zengin vakıflar tahsis edildi.